הלכות לולב

ילקוט יוסף

מתוך ילקוט יוסף, מאת הרב יצחק יוסף.
הטקסט נלקח מאתר «ילקוט יוסף חינם – האתר להפצת יהדות» (yalkut.info).
זכויות היוצרים על הטקסט שמורות לבעליהן. הקובץ נועד ללימוד בלבד ואינו למכירה.
geulaquiz.com

סימן תרמה – דיני לולב

א נאמר בתורה (ויקרא כג מ), ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות וערבי נחל, ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם שבעת ימים. וקבלו חז״ל מפי משה רבינו הלכה למשה מסיני, כי פרי עץ הדר, הוא האתרוג. כפות תמרים, זה לולב, והן חריות דקל שצמחו קודם שיתפרקו העלין שלהם לכאן ולכאן, אלא נמשכים לגובה שדרתו של הלולב כשרביט. וענף עץ עבות, הוא ההדס שעליו חופין את עצו. וערבי נחל, היא הערבה שעלה שלה משוך כנחל, ולא עגול, ומפני שרוב מין זה גדל על הנחלים, לכך נקרא ״ערבי נחל״. וארבעת המינים, מצותן שיהיו לולב אחד, אתרוג אחד, שלשה הדסים, ושתי ערבות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנ. חזון עובדיה סוכות, עמוד שכח-של]

ב מצוה להתעסק בהכנת הלולב ומיניו מיד לאחר יום הכפורים. ומכל מקום אין זה אלא להידור בעלמא, ויכול לקנות ארבעת המינים בערב יום טוב, כדי שלא יכמושו או יפסלו. ונכון ללמוד קודם החג הלכות ד׳ המינים, להיות בקי בהלכותיהן המרובות. [ילקו״י שם עמ׳ קעג]

ג דרך הלולב כשיוצא מן הדקל יוצא כולו עץ אחד כחץ, ולאחר שגדל מעט נפתח, וכל מה שמוסיף לגדול נפתחים העלים יותר. [טור]. ומצוה מן המובחר ליטול לולב שהעלים שלו עולים עם שדרתו למעלה, כמו שרביט אחד, ואין העלים פרודים זה מזה כלל, ואינם נוטים לצדדים. ובדיעבד אם היו העלים פרודות זה מעל זה, אבל לא נעקרו ממנו, כשר, כל זמן שלא נתקשו העלים ומקום חיבורים כעץ, ואינם תלויים למטה אף בלא איגוד העלים לשדרה. ומכל מקום לכתחלה מצוה לאוגדו. נפרצו עליו, דהיינו שהעלים שלו נתדלדלו ואינם עולים עם השדרה שלו, אלא תלויים למטה, אף על פי שלא נעקרו מחיבורם, פסול. ואפילו אגד אותם עם השדרה אין זה הדר ופסול. וכל שכן אם נפרצו עליו ונעקרו ממקום חיבורם שפסול אפילו אם גם אגדם בשדרה. וכל זה הוא ברוב עלין, אבל אם הוא רק במיעוט עלין, ורוב העלים נשארו בחיבורם בשיעור הלולב, ונשאר הלולב מכוסה עם העלים שבו, כשר. [ש״ע סי׳ תרמה ס״ב ואחרונים. חזון עובדיה סוכות עמוד רצד].

ד שיעור אורך הלולב ד׳ טפחים. והיינו שדרתו של הלולב מלבד העלים שבראש השדרה. ושיעור אורך ההדס והערבה שלשה טפחים, ולדעת כמה פוסקים ומרן הש״ע, שיעור זה אינו אלא באמה של חמשה טפחים, ולפי זה השלשה טפחים הם טפחיים ומחצה, שהם עשרה גודלים (20 ס״מ). ושיעור שדרו של לולב שלשה עשר גודלים ושליש גודל (דהיינו כ-27 ס״מ), אולם מכיון שיש פוסקים שחולקים ואומרים שהמדידה של ארבעת המינים היא באמה של ששה טפחים, כרגיל תמיד, יוצא איפוא שההדס והערבה שיעורם שנים עשר גודלים (שהם 24 ס״מ), ושדרו של הלולב ששה עשר גודלים (שהם 32 ס״מ), טוב להדר לכתחלה וליטול כשיעור המחמירים לצאת אליבא דכולי עלמא. [חזו״ע סוכות עמ׳ שסב]. ויש מחמירים ומצריכים שיהיה שיעור אורך שדרת הלולב ארבעים סנטימטר. אולם העיקר כמו שנתבאר. ומהיות טוב היכא דאפשר בנקל נכון לחוש לדעת החזו״א, ובפרט שמן ההידור הוא להוסיף על שיעורו שלא יהיה בצמצום. [חזו״ע שם. ילקו״י מועדים עמוד קנ]

ה צריך שיצא טפח מהשדרה של הלולב מעל ראשי ההדסים והערבות, ולכן כשההדסים והערבות ארוכים יותר משיעורם, צריך שתהא גם השדרה ארוכה יותר, או שיחתוך את ההדסים והערבות מלמטה, שיהיו כשיעורם. [חזון עובדיה סוכות, עמוד שנט]

ו לולב שיש בו רק ג׳ טפחים, אין לברך עליו אף בשעת הדחק, אלא כשאין לו לולב אחר יטלנו לנענוע בלי ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנט. ואמנם בברכי יוסף (סי׳ תרמט סק״ה) כתב בשם תשובת רבינו ישעיה מטראני, לולב שאין בגבהו אלא ג׳ טפחים, יכול לברך עליו במקום שאין אחר. אולם נראה דסב״ל ואין לברך עליו. וראה בחזו״ע סוכות עמ׳ שסב. וע״ע בספר בית השואבה דף קנט:].

ז אין ללולב שיעור למעלה, ואפילו הוא ארוך ביותר כשר.

ח ״כפות תמרים״ האמור בתורה, זה הלולב היוצא מן הדקל של תמרים, ומכל מקום גם לולבים הגדלים בדקלים שאינם מגדלים תמרים, כגון בדקל הקנרי שאינו עושה פירות, כשרים לברכה, ויוצאים בהם ידי חובת נטילת לולב, שדיבר הכתוב בהוה. [יחוה דעת ח״א סי׳ סז. ילקו״י מועדים עמוד קנ. וכ״ד החתם סופר (סוכה לד:), שו״ת בני ציון, שו״ת הר צבי, והחזו״א].

ט לכתחלה לא ישהה הלולב וההדס והערבה במים במשך מעת לעת, שיש פוסלים אותם משום כבוש. אולם בדיעבד כשרים הם. [ילקו״י מועדים עמ׳ קנא. חזו״ע סוכות עמ׳ שסג]

י לולב שיבשו רוב עליו פסול, שאין זה הדר (סוכה כט:). ושיעור היובש משיכלה מראה הירקות שבו וילבינו פניו כפני המת, שזהו סימן שכלתה הלחלוחית שבו, ועל זה אמרו בירושלמי לא המתים יהללו יה. ואין דבר זה מצוי כיום. [ילקו״י מנוקד, חזו״ע סוכות עמ׳ רצו]

יא יש מחמירים שלא יהיה בראשי העלים שום מראה אדום משריפת השמש. וכן נהג הגרי״ז מבריסק.

יב לולב שנקטם ראשו, דהיינו שנקטמו רוב העלין העליונים ברובם, פסול. ומה שמצוי היום שנקטם הקוץ הארוך והדק שבראש העלים, אין זה פוסל את הלולב. ואם אין אלא עלה אחד בראש שדרת הלולב, ונקטם, פסול. וכן אם נחלק העלה העליון עד השדרה, הוי נחלקה התיומת ופסול. ואם יש שם שני עלים בראש הלולב, ונחלקה התיומת של שניהם, פסול. במה דברים אמורים שנחלקו העלים בכל ארכם, או ברובם, אבל אם לא נחלק מהם אלא מקצתם, כשר. [כ״כ ה״ה. וכ״כ בשו״ת תרומת הדשן (סי׳ צו), ובספר לקט יושר (עמו׳ קמו), שראה לאחד מהגדולים שהיה נוהג להכשיר לולבים שהיו סדוקים בעלה האמצעי בראשיהם ברוחב אצבע ויותר. ע״ש. וע׳ בתוס׳ ב״ק (צו.) ד״ה נחלקה]. ואם נחלקה התיומת של העלה האחד, והעלה השני קיים עם התיומת שלו, כשר. (שד״ח מע׳ ד׳ המינים סי׳ ב אות ד). וטוב להדר שלא ליטול לולב שנחלק ממנו העלה העליון אפי׳ מקצתו, כדי שתהיה לקיחה תמה ושלימה. [עיקרי הד״ט. וכן נהג החזו״א].

יג לולב שהיה כפוף בראשו פסול. ודוקא שהשדרה שלו כפופה, אבל אם העלים שבראשו כפופים, כמו שדרך להיות אצל לולבים רבים כשר. והרא״ש היה מעדיף לולב שעליו כפופים ושדרתו ישרה. שאז בודאי שאין העלים שבו נחלקים ותיומתו קיימת. וכן המנהג להכשיר. [וכ״ד המאירי בשם חכמי נרבונא, ואף הרמב״ם לא כתב פיסול של כפוף כלל], ואמנם יש מהראשונים שהחמירו בזה, [כ״ד הריטב״א, והר״ן. וכתב בשו״ת הרדב״ז ח״ד (סי׳ רנט) דמה שאמרו בברייתא כפוף פסול היינו ראש העלה העליון. ואע״פ שהרא״ש והטור מכשירים בנכפפו העלין שבראשו, נכון להחמיר כסברא הראשונה]. ולכן יש מחמירים ואינם נוטלים לולב שראש העלה העליון כפוף בו אפילו משהו. ואם גוף העלים נכפף הרבה מאד לאמצעיתן ונראה כמו שנכפפו העלים לשנים, פסול, שאין זה הדר כלל. והוא הדין אם העלה העליון האמצעי שהיא התיומת נכפפה מאד לאמצעיתה פסול.[ש״ע הגר״ז. עפ״ד הר״ן. הב״ח ושע״ת].

יד לולב שהוא עקום מלפניו, דהיינו הצד שכנגד השדרה ונעשה שדרתו כגב בעל חטוטרת, פסול. וכן אם נעקם לאחד מצדדיו, פסול, שאין זה הדר. אבל אם נעקם לאחוריו, שנעקם ונכפף לצד השדרה, כשר, שזו היא ברייתו. [ש״ע סי׳ תרמה ס״ח]. ואם חזר ויישר את הלולב העקום, על ידי מכבש, כשר. [הלק״ט ח״ב (ס״ס רכא). מועד לכל חי סי׳ כג אות צה]. ולכתחלה טוב ליזהר שהלולב לא יהיה עקום כלל, לצאת בו ידי חובה אליבא דכולי עלמא, [כי לדעת הר״ן עקום לאחריו פסול]. אבל היכא דלא אפשר יש להכשיר בנעקם לאחוריו, כיון שעינינו הרואות שכך ברייתו. הילכך אין להחמיר בזה. [חזו״ע סוכות, עמ׳ שא].

טו בריית העלים של הלולב כשהם גדלים עמו, הם גדלים שנים שנים ודבוקים מן הגב שלהם, והגב של כל עלה המורכב משני עלין, נקרא תיומת, נחלקה התיומת ברוב העלים פסול. וכן אם היו רוב עליו אחת אחת מתחלת ברייתו, ולא היה שם תיומת פסול. וכן לולב שכל עליו (עם תיומת) כולם מצדו אחד, וצד השני ערום בלא עלים פסול. וטוב להדר לקחת לולב שמסתיים בעלה אחד כפול, וכשהוא דבוק בקליפה אדומה לשני העלים משני צדדיו. [כי לשיטת הט״ז בדעת הגאונים זהו הנקרא תיומת]. ולכן אין למשש לבדוק אם לא נחלקה התיומת [היינו גב העלים], כי על-ידי זה תיפרד הקליפה האדומה. [שדי חמד, ושכן מנהג הספרדים. אבל האשכנזים מפרידים בין העלים, שהרי לשיטתם הנענוע הוא בכשכוש]. ויכול לבדוק סוג הלולב אם עליו כפולים בעלים למטה בסוף השדרה. פחות מזה יקח לכתחלה לולב שיש בראשו ב׳ עלים דבוקים בקליפה אדומה. כי זהו הנקרא תיומת לפי הבית יוסף בדעת הגאונים. וכל זה להידור מצוה, אבל אם לא מצא דבוק בקליפה אדומה כשר לכתחלה לדעת מרן. וטוב שיקח לולב שאין התיומת [גב העלים] פרודה אפילו כל שהוא, כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות. [ואם צריך התבוננות מרובה אם הוא פרוד, מצדד הגאון רבי עקיבא איגר שהוא כלא נפרד]. [ילקו״י מועדים מנוקד. וראה גם בחזו״ע סוכות, עמודים רצה, רצח]

טז לולב שנסדקו עליו, אם נתרחקו שני סדקיו זה מזה עד שנראו כשנים, פסול. אך אם נפרדו ביניהם [באופן שלא נקרא נחלקה התיומת] אם נראה כאחד כשר. אבל אם נראה כשנים יש מחמירים בזה. ונחלקו הפוסקים אם מועיל להדביקו בדבק, וכשלא נפסל נראה דכשר לכולי עלמא להדביקו קודם שיסדק לגמרי. [חזו״ע סוכות, עמוד רצח]

יז אין בלולב קדושת שביעית, ואפילו לולב של שנת השמיטה אין בו קדושת שביעית. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה עמוד תמ].

יח לולב הגדל בעיר ירושלים, כשר למצות ארבעת המינים, ואע״פ שהרמב״ם (פ״ז מהל׳ בית הבחירה הל׳ יד) כתב, שאין נוטעים בירושלים גנות ופרדסים, ואינה נזרעת, אפילו הכי אין לחוש בזה למצוה הבאה בעבירה. דבזמן הזה שירושלים העתיקה חלקה נמצא ביד גוים ליכא לאיסור הנזכר ברמב״ם. [שו״ת הרדב״ז ח״ב (סי׳ תרלג). וראה בחזו״ע סוכות עמוד שכ].

יט לולב הדס וערבה שנתנום תחת המטה, בשעה שישנו במטה, כיון דלא הוי מידי דמיכל אין שום פקפוק עליהם, וכשרים הם למצוה. [חזון עובדיה סוכות עמוד שכב].

סימן תרמו – דיני הדס

א ענף עץ עבות האמור בתורה הוא ההדס המשולש, שענפיו חופים את עצו, שיהיו שלשה עלין בכל קן וקן, או יותר, בגבעול אחד, כלומר ששלשת העלים סמוכים זה לזה בשוה בעיגול אחד, ובשורה אחת, שאין עלה אחד נמוך או גבוה יותר מהשנים, אף על פי שכל אחד מהם מונח בעוקצו. אבל

אם היו שני עלים בשורה אחת בשוה זה כנגד זה, והעלה השלישי למעלה מהם, או למטה מהם, אינו נקרא עבות, אלא נקרא הדס שוטה, ופסול למצות לולב. [סוכה לב: והרמב"ם פ"ז מלולב ה"ב. חזו"ע סוכות עמ' שג. ילקו"י מועדים עמ' קנא]

ב הדס שיש לו שני עלים על גבי שני עלים, אין זה עבות ופסול למצות לולב. וגם מי שנמצא בעיר שאין שם הדס משולש, אלא הדס שוטה, אין לו לברך עליו כדי שלא לבטל מצות לולב. והנוהגים לברך על הדס שוטה לדעת מרן הבית יוסף אין להם על מה שיסמוכו, והדס בשני עלים על גבי שני עלים, אינו בכלל ענף עץ עבות, דהא לא קיימי תלתא בחד קינא. [ילקו"י מועדים עמוד קנא. חזון עובדיה סוכות עמוד דש. ושם תמה על רבינו הגרי"ח בעל הבן איש חי שפסק לברך על הדס כזה, והוא נגד מרן הבית יוסף בפשטות דבריו בב"י].

ג שיעור אורך ההדס והערבה שלשה טפחים, ושדרו של הלולב ארבעה טפחים, ולדעת כמה פוסקים ומרן השלחן ערוך, שיעור זה אינו אלא באמה של חמשה טפחים, ולפי זה השלשה טפחים הם טפחיים ומחצה, שהם עשרה גודלים (20 ס"מ). ושיעור שדרו של לולב שלשה עשר גודלים ושליש גודל (דהיינו כ-27 ס"מ), אולם מכיון שיש פוסקים שחולקים ואומרים שהמדידה של ארבעת המינים היא באמה של ששה טפחים, כרגיל תמיד, יוצא איפוא שההדס והערבה שיעורם שנים עשר גודלים (שהם 24 ס"מ), ושדרו של הלולב ששה עשר גודלים (שהם 32 ס"מ), טוב להדר לכתחלה וליטול כשיעור המחמירים לצאת אליבא דכולי עלמא, וכמו שנתבאר לעיל. ויש מחמירים ומצריכים שיהיה שיעור אורך שדרת ההדס שלשים סנטימטר. אולם העיקר כמו שנתבאר. ומהיות טוב היכא דאפשר בנקל נכון לחוש לדעת החזו"א. [חזו"ע סוכות עמו' שסב. ילקו"י מועדים עמוד קנ].

ד למצוה מן המובחר צריך שכל שיעור אורך ההדס (שהוא שנים עשר גודלין), יהיה משולש, שנקרא עבות, ולעיכובא ברובו. [הרא"ש בשם הראב"ד. וכ"פ מרן בש"ע סי' תרמו ס"ה). כלומר, שאם חלק מן העלים שלו, היו שנים שנים, או שנים ואחד על גביהם, אבל רוב השיעור של ההדס דהיינו כשבעה גודלין, היה משולש כראוי, די בכך, והוא כשר. וכן אם היה כולו משולש, ונשר ממנו עלה אחד מכל שלשה עלין, בחלק מן ההדס, ונשאר רוב שיעור ההדס, משולש כראוי, כשר. ואפילו בראשו אינו עבות וברובו הוא עבות כשר. אבל הידור מצוה שיהיה בראשו עבות. [ספר חיים וברכה]. אבל אם נשר עלה אחד מכל שלשה ברוב שיעור ההדס, יש מכשירים מכיון שעל כל פנים נשארו שנים מכל קן, רובו ככולו. [הרא"ה והריטב"א ורבינו ירוחם, ועיין בב"ח]. ויש פוסלים, שמכיון שלא נשאר עליו שם עבות כלל, שאין עבות אלא בשלושה, הילכך פסול. (הר"ן). והב"ח (סי' תרמו) הכריע כדברי המכשירים, וכתב, ודלא כמסקנת הר"ן שכתב שאין ראוי להקל בכך. ובשעת הדחק יש לסמוך על המקילים. [ילקו"י מועדים עמ' קנב. יחו"ד ח"ב סי' עג. חזו"ע שם עמ' שי].

ה אם היה ההדס ארוך ביותר, אין צורך שיהיה רוב ארכו עבות, אלא צריך שרוב שיעור הכשר בהדס דהיינו שבעה גודלים, יהיה משולש, ודי בכך [הב"ח. ביאור הלכה].

ו אם הוא עבות ברובו אבל לא במקום אחד, הפרי מגדים הסתפק בזה, ובביכורי יעקב מכשיר. [ילקוט יוסף מועדים מנוקד. חזון עובדיה סוכות, עמוד שי. ובספר כשרות ארבעת המינים להרב קליין כתב, שזו טעות בפמ"ג, ואף לפמ"ג כשר].

ז שיעור גודל העלה צריך להיות כציפורן אגודל בזמנינו, שאם העלים גדולים משיעור זה ורחבים, יש בו חשש פיסול, שיש לחוש לדעת בה"ג דזה נקרא הדס שוטה, וראוי לחוש לדבריהם. וגם לא יהיו העלים קטנים יותר מדי. [ילקו"י מועדים עמ' קנב. חזו"ע סוכות עמו' שז]

ח יש שפוסלים הדס שאין ענפיו חופין את כל עצו, שאין ראשו של העלה מגיע לעוקצו של העלה שלמעלה ממנו, [מור וקציעה]. ויש מכשירים. [כן מבואר בדברי רבינו ירוחם, וכן משמע במאירי. וכ"פ בחיים וברכה]. ועל כן מצוה מן המובחר ליטול הדס שענפיו חופים את כל עצו. ומכל מקום אפילו הדס שענפיו אין חופין את כל עצו, וראש העלה אינו מגיע לעוקצו של העלה שלמעלה ממנו, כשר, כי די שרוב עצו מחופה בענפיו, שרובו ככולו. והמחמיר תבוא עליו ברכה. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שה. ילקוט יוסף מועדים עמוד קנב]

ט נקטם ראש ההדס (כלומר העץ שבראש בד ההדס), כשר. ולכתחלה יש להדר ליטול הדס שלם, שלא נקטם ראשו. אך במקום שיש דוחק בהדסים, יש להכשיר הדס שנקטם ראשו, שסברא זו עיקר. וכל שכן שיש להכשיר הדס שהעלה הראשון שלו נפל. [ילקו"י שם עמ' קנג. חזו"ע עמוד שח. ושכן דעת רוב הראשונים ומרן הש"ע דאף בנקטם העץ של ההדס כשר].

י ענפים ופארות קטנים שיוצאים בין קיני העלים של ההדס, טוב לקטום אותם שלא יפסיקו בין הקינים. [הראב"ד ובעל המאור והריטב"א. וכ"כ המהריק"ש בהגהותיו]. ובדיעבד שלא נקטמו ההדס כשר. [קרבן נתנאל. ספר בכורי יעקב (סי' תרמו סק"ב), ובשעה"צ אות לו, ובחזו"א סי' קמו אות ל].

יא הדס שעלו בו כמין ענבים, אם היו ענביו ירוקות כמראה הדס, כשר. ואם היו אדומות או שחורות, והיו גם כן מרובות יותר מעליו, פסול. ומותר לכתחלה לתלוש מענביו השחורות מערב יום טוב, ולמעטם עד שיתרבו עליהם עלי ההדס, ואז יחזור ההדס להכשרו. אבל ביום טוב לכתחלה לא יתלשם כדי להכשירו, לפי שנראה כמתקן. ואם עבר ומיעטן ביום טוב, כשר.

יב אם נשרו מההדס עלים, כבר נתבאר לעיל [סעיף ד'] שבשעת הדחק כל שנשאר רוב בכל קן וקן דהיינו ב' עלים מתוך ג' כשר. והמחמיר תבוא עליו ברכה. ואם נשרו ב' עלים מכל קן, ברוב שיעור ההדס פסול לכולי עלמא. ולכן כל אדם ירא שמים לא יסמוך על דעתו להכשירם מבלי הכשר של מורה

הוראה. [ילקו״י מועדים עמוד קנג. חזו״ע סוכות עמוד שי]

יג אם נשרו העלים שבראש ההדס וראש הבד נראה מגולה, עדיף שלא לקטום את ראש ההדס בכדי שיהיה מכוסה בעלים, כי אף שלהלכה הדס הקטום כשר, מכל מקום כיון שדעת הראב״ד שפסול, יש לחוש לדבריו, וכמו שכתב הרב המגיד. ולכן עדיף שלא לקוטמו וישאר ראש הבד מגולה. [בית השואבה]. אבל אם ראש הבד כבר קטום והוא מגולה שאין העלים מכסין אותו [ואפילו חסר רק עלה אחד בראשו], נראה דפסול לכולי עלמא, שהרי קטימתו ניכרת. [שער הציון]. אבל החזון איש מפקפק בזה, ועדיף לקוטמו עד שיתכסה בעלין, שאז קטימתו לא תהא ניכרת ויהיה כשר לדעת מרן. וזה באופן שישאר בו שיעור ג׳ טפחים בבד ההדס. [בכורי יעקב. ילקוט יוסף מועדים מנוקד].

יד הדס המורכב, נחלקו בו האחרונים. יש פוסלים ויש מכשירים. [היעב״ץ במור וקציעה (סי׳ תרמו) כתב להכשירם אם אין בהם שינוי מהדסים שאינם מורכבים. וכ״ד החכם צבי (סי׳ קסא). ומרן החיד״א, אבל השבות יעקב ח״א (סי׳ לו) חשש אפי׳ לספק מורכב. וכ״ד הגר״א]. ויש להחמיר לפוסלם. ובפרט דספק ברכות להקל. [כ״כ במחזיק ברכה (סי׳ תרמו סק״ה). והפמ״ג (סי׳ תרמט מש״ז סק״ג), ובספר בית השואבה (דף קז:) ובמשנ״ב (סי׳ תרמח ס״ק סה]. וכל זה בודאי מורכב, אבל בסתם הדסים, או בספק מורכבים, יש להכשיר. ולדברי החקלאים המומחים, הדסים שבשוק מסוג הדסים של צפת, אף על פי שנראים שונים קצת מן ההדסים הרגילים, אין זה מפני שהם מורכבים, אלא טבעם של הדסי צפת שאם נשתלים במקום אחר משנים את צורתם, שהכל תלוי באקלים של המקום, ולכן יש להכשירם. ואפילו לא יצאנו מידי ספק יש להכשירם. ואחזוקי איסורא לא מחזקינן. [חכם צבי. ילקו״י מועדים עמוד קנג. חזון עובדיה סוכות עמוד שיד].

טו יבשו עליו פסול. ושיעור היבשות אפילו אם נפרך בציפורן אם עדיין הם ירוקים כשר. ואינם נקראים יבשים אלא כשילבינו פניהם אחר שיפרכו בציפורן. ואם יבשו רוב עליו ונשארו בראש כל בד משלשת הבדין קן אחד ובו שלשה עלים לחים כשר. [מרן בש״ע סי׳ תרמו סעיפים ו, ז, ח. משאת בנימין, ומג״א].

טז פסולי הדס לא שנא יום טוב ראשון לשאר הימים. [תמים דעים].

יז יש אומרים שיש קדושת שביעית בהדסים שגדלו בארץ ישראל, אם נטעום גם לשם ריח. ולכן הדסים שחנטו בשביעית המיועדים לחג הסוכות של השנה השמינית, יש בהם קדושת שביעית. ויש חולקים ואומרים שאין בהדס קדושת שביעית. וכן עיקר לדינא. ולכן מותר לקנות הדס לצורך מצות ארבעת המינים, ואין בזה איסור משום סחורה ומסירת דמי שביעית לעם הארץ. ואם חנט בששית לכולי עלמא אין בו קדושת שביעית. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה עמוד תמג. חזון עובדיה סוכות עמוד שטו].

יח הדסים הבאים משדה של ישראל שעבדו בו בשביעית, והוא גם שמור, אף על פי כן יוצאים בהם ידי חובת מצות הדס. [ילקוט יוסף שביעית והלכותיה. ולהמבואר בסעיף הנ״ל כיון שאין בהם קדושה אם כן אין בהם איסור שמור].

יט מותר להניח בשביעית את ההדסים במים כדי שלא יתייבשו, והוא הדין שמותר להניח פרחי נוי במים כדי שלא יכמושו, אף על פי שהם נפתחים במים. [ילקוט יוסף שביעית].

סימן תרמז – דיני ערבה

א ערבי נחל האמור בתורה היא הערבה, שהוא מין ידוע שנקרא כן, ועלה שלה משוך כנחל, ולא עגול, ופיה חלק, וקנה שלה אדום. ואפילו אם עודנו ירוק כשר, דכל שאינו לבן סוף הקנה להאדים אחר שהשמש מכה בו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנ, חזון עובדיה סוכות, עמוד שטז, שכט. רמב״ם פ״ז מהלכות לולב הלכה ד׳]

ב רוב הערבות גדלות על הנחלים, ולכך נקרא בתורה ״ערבי נחל״. ויש אומרים שלכן לכתחלה צריך לחזר אחר הגדלים על המים, ורק בדיעבד יוצא אף בגדל על ההרים. אולם דעת הרמב״ם והטור דאפילו גדל במדבר או בהרים כשר אף לכתחלה. ויש המהדרים ולוקחים ערבה הגדלה בנחל כדי לצאת ידי חובת כל הפוסקים. [חזון עובדיה סוכות, עמ׳ שכט]

ג יש מין הדומה לערבה, אלא שעלה שלו עגול, ופיו דומה למסור, וקנה שלו אינו אדום, אלא לבן, וזה המין נקרא צפצפה, ומין זה פסול ליטלו עם הלולב. אבל יש מין ערבה שאין פי העלה שלה חלק, ואינו כמסור אלא יש בו תלמים קטנים מאד, כמו פי מגל קטן מאד, ומין זה כשר למצוה. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ שטז]

ד העלים של עלי האקליפטוס אינם כשרים למצות ערבה, מכיון שיש בהם ריח חזק ואינם ממין ערבה, ועוד, שרוב מין הערבה גדל על הנחלים. ועצי האקליפטוס אין עיקר גידולם על הנחל, ובודאי שאינם בכלל ערבי נחל, ופסולים הם למצות ערבה. [כ״כ בשו״ת הר צבי (חיו״ד ס״ס קפא). ובחזו״ע סוכות עמוד שיז]

ה יוצאים ידי חובת ערבה גם כשהערבה מצויה מאד, ואינה שוה פרוטה, ואע״פ שהנאה בפחות משוה פרוטה כמאן דליתא דמי, ואנן בעינן לכם בכל מין מארבעת המינים, עכ״פ ביום הראשון, שכל שהדבר שייך לו לבדו, לא משגחינן כלל אם הדבר שוה פרוטה, וגם חשיבות המצוה שיוצא בה יעדיף על השווי העצמי. [שערי דעה ח״ב (סי׳ ד). ובשו״ת מהר״ם שיק (חיו״ד סי׳ קנח). ובשו״ת מהרש״ם ח״ו (ס״ס ז). ובשו״ת חסד לאברהם (מה״ת סי׳ עו). ובשערי תשובה (סי׳ תפב).].

ו אתרוג או לולב וערבה שמוכר אותם נער שלא הגיע למצוות, שאין לו אב, ולא אפוטרופוס, והוברר לנו שבאו לידו כדין, ולדבריהם קנו אותם בזול, בכדי להרויח מהם, והם חריפים במשא ומתן, מותר לקנותם ממנו ולצאת בהם ידי חובה אף ביום טוב הראשון. [לכאורה תליא בפלוגתא אם קנין דרבנן מהני לשל תורה, שהפעוטות קונים מן התורה, כשיש דעת אחרת מקנה אותם, ואינם מקנים אלא מדרבנן, ובש״ע (סי׳ תרנח ס״ו) הובאה פלוגתא זו. וכתב בשו״ת פורת יוסף (סי׳ כו) בשם מהרי״מ מבריסק, שכבר הסכימו רוב האחרונים דקנין דרבנן מהני לדאורייתא. וראה במאור ישראל סוכה מו:]. ומכל מקום באופן שיש לחוש שהנערים האלה קטפו את הערבות שבידיהם, מאילני ערבה, ללא רשות הבעלים. ויכול להיות שקטפו אותם מאילן ערבה אשר בחצר של אביהם, והם סמוכים על שלחן אביהם, וזוכה בהן אביהם, כדתנן (ב״מ יב.). הנכון הוא שלא לקנות מהם ערבות למצוה. ומכל מקום במקום צורך גדול אם הוברר לנו שהוא קנאו כדת, מותר לקנות ממנו ולצאת בו ידי חובה גם ביום טוב הראשון. [מנחת יצחק ה, סה].

ז אף אם נשר מן הערבה העלה העליון שלה כשרה לכתחלה. והא דתנן נקטם ראשה פסולה היינו שנקטם העץ שבראש הבד, ולא קאי על העלין. [כ״כ בשו״ת גבעת שאול סי׳ עו]. ומכל מקום יש זהירים ומהדרים לקחת ערבה שיש בראשה לבלוב. אך אין הלבלוב לעיכובא, אלא חומרא בעלמא, והעיקר שראש העץ של עלה הערבה לא יקטם. ולכן כשהערבה ארוכה ורוצה לקצרה כדי שהלולב יהיה טופח על הערבה, או שרוצה לקצץ ממנה ולהעמידה על שלשה טפחים כדינה, יזהר שלא יקצץ מראש הערבה, אלא מלמטה במקום שהעלין מתחברין לענף. [ילקו״י מועדים עמו׳ קנד. חזו״ע סוכות סוף עמ׳ שיז. וכ״כ הגר״ז].

ח ערבה שיבשה ברוב עליה, והיינו שהלבינו פניה, או שנקטם ראשה, כלומר שנקטם ראש העץ שלה, שהעלים גדלים בו, פסולה. אבל אם נקטם העלה שבראשה כשרה. [דלא כהגאון החזון איש (סי׳ קמו אות ד) שפוסל. ראה בחזון עובדיה סוכות עמוד שיט]. ובשעת הדחק כשאין נמצא ערבה כשרה אלא ערבה שהלבינו פניה מרוב יובש, נוטל בלי ברכה. וכן בכל הפסולים בארבעת המינים, בשעת הדחק נוטל בלא ברכה. וערבה כמושה כשרה. [ילקו״י מועדים מנוקד. חזון עובדיה סוכות, עמוד רנו, שטז]

ט ערבה שנשרו רוב עליה, פסולה, בין שנשרו מאליהם, בין אם נשרו על ידי אדם. [חזו״ע סוכות עמ׳ שכד. שו״ת תמים דעים (ר״ס רלב). וכ״כ בדעת תורה להמהרש״ם (סי׳ תרמז) בשם דעת קדושים, שאם חסר מן העלים של הערבות מכל עלה רק מקצתו כשר. ודוקא אם חסר רוב עלה והוא ברוב העלים, פסולה. וה״ה בהדס]. אבל אם נשרו מקצת עליה, ונשאר רוב הבד של הערבה מגולה, נראה שאין לחוש לזה כלל. [ואף על פי שדעת בעל העיטור דאפילו לא נשאר אלא עלה אחד בבד אחד כשר, אין כן דעת רוב הפוסקים, ואין להכשיר בערבה שנשרו רוב עליה. חזו״ע סוכות עמוד שיח]. ואם נחסרו מן רוב העלים של הערבה, פסולה, והיינו רוב כל עלה ועלה. ויש לדקדק בזה שהדבר מצוי שהעלים נושרים על-ידי הנענוע. ובפרט בלולב של הקהל שיד הכל בו. ויש אומרים שאין להכשיר בנשרו מקצת העלים אלא בדיעבד, אבל לכתחלה לא יקח ערבה כזאת. ויש אומרים דכשרה אף לכתחלה. ואף שכן עיקר לדינא, מכל מקום כיון שהערבות מצויות לפיכך המחמיר בזה לכתחלה לקחת ערבה שלא נשרו עליה כלל, תבא עליו ברכה.

י שנה שהיתה גשומה והעלים של הערבה נמצאו מנוקבות בכמה נקבים, אין לפוסלם, והוא קל וחומר מלולב שאין נקב פוסל בו. [כ״כ בילקוט הגרשוני (סי׳ תרמז) בשם זכרון אברהם].

יא יש להדר שכל הלולב ומיניו ישארו לחים ורעננים בכל ימי החג, על ידי עטיפת הלולב ומיניו במטלית רטובה, וכיו״ב. [כדתנן (סוכה מב.) מקבלת אשה מיד בנה ומיד בעלה ומחזירתו למים וכו׳. וכתב בספר יראים (מצוה קכד), מנהג טוב וכשר לתת הלולב והערבה במים, כדי שלא ייבשו].

יב טוב להדר להחליף בחול המועד את הערבה, ולקחת ערבה חדשה כל יום או יומיים. [רמ״א בדרכי משה (סי׳ תרנד) שנוהגים במקומותינו ליקח כל ימי חוה״מ ערבה חדשה, היכא דאפשר, למצוה מן המובחר].

יג לא יתחוב את הערבה בדוחק בתוך האגד שבלולב, שיש לחוש שלפעמים יהיו נושרים רוב עליה, אלא יקשרנה עם ההדסים בלולב. [אליה רבה סי׳ תרנא סק״ה].

יד ערבה שיוצאים מן הקנה שלה ענפים נוספים, אין צורך לקצצם. והיא כשרה כמות שהיא.

טו ערבה שתלש אותה גוי ביום טוב הראשון של החג, והביאה לישראל, ואין לו ערבה אחרת, שפיר יוצא בה ידי חובת מצות נטילת לולב ביום הראשון שהוא מן התורה. ואף אם היה לו מערב יום טוב בד אחד של ערבה, [שלדעת הרמב״ן והראב״ד וראבי״ה והא״ח הלכה כר״ע, שאדם יוצא י״ח מה״ת, בבד אחד של ערבה]. והגוי תלש ביום טוב עוד ערבה, וברצונו לצרף מה שנתלשה ביום טוב לערבה המוכנה מערב יום טוב, רשאי לעשות כן, ואין איסור מוקצה מונעו מכך. והוא הדין לגבי שלשה בדי הדס. אבל גוי שתלש ערבה ביו״ט שני בחוץ לארץ אין יוצאים בה ידי חובה. (תשובת הרשב״א ח״א סי׳ רצז). אולם ערבה שתלש

אותה ישראל בארץ ישראל ביום ראשון של חול המועד סוכות, אף תיירים שבאו מחו״ל ודעתם לחזור שעושים כאן יום טוב שני של גלויות, מותרים לקחת ממנה לצאת ידי חובה ביום טוב שני, בפרט כשאין להם ערבה אחרת. [שו״ת מנחת שלמה ח״ב סי׳ מה].

טז אף אם יש לו בד הדס משולש מערב יום טוב, מותר לומר לגוי לתלוש ביום טוב עוד שני הדסים מעציץ שאינו נקוב, דהוה ליה שבות דשבות במקום מצוה, שהתלישה מעציץ שאינו נקוב אינה אסורה אלא מדרבנן, ואמירה לגוי שבות, הוה ליה שבות דשבות במקום מצוה, ואף על פי שיש פוסקים כר׳ עקיבא דסגי בבד הדס אחד, על כל פנים בדיעבד, מכל מקום מותר לתלוש על ידי גוי, לקיים המצוה לכולי עלמא. [אגרות משה חאו״ח ח״ד סי׳ קכח].

יז יוצאים ידי חובה של ערבה והדס גם כאלו שגדלו בעציץ. [חזו״ע סוכות עמ׳ שכו].

יח ומכל מקום ארבעת המינים שגדלו בגידולי מים ראוי להחמיר שלא לצאת בהם ידי חובה. [שהרי לענין שביעית הזריעה במים בלבד מותרת. וכמו שפסק החזו״א, ה״ה לענין מצות ד׳ מינים שאינו יוצא י״ח בגידולי מים. ואע״פ שמדברי הרב קרן אורה יש לצדד שגם בגידולי מים יוצאים י״ח ארבעת המינים, וכן כתב בשו״ת שרגא המאיר ח״ז (ס״ס פה). מכל מקום הנכון לחוש שלא לצאת בהם י״ח].

יט בערבה אין קדושת שביעית, כיון שהיא רק לעצים, ואין בה ריח. [ילקו״י השביעית והלכותיה עמוד תמג].

סימן תרמח – דברים הפוסלים באתרוג

א שיעור האתרוג הוא לפחות כביצה, אבל אתרוג שהוא פחות משיעור כביצה, פסול [שלחן ערוך סימן תרמח סעיף כב]. ואם הוא ארוך יותר מאורך כביצה, וברוחבו ועוביו הוא צר פחות מרוחב ביצה, ובסך הכל יש בו שיעור כביצה, כשר. [חזון עובדיה סוכות עמוד ערה. וראה עוד בילקוט יוסף על המועדים, עמוד קנד].

ב אתרוג שבשעה שנתלש מן האילן היה בו שיעור כביצה, ואחר כמה ימים נצטמק ועמד על פחות מכביצה, כשר, שכל שהיה בו שיעור כביצה וחל עליו שם גמר פרי, אפילו אם אחר כך נצטמק ועמד על שיעור פחות מכביצה, שוב לא נפקע ממנו שם פרי, ויוצאים בו ידי חובה. ולכן אתרוג שיש בו כביצה בצמצום, אך בודאי שבתוך ימי החג יצטמק, ובצר ליה שיעורא, יוצאים בו ידי חובה. [חזון עובדיה סוכות עמוד רעז].

ג אתרוג המורכב, לדעת רוב הפוסקים פסול לגמרי בין ביום הראשון בין בשאר ימי החג, ולדעתם הנוטלו ומברך עליו, לא יצא ידי חובתו וברכתו היא ברכה לבטלה, ואף על פי שיש קצת גדולים שכתבו להתיר לברך עליו בשעת הדחק, למעשה אין לסמוך עליהם. ולפיכך מצוה לפרסם ברבים שאין יוצאים ידי חובה באתרוגים מורכבים, ושהמברך עליהם ברכתו לבטלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנה. יבי״א ח״א סי׳ מב אות ט, יחו״ד ח״ב סי׳ עד].

ד הרואה את חבירו שנוטל אתרוג מורכב למצוה, יוכיח אותו במתק שפתים ובדרכי נועם ויודיענו שעל פי דעת רבותינו הפוסקים אסור לברך על אתרוג מורכב. וחייב לברך אך ורק על אתרוג בלתי מורכב. וכבר נאמר: הוכח לחכם ויאהבך. ולא יניחנו להמשיך בטעותו. ולמוכיחים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב. [חזו״ע על הלכות סוכות, ודלא כמו שנהג רב אחד (ב״תחומין״ עמוד שלה), שיש להמנע מלומר זאת לאדם תמים וע״ה שבירך על אתרוג מורכב. וכן לא יעשה].

ה הסימנים שנתנו גדולי האחרונים לאתרוג שאינו מורכב, אין לסמוך עליהם בזמן הזה, מפני שהחקלאים המומחים לנטיעת והרכבת האתרוגים התחכמו להצמיח אתרוגים מורכבים כדמותם וכצלמם של האתרוגים שאינם מורכבים, וצריך ליטול אתרוגים מפרדסים שהוחזקו האתרוגים שבהם שאינם מורכבים. [חזון עובדיה סוכות עמוד רכג].

ו סוחר אתרוגים שהוא ירא שמים, ואינו סוחר כלל באתרוגים מורכבים למצוה, נאמן להעיד שאתרוג זה אינו מורכב, ויוצאים בו ידי חובה לכתחלה ומברכים עליו. ובפרט אם יש לו תעודה מן הרבנות המקומית. ואמנם סוחר המוכר אתרוגים מורכבים למצוה, אינו נאמן להעיד על אתרוגים אחרים שהם בלתי מורכבים, אפילו יש בהם סימנים שאינם מורכבים, כדתנן (בבכורות לה.)״החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו״. [כן מצאתי כתוב בשם החזון איש]. ומה שכתבו איזה חכמים, שאין בעל הפרדס של האתרוגים נאמן לומר שהאתרוגים שלו אינם מורכבים, אף על פי שהוא אדם שבחזקת כשרות, ואפילו מעיד על זה עד כשר תלמיד חכם המוחזק בכשרות, אינו נאמן, דחיישינן שמא הוא מעיד באומד ומשמועה, כיון שיש חזקת חיוב המצוה, וחומר איסור ברכה לבטלה. נראה שהפריזו על המדה יותר מדאי, דכל שהוא מוחזק כירא שמים באמת, ומעיד שאתרוג זה אינו מורכב נאמן לומר שאתרוג זה אינו מורכב, וכשר למצוה. אלא שיש להזהר שלא לסמוך על עדות מפוקפקת של סתם סוחר שאין מטרתו אלא להרויח ממון, וכל שכן על עדות גוים, שאומרים שהפרדסים שלהם אינם מורכבים, אשר פיהם דיבר שוא וימינם ימין שקר. [יביע אומר ח״א סי׳ מב סק״ט. שו״ת יחוה דעת ח״ב סי׳ עד. ילקו״י מועדים עמוד קנה. חזון עובדיה סוכות שם].

ז סוחר המוכר אתרוגים למצוה, ובא אליו מי שאינו בקי בהלכה ואינו יודע שבאתרוג מורכב אין יוצאים ידי חובה, והסוחר מוציא לו אתרוג מורכב שהוא יפה ומהודר, ומוכרו לו, והלה נוטלו בחג לקיום המצוה, הסוחר עובר על איסור לפני עור לא תתן מכשול, שמלבד שהוא מונע ממנו לקיים מצות עשה של תורה, [שגם המונע מ״ע מחבירו עובר על איסור דלפני עור, כדמוכח בתוס׳ חולין (ד.) ד״ה מצת כותין]. הרי הוא גורם לו גם איסור ברכה לבטלה. וגם כשהלוקח

שוגג, איכא איסור לפני עור. ומלבד זה יש לחשוש גם לאיסור לא תעשה דלא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך. [ואף שיכול להשיג אתרוג מורכב במקום אחר, אפ״ה יש בדבר איסור תורה, שהרי גם הישראל האחר שימכור אתרוג מורכב עובר באיסור, ובאופן כזה לא מועיל מאי דקאי בעבר אחד דנהר. משנה למלך. מרן החיד״א. ועוד. וראה בחזו״ע סוכות עמוד רמב].

ח אודות מעשה שהיה, בזמן המלחמה בין ישראל לאויביה, נשלחה אניה עם כמאה אתרוגים מארץ ישראל לחו״ל, והאניה נקלעה בטעות לקהיר, והשלטונות שם החרימו את האתרוגים, ונתפרסם הדבר, והבעלים מסתמא התייאשו מהם, והוי יאוש עם שינוי רשות, ונסתפקו אם האתרוגים מורכבים או לא, ולא היתה אפשרות לברור הדבר, בשעת דחק גדולה כזו אפשר להורות לברך על אתרוגים אלה, אע״פ שבאותה עת היו רוב האתרוגים מארץ ישראל מורכבים. אולם שלא בעתות מלחמה, אין להקל בזה, בפרט שעתה נתרבו בארץ ישראל האתרוגים שאינם מורכבים, ויש לפרסם שהמברך על אתרוג מורכב הרי הוא נכנס בספק ברכה לבטלה, ומבטל מצות עשה. [חזון עובדיה סוכות עמוד רכח].

ט יש אילנות, ומהם עצי לימון, שבתוך פרחיהם יש אבקה, והדבורים המוצצות את צוף הפרחים מעבירות את אבקת פרחי הלימון אל פרחי האתרוג, ועל ידי כך מתפתח החלק המופרה בעץ האתרוג בצורה שונה. אולם אין לזה דין מורכב כלל, כי המורכב הוא כשמרכיב יחור מסוג אחד על אילן או על יחור מסוג אחר, שבכוחו של כל יחור בפני עצמו להצמיח, מה שאין כן אם מין מסויים אינו ראוי להצמיח בפני עצמו כמו אותה אבקה שבתוך הפרח שהדבורה מעבירה, הרי אין בשום פנים כח באבקה לבדה להצמיח, הילכך אין עליה שם ״מין״ אחר, והרכבתה עם האתרוג לא נחשבת הרכבת שני מינים. ולכן גם אם מזריקים לאילן האתרוג מיץ מלימון או תרכובת מתכונת הלימון אין על האתרוג הזה שם ״מורכב״, שמכיון שאותה זריקה או המיץ אין בכוחם להצמיח מצד עצמם, אין לאתרוג הגדל על ידם שם אתרוג המורכב, שאינו נחשב מורכב משני מינים, שלהרכיב דבר שאינו צומח בעצמו, אלא שהוא נבלע באילן ומטיב את צמיחתו, מותר. ולפי זה אם נזריק מיץ מלימון, לפרח האתרוג, או לאילן האתרוג, לא יהיה על אתרוג זה שם מורכב, שמאחר שאותה זריקה או המיץ אין בכחם להצמיח מצד עצמם, אין לאתרוג הגדל על ידם שם ״אתרוג מורכב״, מכיון שאינו מורכב משני מינים. [אלא שיש אומרים שלכתחלה יש איסור בהרכבת עצים, אפי׳ אם ההרכבה היא רק ע״י זריקה של מיץ, אע״פ שאילו היה זורע את המיץ באדמה, לא היה צומח כלל, כי סוף סוף השדה זרועה משני מינים. אך אין זה ברור לדינא. חזון עובדיה סוכות עמ׳ רלו].

י אתרוגי מרוקו שהם יפים ומהודרים מאד, רבני וגאוני מרוקו היו מברכים עליהם. והוזכרו לשבח בספר בכורי יעקב. והעידו עליהם גדולי רבני המערבים שהם כשרים ואינם מורכבים, ושכן נהגו מקדמת דנא גאוני מרוקו לברך עליהם על פי מסורת קדומה. ואף שנמצאו מערערים עליהם, מפני שלא נמצא בהם גרעינים, וגם מפני שהמיץ שבתוכם רב, כמו הלימון, וניכר שהם מורכבים. מכל מקום כבר כתבו להוכיח במישור שאתרוגי מרוקו אין עליהם חשש הרכבה כלל, ולא חלו בהם ידים, והחזקה והמסורת עליהם היא מדורי דורות שאינם מורכבים ושהם כשרים למצות ארבעת המינים, ושכן נהגו מאז ומעולם גאונים וצדיקים לברך עליהם. [חזון עובדיה סוכות עמוד רלח].

יא אתרוג מהודר אינו פרי גדול ממש, ולא קטן ממש, אלא הבינוני, כי יפה הוא לעינים איש הבינים. [יפה ללב ח״ב אות ב].

יב מי שאין לו אלא אתרוג ספק מורכב, אינו רשאי לברך עליו על נטילת לולב, שספק ברכות להקל, ואינו רשאי לברך אפילו בלשון בריך רחמנא מלכא דעלמא, שאף האומר דרך ברכה בריך רחמנא, על דעת לפטור את עצמו, הוי בכלל ברכה לבטלה, אלא יטול הלולב ומיניו בלי ברכה. ובשעת מלחמה וכדומה ראה לעיל סעיף ח׳. [כ״כ הפמ״ג (סי׳ ריט סק״ג), שהמברך ״בריך רחמנא מלכא דעלמא״ חשיב נמי ברכה שא״צ. וכ״כ בשו״ת רעק״א (סי׳ כה). וכ״כ בספר בגדי ישע, ובשו״ת פרי תבואה, ובמכתב לחזקיהו, ובחתם סופר, והמהר״ם שיק, ובשו״ת אגרות משה, ובשו״ת יחוה דעת ח״ו (סי׳ טו), ובחזון עובדיה סוכות עמוד רמה].

יג האתרוגים המצויים כיום (הקרויים אתרוג תימני) שאין בהם מדרך ברייתם הדד והשושנתא, אין ספק שיוצאים בהם ידי חובה לכתחלה, ומברכים על זה. ואם היה בהם הדד וניטל, פסול ביום הראשון. ואם יש ספק אם האתרוג גדל כך (בלי הדד) או שניטל, ואי אפשר כלל להכיר אם היה כן מתחלת ברייתו, אזלינן לקולא. [ילקוט יוסף מועדים, עמ׳ קנו].

יד אתרוג שניטלה פיטמתו, והוא העץ שעל ראש האתרוג, ושושנתא עליו, פסול, משום שנידון כחסר. ואם ניטלה השושנתא בלבד, כשר. ודוקא שהיתה פיטמת, וניטלה, אבל אם לא היתה לו פיטמת מתחלת ברייתו כשר. ניטל עוקצו, והוא העץ שהאתרוג תלוי בו באילן, ונשאר במקומו גומא, פסול. [ז״ל הש״ע (סי׳ תרמח ס״ז), ניטל דדו, והוא הראש הקטן (העץ) ששושנתו בו פסול. ומשמע שדוקא אם ניטל הדד שמחוברת בו השושנתא, פסול, כיון שהוא נחשב מגוף האתרוג, אבל אם ניטלה השושנתא בלבד, כשר. וכ״כ הב״י לדעת הרי״ף והרמב״ם. ואף שהרמ״א בהגה כתב, שיש מחמירים אף בניטלה השושנתא, מ״מ אף הוא סיים, שלענין דינא אין לפסול אלא בניטל הדד דהיינו העץ שראש הפיטמא עליו, והראש נקרא שושנתא. וע״ע ביבי״א ח״ה סי׳ מב. ילקו״י מועדים עמוד קנז].

טו מה שאמרו דאתרוג שניטלה פיטמתו פסול, הוא דוקא כשניטל הדד שהוא העץ אף מה שתקוע בתוך האתרוג, ונעשה שם כמין גומא, שאז פסול, אבל אם ניטל רק מה שלמעלה מגוף האתרוג אין להחמיר. לפיכך אם נשאר חלק מן העץ למעלה מן האתרוג כל שהוא אין להחמיר. [שגם מרן אינו פוסל אלא בנטילת גוף הדד הגבוה מן האתרוג, ובנטילתו נעשה שוה עם ראש האתרוג, אבל אם עדיין נשאר מקצת ממנו שהוא גבוה מגוף האתרוג, כגון שניטל עד חציו, מאן לימא לן דמרן פוסל כולי האי]. ואפילו ניטלה כל הפיטמא של האתרוג ולא נשאר ממנה רק גובה משהו באופן שמקצת ראש האתרוג מכוסה בעובי הפיטמא שנשתייר ממנה

משהו, כמו שהיה מכוסה בתחלה כשהיתה הפיטמא שלימה, הרי זה כשר, ואין זה חסרון, דכל שלא ניטל לגמרי, אפילו ביום הראשון כשר. [חזו״ע סוכות עמ׳ רסג].

טז אם בעוד האתרוג מחובר נפלה פיטמתו ממנו, מחמת שנתייבשה הליחות שבו, יש להכשירו, ולפעמים יש להכשיר האתרוג אף כשנושרת פיטמתו בתלוש, באופן שרואים שבעודו מחובר לעץ, כבר נתייבשה פיטמתו ביובש גמור, וכלתה ממנו ליחותו, שאז הוי כאילו נשרה פיטמתו במחובר, וכשר, כל שסיבת נפילתם מצד תכונתם הטבעית. ואין הבדל בזה באיזה שלב נפלו, מפני שכן דרכם של האתרוגים. ויש מי שכתב לחלק בזה בין אם נפלה הפיטמא במחובר בעודו קטן, או אם נפלה כשגדל. ולמעשה אין חילוק בזה, [וכבר נתבאר שבאתרוגים מהזרעים שהביאו לנו אחינו יוצאי תימן, אין להם פיטמת מתחלת ברייתן. אך כשרים הם בלי שום פקפוק כלל ועיקר]. [חזון עובדיה סוכות עמוד רסה].

יז אם יש נקודות שחורות בעץ הפיטמת למעלה, או שינוי מראה אחר, כשר, שהרי אפילו נחסר לגמרי כשר. [כ״כ המהרש״ם בח״ז (סי׳ קסז). ואמנם בספר חיים וברכה כתב בשם המחצית השקל (ס״ס תרמח) להחמיר בזה. אך בספר מנחת פתים כתב שלפי מ״ש הרמ״א בס״ז, שאין לפסול אלא כשניטל הדד כולו עד בשר האתרוג, לפ״ז אפי׳ עלתה חזזית על עץ הדד, או יש בו נקודות שחורות, יש להכשיר. וראה בחזו״ע עמ׳ רסו].

יח כבר נתבאר שאין שום פיסול בניטלה השושנתא, ומכל שכן כשהשושנתא קיימת ורק נחסר מקצתה, והאתרוג עצמו הוא מהודר, והבא לידו אתרוג כזה, והוא מניחו מידו בשביל השושנתא, ובוחר לו אתרוג אחר שאינו מהודר, עליו נאמר הכסיל בחושך הולך. [חזון עובדיה סוכות עמוד רסב].

יט אתרוג שניטל עוקצו וחיברו על-ידי מחט, יש אומרים שיכול אף לברך על זה. ויש חולקים ואומרים דלא מהני חיבור על ידי אדם. [ילקו״י מועדים עמ׳ קנז. וע׳ בשו״ת בית יעקב (סי׳ קמב) שהתיר לחבר העוקץ באתרוג ע״י מחט, באופן שאינו ניכר, ורק יזהר שלא יעבור המחט לחדרי הזרע, אלא בעובי האתרוג. אך האחרונים דחו ראייתו, וכ״ה בשבות יעקב ח״א (סי׳ לה), ובפנים מאירות, וע׳ בחזו״ע סוכות שם].

כ אתרוג שניקב ועל ידי כך נחסר ממנו כל שהוא פסול. ואם יש ספק בדבר, אם נחסר ממנו כל שהוא, אם לאו, יש להכשירו ולברך עליו, אף ביום הראשון. [ילקו״י מועדים עמ׳ קנו. וז״ל מרן בש״ע (סי׳ תרמח ס״ב): ״אתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא פסול, ושאינו מפולש, אם היה כאיסר פסול, ואם חסר כל שהוא פסול, וי״א שגם בנקב מפולש בעינן חסרון משהו, ושאינו מפולש בחסרון כאיסר״. ונקטינן כסתם מרן, וכמו שפירש מרן בש״ע בס״ג, דמפולש היינו שניקב עד חדרי הזרע שהגרעינים בתוכו. וע״ע בחזו״ע סוכות עמו׳ רסח].

כא הא דאמרינן שאם חסר כל שהוא פסול, היינו דוקא כשנחסר מגוף האתרוג, אבל אם נחסר רק מהקליפה העליונה שהיא כמין גליד על האתרוג כשר לכולי עלמא. [כן כתב הרשב״א בתשובה (סי׳ נח), שאין נקרא חסרון אלא כשנחסר מבשר האתרוג שהוא הלבן שבו, אבל אם נחסר מקליפתו החיצונה אין זה חסרון. וכך קבלנוה. וכ״ה במשנה ברורה בביאור הלכה ס״ב].

כב יש מי שאומר שלא נקרא נקב אלא אם ניכר ונראה, אבל אם נקבו במחט דק, וליחותו מלאתו, עד שאינו ניכר כלל, כשר. [הרש״ש בסוכה לו. והסכים לדבריו בספר עמק סוכות שם]. ולא משמע כן מדברי בעל המנהיג. [חזון עובדיה סוכות עמוד רסט. וע״ש בעמוד ער ד״ה ונראה, והביאור בדבריו דחזי לצרף סברת הרש״ש לספק ספיקא, אבל לא שנסמוך לגמרי על סברת הרש״ש].

כג אין צריך לבדוק את האתרוג על ידי זכוכית מגדלת אם יש בו נקב, שכל נקב שאינו נראה לעין רגילה, אינו פוסל, וכן הדין לגבי כל חסרון הנראה באתרוג רק על ידי זכוכית מגדלת. ומי שהוא קצר רואי ועל ידי המגדלת מגיע לראייה כמו בני אדם הרגילים, אין הכי נמי יבדוק על ידי זכוכית מגדלת. [שו״ת יביע אומר ח״ד (חיו״ד סי׳ כא אות ז׳). ילקו״י מועדים עמוד קנו. ילקו״י מועדים עמוד קנו. וכיו״ב כתבו התפארת ישראל (במס׳ ע״ז פ״ב מ״ר בועז אות ג), ובערוך השלחן (סי׳ פד סעיף לו), ובאגרות משה חיו״ד ח״ב (סי׳ קמו). וכיו״ב כתב בשו״ת דובב מישרים ח״א (סי׳ א) לענין מוקף גויל בס״ת ותפלין ומזוזות. דאזלינן בתר חוש הראות הטבעי, ולא מהני ע״י זכוכית מגדלת. וע׳ בחזו״ע סוכות עמו׳ רע].

כה אם נתקע קוץ באתרוג עד חדרי הזרע, ולא נחסר ממנו מאומה, יש להכשיר מטעם ספק ספיקא, דשמא לא נקרא מפולש אלא מעבר לעבר, ושמא כל שאין בו חסרון כשר. [כן כתב בבכורי יעקב ס״ק יא].

כו אתרוג שהוא עגול ככדור, אף על פי שיש לו פיטמת ועוקץ, פסול. [סוכה לו. וטוש״ע סי׳ תרמח].

כז אתרוג שהוא עקום וכפוף כשר, דדוקא בלולב פסול. [תמים דעים להראב״ד. וכ״ה בב״י (סי׳ תרמה) בשם הרמב״ן, שיש בפיסולי לולב שלא נאמרו באתרוג, כגון אתרוג כפוף ועקום דומה למגל, בין שנעשה מעצמו, בין שגידלו כך בדפוס כשר. וכ״כ בשו״ת בית דוד (חאו״ח סי׳ תנא). וע׳ בחזו״ע סוכות עמוד רעט].

כח כל הפסולים, בשעת הדחק שלא נמצא כשרים, נוטלים אותם בלא ברכה. ואף ברכת שהחיינו אין לברך. כי ברכת שהחיינו תלויה בברכת המצוה, וכל שאינו מברך ברכת המצוה אינו מברך שהחיינו. ובכל שאר ימי חג הסוכות (חוץ מיום ראשון), הואיל ומצות נטילת לולב ומיניו בהם אינה אלא מדרבנן, התירו בהם כמה פיסולים שבאתרוג ובלולב, וכמו שפסק הרמב״ם (פ״ח מהל׳ לולב ה״ט) בזה״ל: ״כל אלו שאמרנו שהם פסולים, מפני מומים

שביארנו, או מפני גזל וגניבה, וכן שאול או חסר, אינם אלא ביום הראשון בלבד, אבל ביום טוב שני עם שאר הימים הכל כשרים. והפיסול שהוא משום עבודה זרה, או מפני שהאתרוג אסור באכילה, פסולים כל שבעת הימים". וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סי' תרמט ס"ה). וכן עיקר. וכן כל שפיסולו מטעם "הדר", אינו פוסל אלא ביום טוב הראשון, אבל בשאר הימים כשר. ונוטל הלולב ומברך. ואף על פי שיש פוסלים, וכן פסק הרמ"א, וקיימא לן ספק ברכות להקל, שאני הכא שהמחלוקת במצוה ולא בברכה, ובכל כיוצא בזה שמרן פסק להכשיר ואיכא חזקת חיוב, ברוכי נמי מברכינן. [ילקו"י מועדים עמ' קנז. יביע אומר ח"י סי' מח עמוד פב. חזו"ע סוכות עמוד רפג]

כט הדס שענביו מרובות מעליו, לדעת מרן השלחן ערוך אינו נחשב כענף עץ, אלא פרי, ואין יוצאים בו ידי חובה. ובימי חול המועד יש בידו תקנה למעטן, ולהסיר הענבים ולהכשירם אליבא דכולי עלמא. [חזון עובדיה סוכות עמוד רפג בהערה ד"ה והדס].

ל כל הפסולים ביום טוב ראשון, כגון חסר וכיוצא בזה, פסולים אף ביום טוב שני של גלויות, וכשאין לו אחר נוטלו בלא ברכה. וכשאין הפיסול באתרוג בגדר ודאי, אלא יש ספק אם האתרוג כשר או לא, אפשר גם לברך ביום טוב שני, מכח ספק ספיקא. ומועיל ספק ספיקא כשהספק במצוה ולא בברכה, ויש חזקת חיוב. [חזו"ע סוכות עמוד רפה. ואף שדעת הרמב"ם הנ"ל שדין יו"ט שני כדין שאר הימים, מ"מ דעת הרא"ש דיו"ט שני כדין יו"ט ראשון. ומרן פסק לחוש לדעת הרא"ש מכח סב"ל. ואם יש ספק בפיסולו, הו"ל ס"ס, וברוכי נמי מברכינן].

לא אתרוג שבא מעיר "הונג קונג", והוא כמו אתרוג רגיל בצורתו ובסימניו, רק שיש בו שינוי, שמחצי האתרוג ומעלה עולה בו כמין אצבעות ממין האתרוג עצמו, והם כעשר או ט"ו אצבעות מהם ארוכים מהם קצרים, אתרוג זה אין לו היתר כלל, מפני שאין בו קבלה שהוא באמת אתרוג, אף על פי שיש בו סימני אתרוג, והוא כמו פרי האילן "דבדב" שיש בו סימני אתרוג, ותוארו כמין אתרוג ממש, ועם כל זה קבלה בידינו שאין זה אתרוג. [בשו"ת זבחי צדק (חאו"ח סי' לז) צידד להקל בזה, אך הגרי"ח בתשובה שם שדי ביה נרגא, והעלה שאתרוג זה אין לו היתר כלל. וראה בחזון עובדיה סוכות שם].

לב ישתדל אדם שהאתרוג יהיה בצבע צהוב, שזה המהודר ביותר. ואם היה ירוק חזק כעשבי השדה, פסול. ואם ידוע שאם משהין אותו מעט בסמוך לפירות שצבעם צהוב חוזר למראה אתרוג, כשר לנטילה אף בעודו ירוק. וכן פשט המנהג לברך על אתרוג כזה. ולכן נכון להצהיב אתרוג ירוק באמצעות תפוחים צהובים, שהאתרוג שואב מהם, ואין בזה כל חשש בהלכה. אך ירחיק התפוחים מעט מהעוקץ של האתרוג, ויהפכנו לצד הפיטמא, שאם לא יעשה כן עלול העוקץ ליפול. [ילקו"י מועדים עמוד קנז. חזו"ע סוכות, עמוד רנו]

לג מה שיש נוהגים לתת כמה תפוחי עץ בסמוך לאתרוג כדי להצהיבו, נראה שאין איסור לתת בשבת תפוחי עץ ליד האתרוג להצהיבו, שאף בלא נתינת התפוחים, דרך האתרוגים שלנו להצהיב מאליהם, ואינו אלא כמוסיף להחיש להצהיבו. [ואף שהאתרוג עומד למצוה, מ"מ לא פקע ממנו שם אוכל, ובפרט אם בדעתו לאכול ממנו אחר החג, והוי בכלל מאי דקי"ל אין צביעה באוכלין].

לד אתרוג שהוא מנומר בצבע שחור או לבן או ירוק ככרתי, במקום אחד שבו, פוסל ברובו, ובשנים או בשלשה מקומות נפסל אף במיעוטו. אבל מנומר מגוון שהוא ממין האתרוג, כגון חלמון ביצה או אדום בהיר, כשר. [כ"כ הראב"ד, והרא"ה, והמאירי, והריטב"א, וכן נראה דעת מרן הש"ע, וכמ"ש בשעה"צ (אות סב). וז"ל מרן בש"ע (סי' תרמח סט"ז): אם יש באתרוג במקום אחד מראה שחור או לבן, פוסל ברובו, ואם בשנים ושלשה מקומות, דינו כחזזית להפסל אפי' במיעוטו. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד רנח].

לה לפיכך אתרוג שהיה ירוק כעשבי השדה, שנתנו אותו על ידי תפוחי עץ והתחיל חלק ממנו להצהיב, והחלק האחר נשאר ירוק, אין זה נחשב מנומר, ובפרט שקרוב לודאי שבעוד איזה ימים יהפך מראה האתרוג כולו לצהוב. [ואף שהרב בכורי יעקב (ס"ק מד) מחמיר בזה, אין זה אלא לשיטת הפוסלים בכל ענין, אבל אנן בדידן נקטינן כרוב הראשונים ומרן הש"ע דסבירא להו להכשיר. וברוכי נמי מברכינן עליו, כי המחלוקת במצוה ולא בברכה. וראה בחזו"ע סוכות עמ' רנח].

לו האתרוגים המצויים בינינו, שלפעמים נמצא בהם מראה אדום, שמירקותו נהפך אל מראה אדום והוא מתפשט על פני רוב שטח האתרוג, או על חוטמו, יש שפוסלים אותם, לפי שמראה זה לא שמענו שיהא מראה אתרוג, כיון שהוא נוטה אל מראה אדום. ויש שמכשירים אתרוג זה, שאין לנו לפסול אתרוג שיש בו מראה אדום, ולא הקפידו רבותינו על שינוי מראה אלא אם כן אינו הדר, וכפי חכמתם קבעו שהלבן והשחור באתרוג אינם מהודרים, ולכן פסלוהו, אבל מראה אדום שלא הזכירוהו בדבריהם לפסול, כשר. ועל כל פנים אם דרך אתרוג להיות כך כשר. [בשו"ת פני אריה (סי' ה) העלה להכשירם. ובדין מראה אדום בהיר באתרוג, הנה אם דרך האתרוג להיות כך מותר. והפמ"ג (סי' תרמח א"א אות יח וכד) ס"ל שאדום ממש פסול, כי מראה אתרוג הוא כחלמון ביצה. וע' בחזון עובדיה על סוכות עמוד רנט].

לז אתרוג שעלתה עליו חזזית, [חזזית, פירש רש"י כמין אבעבועות, ואפילו באבעבוע אחד הדין כן], אם בשנים או בשלשה מקומות, אפילו כולם מצד אחד של האתרוג, פסול. ואם רק במקום אחד, אינו פסול אלא אם כן נתפשטה החזזית על רובו. ומיהו אם החזזית על חוטמו, [היינו במקום שמתחיל לשפע כלפי מעלה, עד הפיטמא], אפילו כל שהוא פסול. [והחוטם מתחיל באתרוג אחר שיעור רובו של האתרוג]. והוא הדין לכל הפיסולים, כגון כתם כושי לבן, שפוסלים בחוטמו בכל שהוא. וכל זה ביום טוב ראשון, אבל בשאר הימים אין חזזית פוסלת לדעת מרן. [ראה בש"ע סי' תרמח ס"ט, ובחזו"ע סוכות עמוד רסא].

לח אתרוג שעלתה בו חזזית, וכשקולפו חוזר למראה אתרוג, כשר. ויש מי שכתב שיש להכשירו על ידי כך אפילו לכתחלה. אך למעשה אין לנו לסמוך על זה, שמכיון שמבואר במשנה ברורה שקליפה עליונה זו אינה אלא כגליד דק מאד, אין אנו בקיאים היום בזה, וחיישינן אפילו בסריטה קלה שמא יחסר האתרוג ויפסל בכך. [משנה ברורה ס״ק נב].

לט מה שמצוי באתרוגים, בימי חול המועד, שנוצר על האתרוג נימורים, מכח משמוש ידים ורוב נענועים, ונעשים מקומות מנומרים, וספק אם הוא ממראה אתרוג, כי אי אפשר שתמיד יהיה מראה אתרוג באותם הכתמים והבהרות שנולדו מזיעת הידים, לדעת מרן השלחן ערוך ודאי דמכשרינן באופן כזה. אבל לדעת הרמ״א שפוסל כל שבעה בחזזית וכיו״ב, יש שכתבו להחמיר בזה. ודעת החתם סופר להכשיר אתרוג כזה. ואכתי הוי הדר, כיון שבאו על ידי מצותו, וזהו הודו והדרו. והסומך על דברי החתם סופר לא הפסיד, ויש לו על מה שיסמוך. [ראה בחת״ס בסוכה (לו.), ובספר ישיב משה (עמ׳ פג), ובחזו״ע סוכות עמוד רנט.].

מ מה שמצוי באתרוגים להיות בהם נקודות קטנות, אינם בכלל גרב או ילפת, כי גרב נעשה מעצמות האתרוג, אבל אלו נעשים על ידי קוצים וברקנים שבאילן האתרוג, שעוקצים אותו, וכשהוא גדל באילן נעשה מקום העקיצה כמו אדום, ואינו אלא מצד העקיצה, וכשר. שכל מה שנעקץ האתרוג על ידי קוצים, אין באתרוג שום עיפוש, הילכך אין זו חזזית וכשר. [חזון עובדיה סוכות עמוד רסא].

מא אתרוג שיש עליו כעין קרום דק בחוטמו, וכן בשאר המקומות, ואומרים שזה נגרם מהעלים הנוגעים באתרוגים, יש להקל לברך עליהם ולצאת בהם ידי חובה, ואין בזה משום חזזית. [חזון עובדיה סוכות, עמוד רס]

מב אתרוג היבש פסול, ושיעור היבשות כשאינו מוציא שום ליחה, וסתם אתרוג שהוא משנה שעברה, יבש הוא, ופסול. ואם הונח במקרר במשך כל השנה ורואים שלא נס ליחו, יש להכשירו. [חזון עובדיה סוכות עמוד רנה].

מג אתרוג תפוח וסרוח שנימוח כל בשרו בפנים, וקליפתו קיימת, נקטינן להחמיר. [ש״ע]

מד האתרוג שניטל למצוה, חייבים להפריש עליו תרומות ומעשרות (מאתרוג אחר), כדי שיהיה מותר וראוי לאכילה. וכמו שנאמר ולקחתם ״לכם״, שיהיה בו היתר אכילה, (סוכה לה.), אבל אתרוג שלא הופרשו עליו תרומות ומעשרות הרי הוא טבל, ופסול למצוה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קנז, ילקו״י על הלכות ערלה פ״ט ס״א, עמוד תקכה. חזון עובדיה סוכות עמוד רמו].

מה אפילו אתרוגים הגדלים בפרדסים של גוים, אם ישראל קוצץ אותם נחשב גמר מלאכתו על ידי ישראל וחייב בתרומות ומעשרות בלא ברכה. (ורק אם קצצם גוי פטורים מתרומות ומעשרות). ולכן לכתחלה יש להזהר שישראל הקוצץ אתרוגים מפרדסי אתרוגים (של עכו״ם), יפריש תרומות ומעשרות עליהם לצאת ידי חובת כל הפוסקים, אך בדיעבד אם שכח להפריש תרומות ומעשרות, ונזכר רק ביום טוב [שאז אין מפרישים תרומות ומעשרות ביום טוב], יסמוך על דברי מהרשד״ם והאחרונים שעמו, ויכול ליטלו ביום טוב ויברך עליו. [ילקוט יוסף מועדים שם. חזון עובדיה סוכות עמוד רמו-ורנא].

מו מי שאין לו אתרוג אלא אתרוג של טבל, שלא הפרישו ממנו תרומות ומעשרות, אף על פי שיש אומרים שכשר אפילו ביום הראשון, דלכם קרינן ביה, הואיל ויכול להפריש עליו מאתרוג אחר, מכל מקום רבו החולקים על סברא זו, ופוסלים אפילו בדיעבד אתרוג טבל. ולכן כשאין לו אלא אתרוג טבל, יטלנו בלא ברכה. וכשימצא אתרוג אחר במשך היום, יחזור ויטלנו בלא ברכה. [בסוכה (לד:) משמע שאתרוג של טבל פסול למצוה, דלא קרינן ביה ״לכם״. וכ״פ הרמב״ם. וכן נראה דעת מרן בש״ע (סי׳ תרמט ס״ה). אלא שדעת הרמב״ן והריטב״א שאף אתרוג של טבל לכם קרינן ביה, כיון שיכול לסלק הכהן והלוי באתרוג דעלמא שיפריש על האתרוג הזה. וראה בילקו״י על הלכות ערלה פ״ט. ובילקו״י מועדים עמ׳ קנז, ובמהדורת תשס״ד עמ׳ תרסה. ובחזו״ע סוכות עמ׳ רמט].

מז ישראל שבא לפרדס אתרוגים של נכרי, וברשותו קצץ כמה אתרוגים, ולישראל יש שכיר גוי, אשר גם הוא קצץ כמה אתרוגים מהפרדס ההוא, ונתערבו כל האתרוגים, ואם יפריש מהם תרומות ומעשרות לתקנם, קיים חשש שמא הוא מפריש מן הפיטור על החיוב, כי מה שקצץ הישראל הוי טבל וחייב בתרומות ומעשרות, ומה שקצץ הגוי לא נתחייבו בתרומות ומעשרות, העיקר לדינא שמועיל להפריש תרומות ומעשרות, והאתרוגים כשרים למצוה. [שו״ת אמרי בינה ח״א (סי׳ יא), משום ספק ספיקא, דשמא גם מה שקצץ הישראל פטורים מתרו״מ, כיון שקצצם לשם מצוה, ושמא הפריש מן החיוב על החיוב. ועוד, לפי מ״ש מרן הכס״מ, שישראל שקנה תבואה מן השדה של נכרי, ומירחם נכרי בשביל ישראל, חייב בתרו״מ, ששלוחו של אדם כמותו, ולפ״ז גם מה שקצץ שכירו הגוי חייב בתרו״מ, ובפרט לפמ״ש המחנה אפרים שיד פועל כיד בעה״ב, וכאילו הוא עצמו עשאו. הילכך מפריש תרו״מ מהם ובהם, ואין לחוש לשמא מפריש מן הפיטור על החיוב. וראה בחזו״ע סוכות עמוד רנא].

מח מותר לתרום ולעשר מאתרוג המורכב על אתרוג שאינו מורכב. [חזון איש (כלאים סי׳ ג אות ז), שמכיון שלענין כלאים מותר להרכיב אתרוג המורכב באתרוג שאינו מורכב, מפני שהפירות של שניהם דומים דמיון גמור, כך הדין לענין תרו״מ, שמותר לתרום ולעשר מן המורכב על שאינו מורכב].

מט אתרוג של ערלה, שהוא אסור באכילה ובהנאה, פסול. ואפילו אם נטעוהו לשם מצוה, פסול. שאף הנוטע אילן לשם מצוה, יש בו דין ערלה. [ילקו״י מועדים, מהדורת תשס״ד עמוד תרס, ילקו״י על הלכות ערלה פ״ט. שוב יצא לאור חזון עובדיה סוכות, ושם (עמוד רנב) כתב כדברינו]. ויש מי שכתב דהא דאמרינן אתרוג שנטעו

למצותו חייב בערלה, היינו שאם בא לאוכלו אסור, אבל רשאי הוא לצאת בו ידי חובה אפילו ביום טוב ראשון. אך אין דבריו נכונים, שמאחר והאתרוג הזה אסור באכילה לא יתכן להתירו למצותו, שאין בו היתר אכילה, ולא חשיב

לכם [בספר פתח הדביר ח״ג (סי׳ רסד סק״ג) הביא מ״ש מהר״א ליב, דהא דאמרינן אתרוג שנטעו למצותו חייב בערלה, דהיינו שאם בא לאוכלו אסור, אבל רשאי הוא לצאת בו ידי חובה אפילו בימים הראשונים של החג, ותמה עליו, שכיון שהוא מודה שהאתרוג הזה אסור באכילה אם כן איך יתכן להתירו למצותו, והרי אין בו היתר אכילה, ולא חשיב לכם. וראה בחזון עובדיה על סוכות עמוד רנב, ובילקו״י על הלכות ערלה פרק ט׳].

נ אם נתערב אתרוג אחד של ערלה באתרוג כשר הראוי לאכילה, ואינו ניכר מי מהם האתרוג הכשר, יש אומרים שיוצא ידי חובה כשיטול אותם בזה אחר זה, דקמי שמיא גליא מי הוא הכשר לאכילה וראוי לצאת בו ידי חובה, ומי הוא האסור מן התורה. ויש אומרים שאין יוצאים י״ח בזה, מכיון ששניהם אסורים באכילה, מדרבנן. וראוי להחמיר כדבריהם. וכל שכן שאסור לו לברך על זה. אך אם אין לו אתרוג אחר, יקח את שניהם בלא ברכה, ויכוין שיוצא ידי חובה באתרוג הכשר לנטילה. ובמשך היום אם ימצא אתרוג כשר אחר, יטול אותו. [ילקו״י מועדים עמ׳ קנח. חזו״ע סוכות עמוד רנב].

נא אתרוג של ערלה של חוץ לארץ, יש אומרים דכשר למצות ארבעת המינים אם אין לו אתרוג אחר. אך דעת רבינו ישעיה הראשון, שאף אתרוג של ערלה בחוץ לארץ פסול, ולכן לכתחלה יש לחוש לדבריו להחמיר. ורק אם אין לו אתרוג אחר יטלנו בלא ברכה, וכאשר ימצא אתרוג אחר כשר, יחזור ויטלנו בלי ברכה. [כן נראה דעת מרן הב״י. ודלא כמו שפסק בפשיטות המשנה ברורה (סי׳ תרמט ס״ק מה) שאתרוג של ערלה בחו״ל כשר. ע״ש].

נב אתרוגי ארץ ישראל, לכתחלה יש לקנות מאדם ירא שמים ונאמן, או מפרדס שיש עליו הכשר של רבנים, המעידים שאין באתרוגים חשש ערלה. אולם מעיקר הדין הקונה אתרוג, אינו צריך לחוש שמא הוא מערלה, אחר שרוב ככל האתרוגים בארץ אינם בגדר ספק ערלה, ואמרינן בזה דכל דפריש מרובא פריש. והמחמיר על עצמו לברר, היכא דאפשר לברר בנקל, אם האתרוג הוא ערלה או לא, תבוא עליו ברכה. [והדבר ברור שעל בעלי הפרדסים של האתרוגים ליזהר בזה שלא לשווק אתרוגי ערלה אף שהם לצורך מצוה]. [ילקו״י הלכות ערלה, פ״ט הערה ב׳. וילקו״י מועדים עמ׳ תרסב. חזו״ע סוכות עמ׳ רנד. וכן העלה ביבי״א ח״ו (חיו״ד סי׳ כד). וכ״כ בשו״ת הרדב״ז ח״א (סי׳ תקפ), שיפה עשו חכמי א״י שאין חוששים לספק ערלה, וכן ראיתי לזקני וחסידי הדור שלא היו נזהרים בזה, ואותם שנהגו פרישות זה, קרוב אצלי שהם חוטאים על נפשם ק״ו מנזיר וכו׳. כללא דמילתא דמן הנמכר בשוק אין כאן בית מיחוש].

נג אתרוג שריססוהו הפרדסנים בחומרים רעילים, ועל פי הוראת משרד הבריאות, אסור לאכול פרי כזה עד לאחר שלשים יום, (וכנראה שאף שטיפה במים לא תועיל לו), העיקר לדינא שיוצאים בו ידי חובה, ולא דמי לאתרוג של טבל ושל ערלה, שאין בהם היתר אכילה. [הנה לפי מ״ש השעה״מ (הל׳ לולב פ״ז ה״ב) דהא דכתיב ״לכם״ שיהא ראוי לאכילה, לא קפיד קרא שיהיה ראוי ביו״ט עצמו, אלא שיהיה ראוי לאכילה באיזה זמן שיהיה, נמצא דכל שהאתרוג יחזור להיות ראוי לאכילה כעבור ל׳ יום מיום הריסוס, כשר למצוה, כי זמן ממילא קא אתי].

נד בהיות ובעץ האתרוג יש בו קוצים, לפיכך יש הזורעים אותו לשם גדר וסייג, ובזה כל האתרוגים הגדלים בעץ זה אין נוהג בהם דין ערלה, ומותר לקחת אתרוגים אלה לשם מצוה אף בשנותיו הראשונות, אחר שהעץ לא נזרע לשם הפירות, והאתרוג מותר גם באכילה אחר שאין בו דין ערלה. והוא שיהיה ניכר שהעץ ניטע לשם גדר וסייג, וכגון שנטעו במקום פירצה, או שמשפה את הענפים שיתעבו וכדו׳. [ילקו״י הלכות ערלה פרק ט].

נה עץ תמר שניטע רק לצורך הלולבים למצות ארבעת המינים, התמרים שבו חייבים בערלה ובנטע רבעי. אבל הלולבים עצמם אין נוהג בהם דין ערלה, שאין דין ערלה אלא בפרי, ולכן מותר לקחת למצות ארבעת המינים לולב שידוע בבירור שהוא של ערלה. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ט׳. ילקוט יוסף על המועדים עמוד תרסז. חזון עובדיה סוכות עמוד שכ].

נו וכן אין נוהג דין ערלה בהדס ובענפי הערבה, ומותר לקחת הדס וערבה של ערלה למצות ארבעת המינים. [ילקוט יוסף על הלכות ערלה פרק ט׳. ועל המועדים עמוד תרע. וחזו״ע שם].

נז אתרוג של שביעית כשר למצוה, אלא שאם הוא של שביעית יש לנהוג בו כל דיני קדושת שביעית, ואתרוג מן המשומר או הנעבד בשביעית, [שישראל עבד בקרקע שלא נמכרה לגוי בשביעית] יוצאים בו ידי חובת המצוה. [ילקוט יוסף על הלכות שביעית].

נח אתרוג שהיה על העץ בשנה הששית בגודל פול, ובשביעית גדל ונעשה ככד, ונלקט בשנה השביעית, אף שחייב במעשרות כפירות שנה ששית, מכל מקום הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית, ונוהג בו קדושת שביעית. ויש אומרים שהולכים באתרוג אחר חנטה, ואם חנט בששית, דהיינו שהגיע לסמדר בששית, אין בו קדושת שביעית אף שנלקט בשביעית. וצריך לחוש לדעה הראשונה [שהיא דעת הרמב״ם], ולכן הולכים באתרוג גם אחר לקיטה, ועדיף לקטוף את האתרוג מהעץ בשנה הששית, ולא אחרי ראש השנה של השנה השביעית. שאם לא כן יצטרכו לשמור אותו בכל דיני שביעית. ובסוף שנת השמיטה יש לקטוף את האתרוג אחרי ראש השנה של שנה שמינית, ועם כל זה צריכים לשמרו בכל דיני שביעית. [ילקו״י השביעית והלכותיה עמוד תמח].

נט ישראל שמכר את פרדס האתרוגים לגוי, בטרם תבוא שנת השמיטה, באמצעות הרבנות הראשית, ובשנה השביעית לא הפקיר פירות הפרדס, וגדר את הפרדס, ושמרו מכל משמר, וטיפל בו בהשקאה ועידור וכיו״ב במשך כל שנת השמיטה, (דהוי איסור מדרבנן בשדה של ישראל, עיין מ״ק ג.) אף על פי כן האתרוגים שלו כשרים למצוה, אפילו ביום טוב ראשון של חג, ומברכים עליהם ויוצאים בהם ידי חובת המצוה. [חזו״ע סוכות עמו׳ רפה. והנה דעת ר״ת פירות שביעית מן הנעבד אסורים באכילה. אך דעת הרמב״ן דמותרים באכילה. וי״א דעכ״פ מהני לגבי מצות אתרוג, דמצוות לאו ליהנות ניתנו. וא״כ הוי ס״ס במצוה, ואיכא חזקת חיוב ולכן יכול לברך על אתרוגים אלה. ואף שבילקו״י השביעית והלכותיה כתבנו בלשון שיש סמך גדול למקילין וכו׳, הנה להמבואר בחזו״ע הנ״ל יש להקל בזה טפי].

ס אתרוגים שגדלו בפרדסים של ישראל בשנת השמיטה בארץ ישראל, והפרדסים נמכרו לגוי באמצעות הרבנות הראשית, אין בהם משום קדושת שביעית, ומותרים בסחורה, וכן מותר להוציאם לחו״ל למצות לולב, ולהסתחר בהם. [חזו״ע סוכות עמ׳ רפט].

סא מותר למשמש בידיו באתרוג של שביעית, דאף שמפסיד הקליפה במשמוש הידים, אין בזה איסור, שהרי נטעו מתחילה אדעתא דהכי שהקליפה תהא נפסדת. ועוד, שרק הקליפה נפסדת, והפרי ראוי לאכילה, וממילא אין זה בכלל האיסור לאכלה ולא להפסד.

סב אתרוג שגדל בעציץ שאינו נקוב, אפשר לברך עליו, בין אם העציץ של חרס, בין אם העציץ של עץ. וכן הדין בעציץ שאינו נקוב של מתכת. ואם נופן יוצא לחוץ, יש להתיר בשופי. [ילקוט יוסף השביעית והלכותיה עמוד תנא, חזון עובדיה סוכות, עמוד שכו]

סג אתרוג שהונח תחת המטה שישנים עליה, יש אומרים שאין לצאת בו ידי חובה ביום הראשון, מפני שרוח רעה שורה עליו, ואינו ראוי לאכילה, ולא קרינן ביה לכם, ויש חולקים ומתירים אותו גם לאכילה וגם למצוה. וכן עיקר. ובפרט אם הקרקע מרוצפת דכשר לכתחילה. אולם אם יש לו אתרוג אחר עדיף שיצא בו ידי חובתו, אבל אם אין לו אתרוג אחר יכול לצאת ידי חובה באתרוג זה, ויכול גם לברך עליו כדת. [ילקו״י מועדים עמוד קנח. יבי״א ח״א חיו״ד סי׳ ט. וח״ח חאו״ח סי׳ נא. חזו״ע סוכות עמ׳ ער. הליכות עולם. וע׳ בפסחים (קיב.) אוכלים ומשקים ששהו תחת המטה, אפי׳ מחופים בכלי ברזל, רוח רעה שורה עליהן. ולהרמב״ם הוא שמא יפול בו דבר המזיק. ובשו״ת שבות יעקב ח״ב (סי׳ קה) כתב, דבדיעבד מותרים. וכ״ד רעק״א, שם אריה, שו״ת בית שלמה, שו״ת עין יצחק, ועוד. אולם מרן החיד״א אוסר אף בדיעבד. וכ״ד הזבחי צדק, שו״ת בנין עולם, ועוד. ולגבי מצות אתרוג יש סברא דשומר מצוה לא ידע דבר רע. וכ״כ בשו״ת לב ים, ובשו״ת מהר״י הכהן, ובחלקת יעקב, ועוד].

סד אתרוג שהחזיקו אותו בידים קודם נטילת ידים שחרית, בעוד רוח רעה שורה על הידים, אף על פי כן כשר למצות לולב. ועל צד היותר טוב, נכון שיערה עליו מים ג׳ פעמים, ואז חוזר לכשרותו, ומברך עליו ויוצא ידי חובתו. ואף ביום טוב יוכל לעשות כן. [חזון עובדיה סוכות עמוד עדר].

סימן תרמט – דברים הפוסלים בארבעת מינים

א אף שכיום מצויים הרבה ערבות, ופעמים ואין בשני בדי ערבה שווי פרוטה, מכל מקום יוצאים בזה ידי חובה אפילו ביום הראשון, דשפיר קרינן ביה לכם, אף שאינו שוה פרוטה. ואמנם אם גזל ערבה אף שאין בה שוה פרוטה אינו יוצא ידי חובה. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קנח. חזון עובדיה סוכות עמוד שיח].

ב יש אומרים שהקונה ערבה מעץ הגדל בקרקע של גוי, צריך להזהר שיקצצנו הוא בעצמו, ויקנה ממנו, אבל מנהגינו עתה שגם הישראל עצמו קוצץ הערבה מקרקע של גוי, ומביאה לכל מבקש. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קנט.

ג לולב שאגדו גוי ועשאו, כשר. אך אין נכון לכתחלה לתת לגוי לאגוד את הלולב עם הערבה וההדס, שכיון שהאגד הוא נוי למצוה, חשיב כמו המצוה עצמה.

[שם]

ד שני אנשים שהלכו יחדיו לקנות להם אתרוגים למצוה, ונזדמנו להם שני אתרוגים, האחד הוא כשר לכל הדעות, אבל אינו מהודר כמו השני, והשני יש בו מחלוקת הפוסקים אם הוא כשר למצותו, וההלכה היא שהוא כשר, והוא מהודר מאד, רשאי הוא לשבח ולפאר את האתרוג השני על יופיו והידורו שעל ידי כך יקחנו חבירו, [שבאמת הוא כשר להלכה], והוא יזכה לקחת את האתרוג הכשר לכולי עלמא, ואין לחוש שעל ידי כך הוא מטעה את חבירו שלא יקח את האתרוג הכשר לכל הדעות. ואפילו אם חבירו השני הוא גביר נכבד מאד, ורודף צדקה וחסד, משום שאדם קרוב אצל עצמו, ואף במילי דשמיא אמרינן חייך קודמים. [ואף שאסור לרמות חבירו לקחת את שלו, זהו בדבר שבממון, אבל במצוות אף שאי אפשר ליקח מיד הזוכה, כגון כיסוי הדם ומילה וכיוצא, מכל מקום כל שלא זכה עדיין הם כמדבר המופקר לכל, וכל אדם נצטוה להשלים את נפשו ולזכות במצוות]. [חזו״ע סוכות עמוד רסב].

ה גביר שרוצה לקנות לולב מהודר עבור חכם, מותר להעלות בדמים כדי לזכות בו, דאף שהחכם גדול כבודו, אמנם במה שציונו ה׳ מצוה מן התורה אין חולקים כבוד לרב, שאדם קרוב אצל עצמו לעשות המצוה שציוהו ה׳ יותר מכל אדם אחר. ובכל דבר מצוה הוא קודם אפילו לאדם גדול ממנו. [חזון עובדיה סוכות עמוד רסג].

סימן תרנ – שיעור הדס וערבה

א כבר נתבאר לעיל בסימן תרמו ס״ג, ששיעור אורך ההדס או הערבה ג׳ טפחים, דהיינו עשרים וארבע ס״מ. ויש מחמירים כשיטת החזון איש, ליקח הדס באורך שלושים ס״מ. ומעיקר הדין די ב-24 ס״מ. ומשערים בעץ הבד [הגבעול] ואין מצרפין את העלים שבראש הבד. [הריטב״א]. ובכלל ההידור להוסיף על שיעורו שלא יהיה בצמצום. [ויש להסתפק אם הבד מגולה למעלה או למטה אם מצטרף לשיעור ג׳ טפחים. ועיין בחזו״ע עמ׳ שי, ובילקו״י מועדים עמ׳ קנב]

ב אף על פי שיש מעלה בהדסים ארוכים יותר מהשיעור, מכל מקום היינו בתנאי שיצא משדרת הלולב למעלה מההדס והערבות שיעור טפח. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שנט]

סימן תרנא – נטילת הלולב וברכתו

א מצוה לנאות הלולב, שנאמר זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצוות, עשה לולב נאה וכו׳. ולכן מצוה מן המובחר לאגוד בשני קשרים את הלולב עם ההדס והערבה, ולעשות שלושתן אגודה אחת. ומיהו אם לא אגדן בדיעבד כשר. [ילקו״י מועדים עמו׳ קנט, חזו״ע עמוד שמ]

ב מנהג האשכנזים לעשות כמין טבעות של עלים יפים מעלי לולב, [הנקרא קושיקלאך] ותוחבים לשם את הלולב ההדסים והערבות, ויש שערערו על מנהג זה, דבגמרא משמע דצריך קשירה של ההדס והערבות עם הלולב. אולם כבר כתבו האחרונים להליץ על הנוהגים כן, מאחר ואין האגד אלא לנוי והידור מצוה. וכשהוא נוטל הלולב עם בית יד חשיב שפיר לקיחה, דלקיחה על-ידי דבר אחר שמה לקיחה. ועל כל פנים אנו אין מנהגינו כן, אלא קושרים את ההדסים והערבות עם הלולב כאמור. ואם נטל הלולב עם בית יד שפיר דמי. [ילקוט יוסף מועדים מנוקד, חזון עובדיה סוכות, עמוד שמו]

ג מה שאמרנו דלקיחה על-ידי דבר אחר שמה לקיחה, הוא דוקא כשהוא דרך כבוד, אבל אם נתן הלולב בכלי ונטלו, לא יצא. ואם כרך עליו סודר ונטלו, או שכרך סודר על ידו ונטלו, יש אומרים דלא יצא. [ילקוט יוסף מועדים מנוקד, חזון עובדיה סוכות, עמוד תיז]

ד האתרוג אין לאגדו עם הלולב. [ויש נזהרים לכתחלה לאגד את הלולב בתוך הסוכה]. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שמב]

ה מצוה מן המובחר לאגוד הלולב בקשר גמור, דהיינו בשני קשרים, זה על גב זה, עם ההדס והערבה, ולעשות את שלשתם אגודה אחת, והאתרוג לבדו. וראוי שהוא עצמו יאגוד את הלולב עם ההדסים והערבות, אך מהדין הכל כשרים לאגוד את הלולב, ואפילו עבדו או שפחתו, וגם אשה שאינה חייבת במצות לולב יכולה לאגוד את הלולב, אך כבר נתבאר לעיל [ס״ס תרמ״ט] דלכתחלה טוב לחוש לכתחלה שלא יאגוד הלולב על ידי אשה. וגם בקטן שהוא פחות מבר מצוה אין להחמיר בזה בדיעבד. ואם הוא בר מצוה סמכינן אחזקה דרבא שהביא שתי שערות, ומותר לאגוד הלולב לכתחלה על ידו, ומצוה נמי איכא. [ילקו״י מועדים (עמ׳ קנט) חזו״ע סוכות (עמ׳ שמג). ועיין בתוס׳ גיטין (מה: ד״ה כל), שכתבו בשם ר״ת דאשה אינה אוגדת את הלולב, כיון שאינה מצווה על מצוה זו. וטוב לחוש לדבריו לכתחלה, דאף שלולב א״צ אגד, כיון שמצוה לאוגדו משום זה אלי ואנוהו, נכון לעשותו ע״י מי שמחוייב במצוה. אך בדיעבד שאגדה אותו אשה כשר].

ו יש לאגוד את הלולב עם ההדסים והערבות מערב יום טוב, [ומצוה מן המובחר לקשור את ההדסים והערבות עם הלולב בעלי הלולב. ולא להסתפק בתחיבת ראש העלה בלא קשירה]. ואם לא אגדו מערב יום טוב, אי אפשר לאוגדם ביום טוב בחוט בקשר גמור, אלא יתלוש עלה [ביום טוב] מן הלולב ויאגוד בו את הלולב עם מיניו, [כן איתא בתוספתא (פ״ב דסוכה הי״א): לא יאגדנו ביו״ט, אבל נוטל הימנו שרביט ואוגדו. וכ״כ רש״י בספר פרדס הגדול (ס״ס קצד). וכיו״ב כתב הב״י (ס״ס שיז) בשם שבולי הלקט סי׳ פז]. ויכרוך את עלה הלולב סביב הלולב הערבה וההדס, ותוחב ראש האגד לתוכה בלא קשירה, או יעשה עניבה. ויש מי שאומר שאין איסור קשירה בשבת בעלי לולב, ומותר אפילו בשני קשרים, ובפרט שהוא לצורך מצוה. ויש חולקים. ומכל מקום הקושר את הלולב עם מיניו בשני קשרים, אף דהוי קשר של קיימא יש לו על מה לסמוך. [ילקו״י מועדים, עמוד קס].

ז בכל דבר כשר לאגוד, ואין צריך שיהיה דוקא ממין הלולב, ואין בזה לא משום חציצה ולא משום בל תוסיף. אך מנהג ישראל מימי קדם לאגוד בעלי לולב דוקא, [וטוב שישרה כמה עלין בתוך מים, ועל-ידי זה יקשור מהם בנקל].

ח יכול לאגוד הלולב בין ביום בין בלילה, ואין בזה שום חשש. ויש המחמירים על עצמם שלא לאגוד את ההדס והערבות עם הלולב בליל יום טוב, בכריכה או בעניבה, שאינו זמן המצוה, אולם אין זה אלא ממדת חסידות, ואף על פי שהלילה איננו זמן מצות לקיחת הלולב, שאינה אלא ביום, מכל מקום זמן ממילא קא אתי, ולא מבעיא למאי דקיימא לן כרבנן שמן הדין לולב אין צריך אגד, אלא שיש בו משום זה אלי ואנוהו, אלא אפילו לרבי יהודה שהלולב צריך אגד, מותר לאגוד אותו בלילה, אף על פי שמצותו ביום, דזמן ממילא קא אתי. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קס. חזון עובדיה סוכות עמוד שעג]

ט בעת שקושר את ההדסים והערבות עם הלולב, יניח הלולב על השלחן, והשדרה תהיה כלפי מעלה, ויביא המינים לפניו, ויתן את הערבות וההדסים בשוה למטה, שאז כאשר יטול הלולב לברך עליו יהיו כולם בכפו. וישים לב שלא יהיו ההדסים או הערבות הפוכים, אלא שורשיהם כלפי מטה. [ילקוט

יוסף מועדים מנוקד, חזון עובדיה סוכות, עמוד שמ, ושמב]

י יתן ההדסים אחד מימין ואחד משמאל, ואחד באמצע על גבי השדרה, ונוטה יותר לצד ימין, והערבות אחת מכאן ואחת מכאן, ויקשור. ומעיקר הדין די באגד אחד, בשני קשרים, אך נוהגים לעשות כמה קשרים זה למעלה מזה, ויש שעושים כן על השלושה מינים, וגם על הלולב עצמו במקום שאין מגיעים שם ההדסים והערבות. [ילקוט יוסף שם].

יא יש נוהגים לומר "לשם יחוד" קודם עשיית איזו מצוה, כדי לעורר הכוונה, ויש שמסתפקים בברכה, שדי בה להוכיח שעושה מעשה זה לשם מצוה, ובפרט דמצות לולב היא מצוה שיש בה עשייה. [ילקו"י הלכות ציצית, תשס"ד, סי' ח'. שאר"י ח"א סי' ח. חזו"ע סוכות עמו' שעב]

יב הבאים עם הלולב והאתרוג לבית הכנסת, כשהלולב נתון בנרתיק של נילון, והאתרוג בקופסא של כסף מהודרת, צריכים לכוין קודם לקיחתם, שהם מתכוונים בפירוש שלא לצאת בהם ידי חובת המצוה, אלא עד לאחר חזרת השליח צבור של שחרית, קודם ההלל. [ז"ל מרן בש"ע (סי' תרנא ס"ז): "אם עשה בית יד ונתן בו הלולב ונטלו, שפיר דמי, שלקיחה ע"י דבר אחר שמה לקיחה, ובלבד שיהיה דרך כבוד. אבל אם נתן הלולב בכלי ונטלו לא יצא. ואם כרך עליו סודר ונטלו או שכרך סודר על ידו ונטלו, י"א שלא יצא". וכתבו הב"ח והט"ז שכל שאוחז בדופני הכלי, ויש לו תועלת שע"י כך יכול לתפוס הלולב ומיניו בנקל יותר, לא מקרי חציצה, ומותר. ע"ש. ולכאורה אפשר שגם בתפיסת הניילון עם הלולב שבתוכו, י"ל שיצא. לכן הנכון שלפני שיטול את הלולב ומיניו בכליהם, יכוין בהדיא שלא לצאת בהם י"ח עד לפני ההלל. וע"ע בחזון עובדיה סוכות עמוד תיט].

יג יש נוהגים לחיבוב מצוה לנשק את הארבעה מינים בכל פעם ופעם שנוטלן לקיים המצוה. אך יעשו כן קודם הברכה, ולא בין הברכה לנטילה. [כיו"ב בשארית יוסף ח"א עמ' קכז]. ומשעה שנטל הלולב ובירך עליו לא ישיח בשום דיבור, ואפילו תיבה אחת, שאינה מענין הנטילה, עד גמר הנטילה.

יד כיצד מברכים על הלולב? נוטל תחלה הלולב שאגודים בו הערבה וההדס, ביד ימינו, כשהוא עומד, וקודם שיטול האתרוג, יברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב, ושהחיינו ביום הראשון, [שכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן]. [ילקו"י מועדים עמ' קס. חזון עובדיה סוכות, עמוד שמז, שעז]. ואחר כך לוקח את האתרוג ביד שמאל, ויצמיד אותו ללולב, וינענע. וכן רשאי ליטול האתרוג בידו כשהוא הפוך, ויברך, ואחר שיגמור הברכה יטלנו דרך גדילתו, וינענע. והנוטל הלולב והאתרוג באופן שמכוין שלא לצאת ידי חובה עד שיגמור הברכה, גם בזה נחשבת ברכתו עובר לעשייתן, ועל כל פנים גם אם נטלם ולא כיון בפירוש שאינו יוצא ידי חובה בנטילתם, רשאי עדיין לברך. [אבל לא נכון הדבר שקודם שיברך יטול הלולב בשמאלו והאתרוג בימינו, ואחר הברכה יחליף הלולב לימינו והאתרוג לשמאלו, שהרי בדיעבד סדר הידים אינו מעכב, ונמצא שלא הרויח כלום בהיפוך הידים]. ואין מברכים על הלולב אלא פעם אחת ביום. [ילקו"י מועדים עמוד קסא, הליכו"ע ח"ב עמ' רפט. חזו"ע סוכות עמ' שעז].

טו מיד אחר הברכה ונטילת האתרוג, יש לנענע את ארבעת המינים שבידיו, שזה עיקר המצוה. [כ"כ הריטב"א, דבשעת הברכה פשיטא שיש לנענע שזהו עיקר מצותו. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' שסז) בשם רב שר שלום. וכ"כ בעל העיטור (דף צב ע"ד) בשם רב האי גאון שקיבלו חכמים שיש לנענע בשעת ברכה].

טז אם טעה ובירך ליטול לולב, אינו חוזר לברך על נטילת לולב. וכן אם בירך על לקיחת לולב, יצא. [ילקו"י מועדים שם. ועיין בחזו"ע עמו' שמט הטעם אמאי אין מברכים בלשון על לקיחת לולב כלשון הפסוק].

יז אם שכח לברך קודם הלקיחה, רשאי עדיין לברך כל עוד לא סיים את ההלל והנענועים שבו, דהוי כשיירי מצוה וכעובר לעשייתן דמי. וכן כל שעדיין לא עשה את ההקפה סביב התיבה, אף שאינה אלא מנהג, שפיר יכול עדיין לברך. ואם סיים את ההלל והנענועים והקיף את הספר תורה באמירת הושענא, שוב אינו רשאי לברך על הלולב. והוא הדין בכל זה לברכת שהחיינו. [חזון עובדיה סוכות עמוד שנ].

יח נטילת הלולב וברכתו צריכה להיות מעומד. ולמדנו זאת מדין ספירת העומר שנאמר בו: שבעה שבועות תספור לך מהחל חרמש "בקמה", ודרשו חז"ל אל תקרי "בקמה" אלא "בקומה", שיעמוד מלא קומתו בעת ספירת העומר, ולפיכך בגזרה שוה מדכתיב, וספרתם "לכם", שכל מקום שנאמר בו "לכם" צריך להיות מעומד, וכאן הרי נאמר ולקחתם "לכם". [שבולי הלקט (סי' שסו) בשם מדרש לקח טוב, (וכ"ה בפסיקתא זוטרתי פר' אמור). וכ"כ האשכול ח"א]. ומיהו אסמכתא בעלמא היא, ובדיעבד אם בירך על הלולב מיושב, או נטל את הלולב מיושב, יצא. [הרמב"ם סוף תמידין ומוספין. חזו"ע סוכות, עמוד תטז]

יט בעת שנוטל האתרוג בידו השמאלית, יש אומרים שאינו צריך להגביהו ג' טפחים. דמצות לקיחה מקיים גם בלא הגבהה, ומשעה שאחזו בידו, כדי להגביהו, אף על פי שלא עקרו ממקומו יוצא בו. [חזון עובדיה סוכות עמוד שסז]. ויש חולקים ואומרים שהנוטל לולב צריך להגביה ידיו, מלשון וינטלם וינשאם. [ספר חסידים סי' נח]. והאוחז בידו ג' המינים, ואתרוג המחובר לעץ, יש אומרים שיוצא ידי חובת לקיחה, אולם יש חולקים ואומרים שאינו יוצא ידי חובה במחובר, דבעינן נטילה לגמרי. ובפרי מגדים כתב להסתפק אף בנטל אתרוג ולולב המחוברים בעציץ נקוב מלא עפר, שגדלו שם, אם יוצא ידי חובת לקיחה, אף על פי שמחובר הוא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסג. חזון עובדיה עמוד שסז-שסח. ועיין חזו"ע עמוד שכ"ז שיש אופן שיצא ויש אופן שלא יצא ע"ש].

כ בעת שנוטל האתרוג יתן אל לבו שלא יהיה האתרוג הפוך, אלא עוקצו יהיה למטה, ויקרב שתי ידיו זו לזו, ויחבר האתרוג אל הלולב שיגעו זה בזה. וכן בשעת הנענועים יחברם ביחד. וארבעת המינים שבלולב הם כנגד שמות השי"ת, ולכן כאשר נוטלן יחבר האתרוג והלולב היטב לבל יהא פירוד

ביניהם, ויהא השם שלם, ולכתחלה ישים לב שגם אצבעותיו לא יפרידו ביניהם. והמזלזל בזה עתיד ליתן את הדין, ועם כל זה אם לא חיברן יחד, יצא ידי חובה. ואין קפידא שהאתרוג יגע בדוקא בלולב, אלא די שיגע בהדסים או בערבות שבלולב. [ילקו״י מועדים עמ׳ קסב הערה ה, חזו״ע סוכות עמ׳ שמז, שנב]

כא יש שמקדימים ליטול האתרוג ולברך, ואחר כך נוטלים הלולב, אבל העיקר לדינא כמו שנתבאר, ליטול קודם את הלולב, שהואיל ואגודים בו הדס וערבה הוא מקודש יותר מהאתרוג, ולו משפט הבכורה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסא הערה ג, חזון עובדיה סוכות עמוד שמט]

כב בכל יום ויום מברכים על נטילת הלולב, אף שהיא מצוה מדרבנן.

כג אם טעה ובירך על הלולב והיה ביד שמאלו, ונטל את האתרוג ביד ימינו ונענע כך, דעת רבינו חננאל שלא יצא, וצריך לחזור וליטול את הלולב ביד ימין והאתרוג ביד שמאל. [כ״כ המג״א בדעת ר״ח. אך יש מפרשים בדעת ר״ח דמודה שבדיעבד יצא. וראה בחזו״ע סוכות עמוד שפז]. ודעת הריטב״א שאין זה מעכב בדיעבד, ולעולם יוצא אף כשנטל הלולב בשמאל. וכן דעת רוב הראשונים. וכן עיקר. וכן אם נטל את הלולב והאתרוג שניהם בידו אחת, יצא. אולם נכון שיחזור ויטלם כראוי. [חזון עובדיה סוכות עמוד שפו, שפז בהערה]

כד היתה ידו משותקת באופן שאינו יכול להשתמש באותה יד, הרי זה נוטל את הלולב והאתרוג ביד אחד. בין אם היא יד ימין או יד שמאל. [ונטילה בכתיפו, או בפיו בשניו, אינה נחשבת לנטילה כלל]. [חזון עובדיה סוכות בהערה שם].

כה איטר יד שכל מעשיו בשמאל, הרי הוא ככל אדם ונוטל לולב בימינו שהוא ימין כל אדם, וכמו שכתב בשלחן ערוך, דדוקא בתפילין דמדאורייתא, מניח ביד ימין, אבל לולב שהוא רק מדרבנן מה שנוטל ביד ימינו ומשום חשיבותא נוטל בימינו ככל אדם, והולכים בזה אחר ימין ושמאל של כל העולם, ולא אחר ימין ושמאל שלו. ואם היפך לית לן בה. [שו״ת יביע אומר חלק ו׳ סימן ב׳ אות ה. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסג. חזון עובדיה סוכות עמוד שנב]

כו אם שכח לברך שהחיינו ביום הראשון, מברך ביום השני, וכן כשחל יום טוב ראשון בשבת, מברך שהחיינו ביום ראשון של חול המועד. ואם עבר ונטל הלולב ביום א׳ שחל בשבת, ובירך שהחיינו גם כן, יש אומרים שאין ברכתו שבירך בשבת חשובה כברכה, שהרי היא כברכה לבטלה, וממילא כשנוטל לולב ביום הראשון [חול המועד] חוזר לברך שהחיינו. ויש חולקים ואומרים דאף שעבר על איסור שבות דרבנן, נחשב כקיים מצוה, ואין ברכתו ברכה לבטלה, וכן עיקר לדינא, ואין לו לחזור ולברך שהחיינו ביום השני. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קס הערה ב].

כז בברכת שהחיינו שמברך ביום הראשון על הלולב, טוב לכוין לפטור גם שהחיינו על האכילה של האתרוג, לפי שיש מחלוקת אם מברכין שהחיינו על חידוש פרי האתרוג. [ילקוט יוסף על המועדים הלכות ט״ו בשבט, עמוד רנ הערה יז. חזון עובדיה על סוכות שם]

כח מי שאין לו לולב אינו מברך שהחיינו, וכן מי שיש לו רק ג׳ מינין או פחות, אינו מברך שהחיינו. [שם].

כט מי שאירע לו אבל בחג הסוכות, ויצטרך לישב שבעה אחר החג, אף על פי כן אין לו להמנע מלהקיף את התיבה עם הלולב ומיניו, בין ביום טוב ובין בחול המועד. [בב״י (סי׳ תרס) הביא מ״ש הכל בו שמנהג נרבונא דמי שאירע לו אבל בסוכות אינו מקיף בהושענא. וכתב מרן ע״ז: ״ודברי תימה הן דלמה יפסידו ההקפה. וכן נהגו שאף האבל מקיף עם הלולב״. וע׳ בחזו״ע עמוד שפט].

ל יש ליטול הלולב במקום האגודה, ולא למעלה מהאגודה. [ילקו״י מועדים עמוד קסב].

לא לא יהיה דבר חוצץ בין ידו לבין הלולב ומיניו, ואין צורך לומר שאם היה לובש כפפות בידיו, מפני הקור, שעליו להסירן קודם נטילת הלולב והאתרוג. ואפילו אם דבר החוצץ הוא דבר מועט ולא בכל היד, כגון טבעת, יש להסירה קודם נטילת הלולב ומיניו. [ילקו״י מועדים עמ׳ קסד. חזו״ע סוכות עמוד תיז. וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״א סי׳ א׳ אות ט״ו. ובחו״ב האהע״ז סי׳ טז סק״ב]. ואם היתה על ידו מכה, והוצרך להניח עליה פלסטר, במקום שאוחז בו את הלולב, וקשה עליו מאד להסיר הפלסטר, יש להקל ליטול הלולב כך בברכה. [הליכות שלמה]

לב לולב שהוא לח מן המים שעליו, יש אומרים שנכון לנגבו משום חשש חציצה. ויש חולקים. ולדינא, אין המים שעל הלולב חוצצים בין הלולב לידו. [עיין במל״מ (הל׳ עבודת יוהכ״פ פ״ב ה״ב), ובזבחים (כד:), ובמרדכי (פ״ב דשבועות ס״ס תשמח) ובילקו״י מועדים עמ׳ קסד. חזו״ע סוכות עמ׳ תיח].

לג ארבעת המינים הללו מצוה אחת הן, ומעכבים זה את זה, וכולם נקראים ״מצות לולב״ על שם ברכתו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסז].

לד מצות ארבעת המינים מצותם שיהיו אתרוג אחד, לולב אחד, שלשה הדסים, ושתי ערבות. ולא יטול יותר מלולב אחד ואתרוג אחד, אפילו אם יתכוין בפירוש שלא לשם מצות לולב. אבל בערבה והדס יכול להוסיף כל מה שירצה. ויש מי שפוסל להניח הדס שוטה בלולב נוסף על ג׳ בדין של הדס עבות. ויש מתירין. והמדקדקים אינם מוסיפים על ב׳ ערבות וג׳ הדסים עבות. [ילקוט יוסף מועדים, עמוד קסז]

לה אם מוסיף בלולב הדס או ערבה מפני שאומר שהוא חושש שמא האחד אינו כשר, יש אומרים שגם בזה עובר על ״בל תוסיף״. ויש אומרים שאם מכוין להדיא שאינו יוצא ידי חובתו בספק פסול אלא בכשר, אינו עובר בבל תוסיף. [ילקוט יוסף על הלכות ציצית סימן י׳ הערה ג׳. חזון עובדיה סוכות, עמוד שלא]

לו אם נטל ארבעת המינים עם עוד מין אחר, יש מי שכתב שעובר על בל תוסיף דוקא אם נטלו לשם מצוה. ויש חולקים ואומרים דבזמנו אין צריך כוונה. וכן עיקר לדינא לחוש להחמיר כמאן דאמר מצוות אינן צריכות כוונה, ועובר על בל תוסיף מספק. [חזון עובדיה סוכות עמוד שלא הערה ה].

לז אם לאחר שבירך ונטל הלולב ומיניו התבונן וראה שאין שם אלא בד הדס אחד או שנים, יש אומרים שיחזור ויטול הלולב עם ג׳ בדי הדס ויברך, ויש חולקים, ולכן לדינא יחזור ויטול הלולב עם ג׳ בדי הדס, אבל לא יברך. [חזון עובדיה סוכות עמוד של].

לח מצות הלקיחה היא על כל אחד ואחד מישראל, שנאמר ולקחתם לכם, שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד. (סוכה מא:). [וע׳ בתוס׳ שם. חזו״ע סוכות עמוד שלא הערה ד].

לט אם חסר לו אחד מד׳ המינים, לא יברך על השאר, אלא יטול מה שיש לו לזכר בעלמא, ובמשך היום ישתדל להשיג ד׳ המינים לברך עליהם, ולצאת ידי חובת המצוה.

מ לא יקח מין אחר הדומה לערבה או הדס במקום המין שחסר לו. [סוכה לא. הרמב״ם פרק ז׳ מהלכות לולב הלכה ה].

מא אם היו ארבעת המינים מצויים אצלו ונטלם אחד אחד יצא. [רמב״ם פ״ז מהל׳ לולב ה״ו והלכה ט׳. חזון עובדיה על סוכות שם].

מב כל ארבעת המינים האלה, אתרוג, לולב, הדס, וערבה, צריך שיהיו ניטלים דרך גדילתם, עיקריהם למטה, וראשיהם למעלה, ואם הפך אותם, לא יצא. [ילקוט יוסף על המועדים, עמוד קסז. ועיין בחזון עובדיה על סוכות עמוד שמא, לגבי ארבעת המינים שגדלו באמריקא, שאמרו המדענים שרגליהם נגד רגלינו, ומה שאין נופלים לאויר השמים מפני שנתן השי״ת כח המושך לארץ, ואם כן המינים שגדלו שם כשניטלים אצלינו בידינו הוא היפך גדילתם, אולם כיון שנוטלים את הגדל סמוך לארץ למטה, חשיב שפיר דרך גדילתם. ועיין בבכורי יעקב סי׳ תרנא ס״ק יג].

מג אם נטל הלולב לרוחבו, אינו נקרא דרך גדילתו, ואינו יוצא ידי חובה בנטילת הלולב בדרך זו. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ שמא, ועיין בשו״ת בנין שלמה (סי׳ מח) שכתב להסתפק אם נטל הלולב או האתרוג לרוחבו, אם נקרא דרך גדילתו. ובספר יראים השלם (סי׳ תכב, דף רמג: בתועפות ראם אות ל) פשט ספיקו ממ״ש הרוקח (הל׳ לולב סי׳ רכ) שכתב, וכשנוטל האתרוג יהפוך זנבו למעלה או מן הצד ואחר שיברך יהפוך הלולה או האתרוג דרך גדילתו. ומבואר שאתרוג לרוחבו לא הוי דרך גדילתו. וה״ה ללולב].

מד הנוטל לולב בברכה, ואחר כך ראה שההדס או הערבה הפוכים, או שחסרו לגמרי, אם היו הדסים או ערבות מצויים אצלו, ולא שח ולא הפסיק, לא יחזור לברך, אלא יחזור ויטול כל ארבעת המינים בלא ברכה, שספק ברכות להקל. ואם לא היו מצויים אצלו, ואחר כך הביאו לו, או שהפסיק בינתים, יברך על נטילת הדס או ערבה, ויחזור ויטול ארבעת המינים. [ושלא כמ״ש במשנ״ב, שלעולם צריך לחזור ולברך. וע׳ בשו״ת יביע אומר ח״ח סי׳ נב].

מה אחר שבירך, ינענע הלולב ומיניו שלש פעמים לכל צד. ואף על פי שהוא עתיד לנענע בשעת ההלל, יעשה הנענועים גם עתה אחר הברכה, ללא אומר ודברים. ודעת מרן שבנענוע צריך להקיף דרך ימין, שהוא לצד מזרח דרום מערב צפון. אבל המנהג פעיה״ק ירושלים ת״ו כמו שכתב רבינו האר״י, להקיף דרום צפון מזרח מעלה מטה ומערב. ואין לשנות. וכל עדה תחזיק במנהגה, אבל על כולם לעשות סדר הנענועים כסברא אחת, או כסברת מרן השלחן ערוך, או כפי מנהגינו כדעת האר״י ז״ל, ולא יהיו חלוקים במנהגם. ומנענעים בשעת נטילת הלולב, ואחר כך בהלל כמו שיבואר להלן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסח, חזון עובדיה סוכות עמוד שנב]

מו מהרי״ל כשהיה מנענע היה נשאר עומד במקומו, כשפניו למזרח, ובכל הנענועים היה הופך רק את ידיו עם הלולב ומיניו כנגד הרוחות, ונגד רוח מערב היה מרים את הלולב על כתפו מאחוריו. אולם בכתבי האר״י ז״ל מוכח שעליו להפוך פניו לכל רוח שמנענע מולו, ובפרט כשמנענע נגד מערב. וכן נהגו במקומותינו להפוך פניהם בכל נענוע לאותו הרוח. [כ״כ בבכורי יעקב (סי׳ תרנא ס״ק לו), בשם כתבי האר״י. וכ״כ בדרכי חיים ושלום (סי׳ תשעו), ובכה״ח (שם אות צו)].

מז גם כשהוא מנענע הלולב ומיניו בנענועים שבהלל, יזהר ליטול אותם דרך גדילתם, ולא יהפוך הלולב באופן שיהיה ראשו כלפי מטה, בעת שמנענע לצד מטה, ואפילו אם משכיבו לרוחב לא הוי דרך גדילתו. אלא רק יוליך הלולב למרחוק ויחזור ויביאנו אליו, שלש פעמים. וכשמנענע לצד מטה, ישפיל רק את ידיו כלפי מטה, ויחזור ויגביהם שלש פעמים, ולא יהפכם לצד מטה, וכשהוא מנענע לצד מעלה ירים ידיו כלפי מעלה ויחזור ויורידם. והלולב עומד זקוף בידו בלי שום שינוי. [כמ״ש בשו״ת הרדב״ז ח״ד (סי׳ רנז), ואני כאשר אני מנענע כלפי מטה משפיל ידי כלפי מטה, והלולב למעלה, ואין להפוך הלולב למטה, דשמא אין זה דרך גדילתו. ע״כ. וכ״כ מרן הב״י (סי׳ תרנא). וע׳ ילקו״י מועדים עמ׳ קסח. חזו״ע סוכות עמוד שמ].

מח בכל הנענועים יתן לבו שהשדרה של הלולב תהיה כנגד פניו, שכן ראוי על פי הקבלה. וכן המנהג. ויזהר שראש הלולב לא יגע בכותל או בתקרת הסוכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסח סעיף טז. חזון עובדיה סוכות, עמוד שנח]

מט בכל שמונת ימי החג גומרים את ההלל בברכה, וטוב שכל אחד מהקהל יברך לעצמו ברכת ההלל, וכששומע אחר כך מהשליח צבור שסיים ברכת לגמור את ההלל, לא יענה אחריו אמן, שלא יהיה הפסק בין הברכה לקריאת ההלל. [וראה לעיל לענין הפסק באמצע ההלל]. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שעט].

ואם טעה ובירך לקרוא את ההלל במקום לגמור את ההלל, יצא ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסט. חזון עובדיה סוכות עמוד שעט ד״ה וכתב].

נ כל אדם ינענע בהלל ארבעה פעמים, בהודו לה׳ כי טוב (הראשון) פעם אחת, ובאנא ה׳ הושיעה נא, ב׳ פעמים, ובהודו (האחרון), פעם אחת. (אפילו במקום שנוהגים לכופלו). [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שנג, ושעט. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסח].

נא כשמנענע בהלל, באנא ה׳ הושיעה נא, צריך להזהר שלא ינשום באמצע תיבת הושיעה, שכל שהתיבה נחלקת מאבדת משמעותה, ולכן ימהר לסיים נענועו באופן שיאמר את כל התיבה כדרכה. ואם נשימתו קצרה יאמר כל התיבה כדרכה, וינענע אחר כך מה שהוא צריך לנענע בה. [עיין בתוס׳ ברכות מז. ד״ה כל, ובשו״ת תורה לשמה סי׳ קפד]. והמנהג לעשות במלת אנא שני נענועים, דרום צפון, ומלת הושיעה שלשה נענועים מזרח מעלה מטה, ובמלת נא נענוע אחרון לצד מערב. [חזון עובדיה סוכות, עמוד שנה. ועיין להמאירי (סוכה לז:) שכתב, שמפני שהנענוע שבקריאת ההלל אינו אלא מנהג, נהגו עכשיו להקל בהם, ולסמוך על הנענוע שעושים בשעת הברכה. ע״ש. אולם השתא אכשור דרי והכל נוהגים לנענע כדת אף בשעת ההלל. אשריהם ישראל].

נב אין לנענע בשעה שמזכיר את ״השם״ כי בעת הזכרת שם ה׳ צריך לכוין בו, ולכן אין לו להטריד עצמו בנענוע בשעת הזכרתו. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ שנה. וכ״ה בהגמ״י (פ״ז אות ע) בשם הר״פ בר אליהו. ובהגהות סמ״ק סי׳ קצג].

נג ברוב עם הדרת מלך, ולכן טוב שהצבור יהיו כולם אגודה אחת לנענע הלולב יחד עם השליח צבור, שלא יהיו מקצתן מאחרין ומקצתן מקדימין. והשליח צבור ינעים בקולו כמלך בגדוד להלל ולשבח לבורא בקול רינה. [חזון עובדיה סוכות, עמוד שעז]

נד אם לא היה לו לולב קודם ההלל, או ששכח לברך על הלולב, ואחר שבירך על ההלל והתחיל בהלל, הביאו לו לולב ומיניו, יפסיק בין פרק לפרק לברך על הלולב, כדי שיוכל לנענע עם הצבור. אבל לא יפסיק בין ברכת לגמור את ההלל להלל כדי לברך על הלולב. [כעין מ״ש הרא״ש בתשובה (כלל ד ס״ס א), והביאו הב״י בבדק הבית (סי׳ סו). וכן פסק מרן בש״ע (סי׳ סו ס״ב), אם שכח להניח ציצית ותפלין, והתחיל בק״ש וברכותיה, יכול להפסיק בין הפרקים להניחם ולברך עליהם. וכ״כ בספר מאורי אור עוד למועד (דף סו.) וכ״פ החיי אדם כלל קמח סי׳ יב].

נה מי שנמצא במועד בבית האסורים, והמקום מטונף שאי אפשר שם לברך ולהתפלל, משום ״והיה מחניך קדוש״, רשאי ליטול לולב ומיניו בלא ברכה, לקיום המצוה. [מרן החיד״א בס׳ טוב עין (סי׳ יח אות לו) כתב, שגדול אחד העלה שעל מעשה מצוה לא קפדינן, ורשאי ליטלו בלא ברכה. ומה שאמרו בזוה״ק פר׳ תרומה, דמצות בעי למקני להו באדכאותא דמשכניה, זהו היכא דאפשר, אולם בנ״ד שהוא אנוס ואין בידו לטהר המקום שפיר דמי לקיים המצוה במעשה בלי הרהור במצוה. ע״כ. ואע״פ שמצות צריכות כוונה, מ״מ יכול ליטלו בלא כוונה מיוחדת. כי בשו״ת קול אליהו ח״א (סי׳ לד) כתב דהא דמצות צריכות כוונה היינו מדרבנן, אבל מה״ת יוצא אף בלא כוונה. וראה בשו״ת חזון עובדיה ח״א (סי׳ כט). ובשו״ת יביע אומר ח״ו חיו״ד סי׳ כט].

סימן תרנב – זמן נטילת לולב

א מצות לולב ומיניו נוהגת ביום ולא בלילה, שנאמר ולקחתם לכם ״ביום״ הראשון, ונאמר ושמחתם לפני ה׳ אלוהיכם שבעת ״ימים״, וזמן הלולב הוא מהנץ החמה, ואם נטלו אחר שעלה עמוד השחר, יש אומרים שנכון לחזור וליטלו בלי ברכה, אחר שתנץ החמה, ויש אומרים שאין צריך לחזור וליטלו, שיצא ידי חובה. וכן עיקר לדינא. ולכן בשעת הדחק אם צריך להשכים לצאת לדרך נוטלו משעלה עמוד השחר. אך אם אין שעת הדחק, צריך להמתין לכתחלה עד שתנץ החמה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קסט. חזו״ע סוכות, עמ׳ שסט]

ב מי שנטל לולב קודם עמוד השחר, ונשאר בידו עד אחר הנץ החמה, יש להסתפק אם צריך להניחו ולחזור וליטלו, או שעצם האחיזה בידו אחר אור היום מספיקה לצאת ידי חובה, ואין צריך לעשות מעשה הנטילה. [עיין ברוח חיים (ס״ס תרנג), שהביא ספק הבכורי יעקב בנ״ד. וראה מ״ש ע״ז בילקוט יוסף מועדים עמוד קסט הערה כב, ובחזון עובדיה סוכות עמוד תכג].

ג כל היום כשר לנטילת לולב, ולכן אם לא נטל בשחרית יטלנו אחר כך. ומכל מקום זריזים מקדימין למצות ונוטלים אותו מיד אחר החזרה של תפלת שחרית, ומנענעים הלולב ומיניו לארבע רוחות העולם ומעלה ומטה, מוליך ומביא מעלה ומוריד. ואחר כך גומרים ההלל כל שמונת ימי החג, ומברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו לגמור את ההלל. [ילקו״י מועדים עמוד קסט הערה כב]

ד נהגו קצת מן המהדרים לברך על הלולב בתוך הסוכה, עם הקיצו משנתו, לפני תפלת שחרית, עם הנץ החמה, ולנענע, ואחר כך הולכים לבית הכנסת, ונוטלים הלולב בהלל בלי ברכה, ומנענעים עם הצבור. ויש אומרים דכיון שקריאת שמע מצוה מן התורה, לפיכך תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ועוד, דכיון שעיקר מצותו בשעת ההלל, לפיכך יש לברך על הלולב רק אחר שחרית בעת אמירת ההלל. וכיון שנוטל אותו בבית הכנסת עם הצבור, וברוב עם הדרת מלך, בודאי שההלל שאומר עם הצבור במקום קדושתו לא גרע מן הסוכה, אלא אדרבה היא תוספת מעלה וקדושה יתרה, ולעולם אל יפרוש אדם מן הצבור. ואף על פי שמעלת זריזים מקדימים למצות עדיפא ממעלת ברוב עם הדרת מלך, [וכמבואר בראש השנה לב:], מכל מקום הרי גם לענין תפלה וק״ש בהשכמה ישנה מעלת זריזים מקדימים למצות, עם המעלה של ״תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם״. וכן כתב בספר סדר היום (בסדר נטילת לולב), וז״ל:

לעולם אל יפרוש אדם מן הצבור, ומנהג הצבור ליטול הלולב אחר חזרת השליח צבור של תפלת שחרית, קודם ההלל וכו׳. ע״ש. וכן מנהגינו. [ילקו״י מועדים עמוד קסט. ואף דעת האר״י ז״ל שעדיף לנענע עם הצבור אחר שחרית. ורק אם אין סוכה בביהכ״נ ינענע קודם התפלה בסוכה, כמבואר להדיא בשעה״כ (דף קג ע״ד), ״אחר תפלת שחרית קודם ההלל״. ע״ש. וע״ע בכה״ח סי׳ תרמד אות ג׳, ותרנא אות מו, ובחזו״ע סוכות עמ׳ שעא ד״ה והנה, ועמ׳ שעו הערה כד].

ה הנוטל את הלולב בסוכה ויצא בו ידי חובה, יש מי שאומר שאסור לו להוציאו ביום טוב לרשות הרבים במקום שאין עירוב, לבית הכנסת לצורך הנענועים בהלל, כיון שאינם אלא מדרבנן. אך לדינא מותר להוציא הלולב ביום טוב אף אחר שיצא בו ידי חובה, לצורך הנענוע בלבד. והמנהג פשוט שאף לאחר שיצא ידי חובה ונענע כהלכה, מחזירו לביתו דרך רשות הרבים, דשמא יצטרך ליתנו לאחר לצאת בו ידי חובה, או ליתנו לאשתו שתטלנו בלא ברכה. ויש לה שכר על זה כמי שאינו מצוה ועושה. [חזו״ע סוכות (עמוד שעו בהערה). וע״ע בשו״ת דברי ישראל ועלץ (ח״א סימן קפד וקפה). ובשו״ת רבי בצלאל זאב (הרב״ז) סימן נט].

ו יש מי שכתב שהנוהג על פי האר״י ז״ל להשכים ולברך על הלולב בסוכה קודם תפלת שחרית, צריך להקפיד לברך ברכת התורה קודם נטילת הלולב. אולם לדינא אין צריך להקפיד בזה, שהרי מותר לעשות מצוה קודם ברכות התורה, שאף על פי שבשעת מעשה המצוה הוא מהרהר בדין ההוא, אף על פי כן מותר לכולי עלמא, שכל שאינו מתכוין לשם לימוד אין צריך ברכה. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד שעב]

ז מי שלא השיג לולב ביום טוב של סוכות והגיע לידו בבין השמשות דידן, דהיינו אחר שקיעת השמש במה שנראה לעינינו, יטול לולב ויברך עליו, וינענע בו כדין. ואף בחול המועד הדין כן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסט. חזון עובדיה סוכות, עמוד תמח]

ח אסור לאכול סעודה קודם שיטול הלולב, [אף שכבר התפלל שחרית], אבל טעימה בעלמא, כגון מיני פירות, או פחות מכביצה פת, מותר. והחסידים הראשונים היו מתענים על מצוה חביבה כגון לולב. והוא בודאי ממדת חסידות. ומי שהוא חלש יוכל לסמוך לשתות, או לטעום מידי, כפי עיקר הדין. [שדי חמד מע׳ ארבע מינים סי׳ ג אות כב. משנ״ב תרנב סק״ז, וכה״ח שם אות יט]. ואם שכח והתחיל בסעודה ונזכר על שלחנו, ביום הראשון שהוא מן התורה יפסיק ויברך על הלולב, אפילו יש שהות הרבה ביום ליטול הלולב אחר שיסיים סעודתו. ומיום שני והלאה שנטילת הלולב מדרבנן, אם יש שהות ביום ליטלו אחר סעודתו אין צריך להפסיק. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קסה. חזון עובדיה סוכות עמוד שצא]

סימן תרנג – להריח בד׳ המינים

א בשבת שקודם חג סוכות, מותר לטלטל האתרוג [שאינו עומד לסחורה], שהרי ראוי להריח בו, באופן שיברך על פרי אחר שיש בו ריח, ויריח באתרוג. [עיין במטה יהודה, ובביאור הלכה סי׳ רטז ס״ב, ובמשנ״ב סי׳ תרנג סק״א, ובכף החיים סי׳ תרנח סק״ה]. ובכל ימי החג, אין להריח באתרוג, בין בשעת נטילתו לצאת בו ידי חובה, בין באמצע היום כשנוטלו בשביל להריח, מפני הספק שיש אם לברך עליו, אחר שאינו עומד לריח אלא למצוה. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ עמוד תפז. ומה שכתב בחזון עובדיה סוכות עמוד שצג, היינו מיום שראוי לברך על האתרוג].

ב הדס של מצוה אסור להריח בו בכל ימי החג, מפני שהוא עומד תמיד לריח, ובחג הוקצה למצותו ולא לריח, ודמי לעצי סוכה. ואותן המברכים ברכת הריח בעת שנוטלים את ד׳ המינים, מנהג שטות הוא. [חזון עובדיה על הלכות סוכות, עמוד שצב]. ואם התנה על ההדסים שבלולב בערב יום טוב ואמר, איני בודל ממנו כל בין השמשות מלהריח בו, וגם אחר מצותו יכול להריח בו, מותר להריח בו. ולכן מותר לטלטל את ההדס בשבת חול המועד, כיון שהוא ראוי להריח בו.

ג אתרוג של מצוה, כיון שעיקרו עומד לאכילה, לא הקצהו אלא מאכילה, אבל להריח בו מותר. (גמרא סוכה לז:). אלא שנחלקו הפוסקים אם יברך על ריחו, שיש אומרים שכיון שאינו עומד כעת להריח בו, אלא למצותו, אין ברכת ״הנותן ריח טוב בפירות״ שייכת עליו, [רבינו שמחה, הובא בטור (סי׳ תרנג), ובמרדכי סימן תשנא]. ויש אומרים שיכול לברך עליו ברכת הריח, [ראבי״ה סי׳ תרפא]. לפיכך יש להמנע מלהריח בו. (מרן בש״ע סי׳ תרנג). ומכל מקום אם בירך על ריח של פרי אחר הנותן ״ריח טוב בפירות״, יכול להריח באתרוג של מצוה. ולכן אף בשבת בימי חג הסוכות, מותר לטלטל האתרוג, מפני שהוא ראוי להריח בו, על ידי שיברך על ריח של פרי אחד. [ע׳ ברמ״א בהגה (סי׳ תרנח ס״ב). ומ״ש בספר שלמי יהודה (פ״א הערה מז) בשם הרה״ג רי״ש אלישיב שחוכך להחמיר בטלטול האתרוג של מצוה, בשבת ויו״ט, מפני שאין נוהגים להריח בו, והו״ל מוקצה מחמת חסרון כיס. ע״כ. במחכ״ת אין דבריו מחוורים, והעיקר לדינא כדברי הפוסקים להתירו בטלטול, שאם ירצה יוכל לברך ״הנותן ריח טוב בפירות״ על איזה פרי ריחני, ויוכל להריח אחר כך גם באתרוג. ועיין בחזון עובדיה סוכות (עמוד שצב)].

ד יש אומרים שביום טוב או בשבת אסור לעטוף את האתרוג בבגד, מפני שהוא מוליד ריחא, ויש מקילין בזה. [הרמ״א סי׳ תרנח ס״ב כתב בשם מהרי״ל לאסור בזה. והמהרש״ל בספר ים של שלמה (ביצה פ״ב סי׳ לד) תמה על זה, שהרי לא אסרו בגמ׳ (ביצה כב.) משום מוליד ריחא, אלא היכא דמכוין לכך, ולא שייך הכא לומר פסיק רישיה, אלא במלאכה ממש. וכנראה דהמהרי״ל נמי במכוין להוליד ריח מיירי. ובזה ניחא מנהגינו שכורכים האתרוג ביו״ט בשיראין]. ומכל מקום אם האתרוג עטוף בנעורת של פשתן, כרגיל, מותר לכורכו בשיראין. [שכנה״ג סי׳ תרנח סק״ב. חזו״ע עמו׳ שצד ד״ה והנה].

ה אתרוגי מצוה העומדים לסחורה, יש אומרים שדינם כמוקצה מחמת חסרון כיס, ואסור לטלטלם בשבת שקודם המועד. ויש אומרים דמאחר וראוי לברך על האתרוג ברכת הנותן ריח טוב בפירות, אין אדם מקצה דעתו מהם אפילו עומדים לסחורה. ולולב אסור לטלטלו בשבת, אפילו לצורך גופו ומקומו, שהרי אין עליו תורת כלי כלל. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ סימן שח, דין מוקצה מחמת חסרון כיס. חזון עובדיה סוכות, עמוד שצג]

ו אתרוג, כל שעדיין לא יצא בו מותר בהנאה, דהזמנה לאו מילתא היא. [חזו״ע סוכות עמ׳ שעה]

סימן תרנד – להחזיר הלולב למים

א מותר לאשה לטלטל את הלולב וארבעת המינים ביום טוב, ואינו חשיב כמוקצה, דמתוך שמותר בטלטול לאנשים לצאת ידי חובה, מותר גם לנשים. [ילקוט יוסף שבת כרך ב׳ שם, חזון עובדיה סוכות עמוד שכב]

ב לפיכך מקבלת אשה הלולב מיד בנה או מיד בעלה ומחזירתו למים, ביום טוב. ומותר לה להוסיף עליו מים אם צריך, אבל לא תחליף המים. ובחול המועד מצוה להחליפם כדי שישאר לח והדור. [חזון עובדיה סוכות, עמוד שכב]

סימן תרנה – עכו״ם שהביא לולב

א עיר שלא הצליחו תושביה להשיג אתרוג למצוה, ונודע להם שבעיירה הסמוכה להם, יכולים להשיג מהם אתרוג, אבל העיירה היא רחוקה מן העיר שלהם יותר משנים עשר מיל, בכל זאת מותר להם לשלוח גוי בליל יום טוב להביא להם אתרוג, לזכות את הקהל במצות לולב ביום טוב הראשון שהוא מן התורה. ואם אפשר יאמר לגוי שיאמר לגוי חבירו. [ילקו״י מועדים עמ׳ קע. חזו״ע סוכות, עמוד תלד. וז״ל המרדכי בעירובין (פרק הדר סי׳ תקיד), רבינו יואל התיר לומר לנכרי ביו״ט להביא להם אתרוג למצוה, אפי׳ ממרחק של י״ב מיל, משום דתחומין דרבנן, דלרבנן לית להו תחומין מה״ת, ואפי׳ די״ב מיל. והו״ל שבות דשבות במקום מצוה].

ב וכן אם חל יום טוב הראשון של חג בשבת, מותר לשלוח גוי בשבת שיביא להם אתרוג, אפילו מחוץ לתחום, לצורך יום המחרת. ואפילו חוץ לי״ב מיל, אף שעבר יום א׳ דהוי מדאורייתא, דאכתי איכא מצוה דרבנן, ודחי שבות דשבות דרבנן. [חזו״ע סוכות עמ׳ תלד]. ואם אומרים לגוי בשבת להביא להם מחוץ לתחום, שופר או אתרוג למצוה, לצורך יום המחרת, ואנו יודעים שהגוי ינהג ברכב שלו לנסוע למקום ההוא, ויעשה מלאכה דאורייתא. אף על פי כן הדבר מותר, כי הגוי אדעתא דנפשיה קא עביד, לרווחתו, כדי שלא יטרח ללכת ברגל, ולא מקרי זה לצורך ישראל, שאנו אין לנו שום נפקא מינה אם ילך ברגלו, בין אם יסע ברכבו. [ילקו״י שם עמ׳ קסט הערה כג. חזו״ע סוכות עמ׳ תלה].

ג קהל שלא השיגו אתרוג ביום הראשון של החג, והגיע אליהם בחול המועד, צריך לברך על נטילת לולב ו״שהחיינו״ בחול המועד. [מבואר בספר לקט יושר (עמו׳ קמו) בשם מהרא״י, דאף שרק ביום ראשון הוא מדאורייתא, מ״מ עדיין נשארה מצוה דרבנן].

סימן תרנו – הידור מצוה בלולב

א המדקדק לצאת ידי חובת מצות אתרוג כהלכתה, ובהידור, ויש לפניו אתרוג שאינו מורכב, אך אין האתרוג מהודר, ואתרוג אחר שהוא מורכב, אך מהודר, ורוצה לקיים גם מצות ההידור באתרוג המורכב, וגם מצות אתרוג, באתרוג שאינו מורכב, יכול ליטול הלולב עם האתרוג המורכב והמהודר לפני שיברך על הלולב, ויתכוין בדעתו שלא לצאת ידי חובת ארבעת המינים אלא לאחר הברכה, ובסיום ברכתו יניח האתרוג המורכב ויטול מיד האתרוג שאינו מורכב, וינענע בו, ואחר כך ישוב לנענע באתרוג המורכב. ובאופן כזה אין הפסק במעשה כל שהוא, בין הברכה לקיום המצוה, כי האתרוג המורכב היה כבר בידו לפני הברכה וסילוקו מיד לשם נטילת האתרוג שאינו מורכב הוי לצורך מצוה, יש לומר דלא חשיב הפסק. ומכל מקום לא אריך למיעבד הכי לכתחלה, שהרי כל זה אינו אלא להידור מצוה בעלמא, ויוצא שכרו בהפסדו, מחשש הפסק, לפיכך שב ואל תעשה עדיף, אלא יטול האתרוג שאינו מורכב אף שאינו מהודר, ורק אחר כך ינענע את האתרוג המורכב. [ילקו״י מועדים (עמוד קנה). והנה האחרונים הביאו בשם הגר״ח מבריסק, שהיו לפניו ב׳ אתרוגים, האחד כשר ודאי, והשני מהודר מאד, אבל ספק מורכב, ואמר שיש לברך וליטול האתרוג מקורפו תחלה, אף שהוא ספק פסול, ואח״כ יטול האתרוג הכשר שמאר״י, שאם לא כן, לא יקיים מצות הידור, כי הידור בלא מצוה אינו כלום. אולם נראה שהנכון שיטול תחלה האתרוג שהוא ודאי כשר. שאם לא כן נטילת הספק פסול הוי הפסק בין הברכה למצוה, שאע״פ שהפסק בשתיקה בלא דיבור לא חשיב הפסק, מ״מ אם עושה מעשה אחר הוי הפסק. וראה בשו״ת יביע אומר חלק ה׳ (סימן ד׳ סק״ה). ובילקוט יוסף מועדים (עמוד קנה), ובשו״ת יחוה דעת ח״ו (סי׳ טו). ובחזון עובדיה סוכות עמוד רמד].

סימן תרנז – קטן היודע לנענע לולב

א קטן היודע לנענע לולב, אביו חייב לחנכו במצות לולב. ואם האב ידו משגת חייב לקנות לו לולב בפני עצמו. ואין צריך שידע הקטן לנענע כסדר שבשלחן ערוך או על פי דעת המקובלים, ודי שיודע להוליך ולהביא ולנענע הלולב. [ילקו״י מועדים עמ׳ קע. חזו״ע סוכות עמ׳ תה]

ב אם אין לקטן לולב, יתן לו אביו הלולב לנענע בו [וביום טוב ראשון ראה להלן]. ויש אומרים שדי בכך שהקטן ינענע בעת הברכה, ואין צריך לתת לו לנענע גם בפסוקי ההלל. ויש חולקים ואומרים שעל הקטן לנענע גם בפסוקי ההלל. ולכן נראה שאפשר שימהר אביו לנענע, וימסור לו הלולב לנענע גם בהלל. וכן בהקפות. [חזו״ע סוכות עמוד תה הערה מ].

ג מצוה לחנך את הקטנים במצות לולב, אף בחול המועד דהוי מדרבנן. [ילקו״י מועדים עמ׳ קע]

סימן תרנח – מצות לולב ביום טוב

א מצות עשה מן התורה שיטול כל איש מישראל ארבעה מינים בחג הסוכות, ומצות לולב ומיניו אינה נוהגת מן התורה, אלא ביום ראשון של חג הסוכות, ככתוב: ״ולקחתם לכם ביום הראשון״. ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן, אלא שבמקדש היתה המצוה נוהגת כל שבעה, ככתוב ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם ״שבעת ימים״. ומשחרב בית המקדש, התקין רבן יוחנן בן זכאי ובית דינו, שיהיו הלולב ומיניו ניטלים בכל מקום, בכל משך שבעת הימים, זכר למקדש. (סוכה מא.). והואיל ואין הלולב ומיניו ניטלים בשאר הימים אלא מדברי סופרים לפיכך הקילו חז״ל שיוכל לצאת ידי חובתו בלולב או באתרוג חסר, שרק לגבי היום הראשון נאמר ״ולקחתם״, לקיחה תמה, מושלמת. אבל מיום השני והלאה ״חסר״ כשר. ומכל מקום היכא דאפשר ראוי לעשות מצוה מן המובחר להשיג אתרוג אחר שהוא שלם. וכן יוצאים ידי חובה בלולב או באתרוג שאול, ואין צריך שיהיה שלו לגמרי, שרק ביום הראשון נאמר ולקחתם ״לכם״ משלכם, ולא שאול, וכל שכן גזול. וכשיבנה בית המקדש במהרה בימינו יחזרו כל הדברים ליושנם. [הרמב״ם פ״ז מהל׳ לולב הלכה יג-טו].

ב יש נוהגים לילך אצל הכותל המערבי בחול המועד לנענע הלולב בלי ברכה, לצאת ידי חובה אליבא דהרמב״ם הסובר שבירושלים מצוה מהתורה כל שבעה. אך אין מברכים על הלולב אלא פעם אחת ביום, אף אם נוטלו כמה פעמים. ויש אומרים שגם לדעת הרמב״ם אין החיוב בכל שבעה ימים בירושלים אלא בזמן שבית המקדש היה קיים, אבל בזמן הזה גם לדעת הרמב״ם אין חיוב נטילת לולב בירושלים בשאר הימים אלא מדרבנן. ועוד, שיש לומר שהרמב״ם חזר בו בחיבורו ממה שכתב בפירוש המשנה. ולכן כל שיש חשש ביטול תורה אין צריך להחמיר בדבר לילך לכותל [ששם הוא ודאי העיר ירושלים], אלא יסמוך על דעת רוב האחרונים שלא חששו לזה. אבל אם אין בדבר ביטול תורה טוב שבחול המועד ינענע הלולב ומיניו ליד הכותל. [ילקו״י מועדים עמו׳ קעא. חזו״ע סוכות, עמו׳ שלג]

ג יש מי שכתב שהדרים בירושלים (העתיקה) צריכים להזהר גם בזמן הזה, בכל שבעת הימים, בדין שאול או חסר, כמו ביום הראשון, אולם אין זה לדינא, ואין לפסול שאול וחסר אלא ביום הראשון בלבד, והיינו בכל מקום, ד״לכם״ משלכם, אינו אלא ביום הראשון. [בבכורי יעקב (סי׳ תרנח) כתב, שהדרים בירושלים העתיקה צריכים להזהר גם בזמן הזה, בכל שבעת הימים, בדין שאול או חסר. אולם בשו״ת כפי אהרן ח״ב (סי׳ יא) כתב, שלא צדק בזה. וכ״ה בחזו״ע סוכות עמוד רפ].

ד כל הזהיר במצוה זו, זוכה לחיי העולם הזה והעולם הבא, וזוכה לבנים צדיקים שיש להם לב בתורה. והעושה מצוה זו כתקנה יש לו תועלת גדולה לנפשו ולגופו, וניצול הוא וכל אנשי ביתו מכל צרה ומכל גזירה רעה.

ה ראוי לכל אחד לזכות את שכניו וקרוביו במצוה יקרה זו, ואם רואה אדם את חבירו שהגיע לבית הכנסת ואין לו ד׳ המינים, יזכה אותו במצוה יקרה זו, אחר שהוא עצמו יצא ידי חובה. [חזון עובדיה על סוכות, שם]

ו כבר נתבאר שאתרוג שניטלה פיטמתו או עוקצו לדידן כשר לצאת בו ידי חובה בחול המועד, ואף מברכים על אתרוג כזה. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ קעא, חזון עובדיה סוכות, עמוד רפב]

ז בזמן שהיה בית המקדש קיים היה הלולב ניטל ביום הראשון אפילו חל בשבת, אפילו חוץ למקדש, בכל מקום שידעו בודאי בקביעות ראש החודש (תשרי), ושהיום בודאי הוא יום הראשון של החג בארץ ישראל. אבל במקומות הרחוקים שלא הספיקו לדעת מתי נקבע ראש החודש, לא היו נוטלים הלולב בשבת, מספק. משחרב בית המקדש גזרו חכמים שלא ליטול את הלולב בשבת, אפילו ביום ראשון של החג שחל בשבת, ואפילו בני ארץ ישראל שיודעים מתי קידשו את החודש, גזרה שמא יוליך את הלולב בידו, ללמוד ברכתו ונענועו, ויוציאנו מרשות היחיד לרשות הרבים, או יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעב, חזון עובדיה סוכות, עמוד שלד]

ח כשחל יום ראשון של חג סוכות בשבת, וכל שכן אחד מימי חול המועד סוכות שחל בשבת, הלולב ההדס והערבה דינם כדין מוקצה, ואין לטלטלם אפילו לצורך מקומו של הלולב. וראה לעיל סי׳ תרנג סעיף ח. [ילקו״י שם עמ׳ קעב, חזון עובדיה סוכות, עמ׳ שלד, ושצב]

ט מותר לטלטל את הלולב ומיניו בלילה הראשון של החג, להכינו לצאת בו ידי חובה ביום הראשון, ואין עליו בלילה תורת מוקצה. [בספר יד המלך לנדא (פכ״ה מהל׳ שבת ה״י) כתב להחמיר בזה, אך בשו״ת דבר משה אמריליו (חאו״ח סי׳ לז), מבואר להקל, וראה בחזו״ע סוכות עמוד שעב].

י יש מי שכתב שאחר שאדם יצא ידי חובתו בלולב ביום טוב ראשון, והניחו על דעת להצניעו, והסיח דעתו ממנו, אסור לטלטלו משום מוקצה. אולם למעשה אין בזה איסור מוקצה, שהרי עדיין דעתו עליו לפנותו או ליתנו לאיש אחר לצאת בו ידי חובה, וכל שראוי לצאת בו ידי חובה, לא נאסר בטלטול כלל. ולא מצינו בו איסור טלטול אלא בשבת. [חזון עובדיה סוכות עמוד שעד].

נטילת הלולב ומיניו השייכים לו – ביום הראשון

יא נאמר בתורה: ולקחתם ״לכם״ ביום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים וענף עץ עבות, וערבי נחל, ודרשו חז״ל (סוכה כט:) לכם משלכם, שאין אדם יוצא ידי חובה ביום טוב הראשון של החג בלולב של חבירו, לא בשאול ולא בגזול, אלא בלולב שלו. והוא הדין לכל ארבעת המינים. וכן פסק הרמב״ם (פרק ח׳ מהלכות לולב הלכה א): ארבעה מינים אלו, שהם הלולב וההדס והערבה והאתרוג, שהיה אחד מהם גנוב או גזול אפילו לאחר יאוש בעליו, הרי זה פסול. וכן פסקו הטור ומרן השלחן ערוך (סימן תרנח סעיף ג׳): אין אדם יוצא ידי חובתו ביום הראשון של החג בלולב של חבירו אפילו השאילו מרצון, שנאמר ״לכם״ משלכם. ואפילו אם אמר לו יהא שלך עד שתצא בו ידי חובה ואחר כך יהיה שלי כבתחלה, לא יצא, שזה נחשב כמו שאול בידו. וכן אם לקח לולב בשאלה או בשכירות לא יצא. וכן אם הונח אצלו לולב או אתרוג בתור משכון על הלואתו אינו יכול לצאת בו ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעב, חזו״ע סוכות, עמוד שצה].

יב אף על פי שאפשר לצאת ידי חובה בלולב של חבירו, וביום הראשון באופן שנותנו לו במתנה, ואפילו במתנה על מנת להחזיר, מכל מקום הירא את דבר ה׳ וחפץ מאד במצוותיו לעשותן מן המובחר, ראוי לו לקנות לולב ואתרוג לעצמו, כדי לקיים המצוה כתיקנה, בעשיית כל הנענועים כהלכתן ובהקפה עם הצבור עם הלולב. ועוד כי רוב העולם אינם יודעים כיום להקנות במתנה גמורה לחבריהם. ומה שיש קונים הקמת ספר תורה או פתיחת ההיכל בדמים מרובים, ואילו לולב אין לוקחים, ויוצאים בלולב של אחר, הא ודאי לאו שפיר עבדי, דעושים עיקר טפל וטפל עיקר. [ארחות יושר].

יג על פי המקובלים אין ראוי לברך על האתרוג שלוקחו בחינם, דהקליפות יונקות מאותן מצוות הבאות לאדם בחנם.

יד אם נתן לו חבירו לולב במתנה, ביום טוב ראשון, יוצא בו ידי חובה. ואפילו במתנה על מנת שיחזירהו לו, הרי זה יוצא ידי חובתו, שמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. (קידושין ו:). ומותר ליתן מתנה את ארבעת המינים ביום טוב, ואף במתנה גמורה, כיון שהוא לצורך מצוה. [חזון עובדיה סוכות עמוד תכד. ילקוט יוסף מועדים עמוד קעג].

טו הלוקח לולב מחבירו במתנה ביום הראשון, אין צריך להניח הלולב מידו לאחר משיכתו והגבהתו, ואחר כך לחזור וליטלו לשם מצוה, שקנייתו מחבירו על-ידי משיכה ויציאתו ידי חובה, נעשים בבת אחת. וכן פשט המנהג. ואין מעשה הזכייה נחשב להפסק בין הברכה למצוה, שהזכייה היא רגע כמימריה, ולא הוי הפסק, ובפרט דחשיב הפסק מהענין. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעב. שו״ת יביע אומר ח״ה סימן ד׳ סק״ב. חזון עובדיה סוכות עמוד תכ]

טז המקבל מחבירו לולב במתנה על מנת להחזיר, צריך שיקיים תנאו, ולהחזיר הלולב לבעליו, ואם לא החזירו, לא יצא. ואפילו נאנס מידו, לא יצא. [ואם נתן לו דמיו נסתפק בזה המשנה למלך אם יצא, ונפקא מינה לענין ברכה כשיחזור ליטול אחר כך]. וכן אם החזירו לאחר זמן מצותו, לא יצא, שבודאי היתה דעתו של הנותן שיחזירהו לו כדי שיוכל לצאת בו ידי חובה. ואפילו אם הנותן יצא בו ידי חובתו, צריך שיחזירהו אליו לפני הנענועים שבהלל וההקפה, כדי שיוכל לנענע ולהקיף עם הצבור. ויש אומרים שאף בדיעבד אם החזירו לאחר הנענועים לא יצא, וטוב שיחזור ויטלנו (במתנה על מנת להחזיר) בלי ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעד, חזון עובדיה סוכות, עמוד שצה]

יז הנותן לולבו לחבירו בסתם לצאת בו ידי חובה, הרי הוא כאילו אמר לו בפירוש ״על מנת שתחזירהו לי״, כי אומדנא דמוכח הוא, שמסתמא כיון שהוא צריך לו לצאת ידי חובה, מפני שאין לו לולב אחר, אנן סהדי שנתנו על מנת שיחזירהו לו, ואם לא החזיר לא יצא. ואפילו אם בעל הלולב כבר יצא ידי חובה בלולבו, קודם לכן, מסתמא הוא צריך לו לשאר ימי החג, שיצא ידי חובה בלולב שלו, ולא נתכוון להקנותו אלא על מנת שיחזירנו לו. [הריטב״א סוכה מא: ש״ע סי׳ תרנח ס״ה. חזו״ע שם עמוד תו. ילקוט יוסף מועדים עמוד קעד]

יח אם המקבל לולב מחבירו במתנה על מנת להחזיר, נתנו לאחר במתנה על מנת להחזיר, והאחר החזירו לבעליו, יצאו ידי חובתם, ואף לכתחלה מותר לעשות כן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעה]

יט כשם שאין אדם יוצא ידי חובה בלולבו של חבירו כשנתן לו בתורת שאלה, כך אינו יוצא ידי חובה בלולבו של חבירו שלא מדעת חבירו, ואין אומרים בזה "ניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה" שמכיון שצריך "לכם" שיהא שלו ממש, הרי זה כלולב השאול, שאין יוצאים בו ידי חובה. ורק בשאר ימי החג שיוצאים ידי חובה בשאול, מותר ליקח לולב של חבירו שלא מדעתו, דמסתמא ניחא ליה למיעבד מצוה בממוניה, אלא אם כן הוא ידוע שמקפיד מאד שלא תיסדק התיומת של הלולב, וכיוצא בזה. [ילקו"י מועדים עמ' קעה].

כ אם אין האיש בביתו ביום טוב, אלא הלך לעיר אחרת וכדומה, ונתנה אשתו את לולבו לאחד מאוהביו במתנה על מנת להחזיר, אינו יוצא בו ידי חובה. דשמא בדעתו למכור את הלולב ומיניו, ולא ניחא ליה במה שנתנה את הלולב במתנה לאחר. ולכן אם עבר ובירך עליו ונטלו, יחזור ויטול לולב אחר שיתן לו במתנה כדת, אך לא יחזור לברך, שיש ספק שמא מסכים בדעתו לכך. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעה].

כא יש אומרים שאם קנה לולב ואתרוג ומשך אותם ועדיין לא שילם דמיהם למוכר, אינו יוצא ידי חובה מן התורה ביום הראשון, כי דבר תורה מעות קונות, ורק חכמים תיקנו ההקנאה במשיכה, אבל מן התורה אינם שלו, ולכן לא יצא ידי חובה. ולפיכך יש להזהר ולפרוע דמיהם לפני החג. אך רבים חלקו על זה, וסוברים כי קנין דרבנן מועיל אף לקיום מצוה דאורייתא. ואף שלכתחלה נכון לחוש לדברי המחמירים, ולפרוע המעות לפני החג, אך אין זה אלא ממדת חסידות. אבל הלוקח מחבירו במתנה קונה במשיכה ויוצא בו ידי חובה מן התורה. ויש אומרים שאף במכר אם זקף עליו המעות במלוה, הוי כנתינת מעות. ומיהו צריך שיקנה מידו בחליפין שמתחייב לו דמי החפץ. [ילקו"י מועדים עמוד קעו, חזו"ע סוכות עמ' תו. ועיין במחנה אפרים (הלכות קנין משיכה סי' ב') שכתב, ונראה דמה שנוהגים העולם שקונים אתרוג למצוה, ופורעים הדמים לאחר החג, לאו טוב עושים, שכל כמה שלא פרע את דמי האתרוג לא קנאו אלא מדרבנן, ואנן בעינן שיהא לכם משלכם מן התורה. וכ"ד השאג"א, ועוד. אולם הב"י (אהע"ז סי' כח) כתב בכיו"ב, דקנין דרבנן מהני לדאורייתא. וע"ע בשו"ת יביע אומר ח"ט חחו"מ סי' ד].

כב הזוכה לקבל לולב של חבירו במתנה ביום הראשון של החג, יגביה הלולב ומיניו והאתרוג, לכל הפחות "טפח" (טוב להחמיר קרוב לעשרה ס"מ), כדי שיזכה בקנינו. [ילקו"י מועדים עמ' קעז, חזו"ע סוכות (עמוד שצה). ולשון מרן הש"ע חו"מ (סי' קצח ס"ב) הגבהה, י"א שצריך להגביה ג' טפחים, (רש"י), וי"א דסגי בהגבהת טפח, (תוס' כתובות לא. ד"ה נימא בשם ר"ת). וידוע דבכה"ג נקטינן כד' י"א בתרא].

כג לא יתן אדם ביום הראשון את לולבו לבנו קטן, פחות מגיל בר מצוה, שיצא בו, קודם שהוא עצמו יוצא בו ידי חובה, מפני שהקטן קונה ואינו מקנה לאחרים מן התורה, ונמצא שאף שהחזירו לו אינו מוחזר מן הדין, ושוב נעשה בידו כשאול (סוכה מו: והרמב"ם פ"ח מהל' לולב ה"י). והר"ן כתב, שאם הקטן הגיע לעונת הפעוטות כבן שש כבן שבע, והוא חריף ומבין בטיב משא ומתן מותר ליתנו קודם שיצא בו ידי חובה. והעיקר כסברא ראשונה. שאין חילוק בזה ואפילו לקטן שהגיע לעונת הפעוטות, לא יתן לו הלולב עד שיצאו הגדולים ידי חובה. [ילקו"י מועדים עמוד קעז, חזון עובדיה סוכות עמוד ת].

כד אם הנותן תופס בלולב יחד עם התינוק, כיון שלא יצא מידו, לא קנאו הקטן כלל, ולכן מותר אפילו בקטן שלא הגיע לעונת הפעוטות. [ש"ע סי' תרנח סעיף ו]. ואף על פי כן יש אומרים שקיים בזה מצות חינוך, דלגבי קטן לא קפדינן שיהיה "משלכם" ויוצא ידי חובה גם בשאול. אבל אם הוא בן י"ג שנה ויום אחד, מותר ליתן לו הלולב לצאת בו ידי חובה, ואחר כך יחזירנו לאביו, ויקיים בו המצוה כדת. [ילקו"י מועדים עמ' קעז, חזו"ע סוכות עמ' תב]

כה לפיכך יש להזהר שלא לקנות מקטן שהוא פחות מגיל בר מצוה [שיש לו אב] לולב או אתרוג או הדס "וערבה". ומי שקנה אתרוג מקטן ונטלו ביום הראשון בברכה, ואחר כך נזדמן לו אתרוג אחר שיכול לקבלו מחבירו במתנה ויקנהו מן התורה, יחזור ויטול האתרוג מחבירו, בלא ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעז].

כו יש מי שכתב שיש להקפיד בחוץ לארץ שלא ליתן הלולב לקטן גם אחר שיצא בו, כי יום טוב שני דינו כיום טוב הראשון שאין יוצאים בו ידי חובה בשאול, וקטן מקנא קני אקנויי לא מקני. אולם לא ראינו מי שנזהר בזה. ונראה שלדעת מרן אם הקטן הגיע לעונת הפעוטות מותר לתת לו הלולב במתנה על מנת להחזיר אחר שיצא בו, משום שיום טוב שני ספק הוא, שמא יום טוב שני הוא חול המועד שיוצאים ידי חובה בשאול. ואם תמצא לומר יום טוב הוא, שמא הלכה כסברת הר"ן, שהביא מרן בשם יש אומרים, שאם הגיע לעונת הפעוטות מותר, שאז מתנתו מתנה מדברי סופרים, ומכיון שיש ספק ספיקא מותר. [כ"כ האליה רבה. והפמ"ג. הובאו בבכורי יעקב (ס"ק יח). וכתב, אכן לא ראיתי מי שנזהר בזה. ונראה שלדעת מרן יש להקל בקטן שהגיע לעונת הפעוטות. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד שצח].

כז קטן יוצא ידי חובה בלולב שאול ביום הראשון, שאף על פי שצריך לחנך את הקטן לקיים מצוה בשלימותה, מכל מקום עיקר מצות חינוך היא על עצם המצוה, שהחפצא של המצוה צריך שתהיה בהכשר גמור, אבל לעולם אין צריך לדקדק בפרטי המצוה במצות חינוך לקטן. והקטן רשאי גם לברך על לולב שאול ביום טוב ראשון. [ע' בספר יצחק ירנן גטיניו (דף עג:) שהביא בשם הגאון בעל בתי כהונה, שנסתפק אם הקטן יוצא י"ח בשאול ביום א', והוכיח מהרא"ש שאינו יוצא י"ח. אך נראה דשאול מהני לקטן, דשפיר חשיב חינוך כה"ג. ע"כ. וכ"כ בברכי יוסף (סי' תרנח סק"ו), שאין לחוש לאיסור ברכה לבטלה, כמ"ש הרא"ם בתוספותיו להסמ"ג (ריש הל' מגילה), דלא איכפת לן אם הקטן מברך לבטלה, דהא ליתיה בעונשים וכו'. ומדברי המרדכי בשם הראב"ן מוכח דקטן יוצא י"ח בשאול אף ביו"ט א'. ע"ש. ואף שהריטב"א בריש סוכה כתב, דקטן שמחנכים אותו למצות צריך לעשות לו המצוה בהכשר גמור כמו הגדול, ובעי' סוכה מעלייתא. י"ל שהחפצא של המצוה צריך שתהיה בהכשר גמור, אך א"צ לדקדק בפרטי המצוה במצות חינוך לקטן. וכמ"ש בביאה"ל (ס"ס תרנז). וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד תג].

כח מי שהוא בן י״ג שנה ויום אחד מותר ליתן לו לולב לצאת בו ידי חובה ביום הראשון של החג, קודם שיצא בו בעצמו, אף שאין אנו יודעים אם הביא ב׳ שערות. [בכתב סופר (סי׳ קכט) פסק להקל משום חזקה דרבא. ומבואר בשו״ת הריב״ש (ס״ס קפב), שהחזקה דרבא, חזקה גמורה ואמתית היא. וכן העלה בשו״ת מהרימ״ט ח״א (סי׳ מא ונא), וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד תב].

כט כבר נתבאר לעיל שהנשים של הספרדים ועדות המזרח, אינן מברכות כלל על נטילת לולב, משום שלדעת הרמב״ם והראב״ד וסיעתם יש בזה איסור ברכה לבטלה, וכדבריהם פסק מרן שקבלנו הוראותיו. אלא נוהגות ליטול הלולב בלא ברכה. אולם הנשים של אחינו האשכנזים נוהגות כדעת רבינו תם לברך על הלולב, ולכן אם האשה נשואה, בעלה יוכל לתת לה במתנה הלולב ומיניו. אבל אם הוא איש אחר ונותן הלולב ומיניו לאשה נשואה, טוב שיאמר לה: הרי לך לולבי במתנה, על מנת שתצאי בו ידי חובת המצוה בלבד, שיש אומרים שאין לתת הלולב ביום הראשון לאשה נשואה במתנה על מנת להחזיר, שלא בנוכחות בעלה, ואחר כך יתנהו לאיש אחר לצאת בו ידי חובה, מפני שבנתינתו לה זכה בו בעלה לקנין פירות, ואפילו אמר לה על מנת שאין לבעלך רשות בו, זוכה בו הבעל. אבל בנוכחות בעלה, והבעל גם כן מקנה הלולב לבעליו שפיר דמי. וכל שכן שהבעל רשאי לתת הלולב לאשתו, ולאחר שנוטלתו ומחזירתו אליו, שוב יכול ליתנו לחבירו לצאת בו ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קעח, חזון עובדיה סוכות עמוד תכה]

ל שותפים שקנו אתרוג ולולב בשותפות, אין שום אחד מהם יוצא בו ידי חובה ביום הראשון, עד שהשני יתן לו חלקו במתנה. [נלמד מהא דב״ב (קלז:) האחים שקנו אתרוג בתפוסת הבית. וכן כתבו בהדיא הרי״ף והרא״ש (פ״ג דסוכה סי׳ לא). וע׳ בב״י (ס״ס תרנח). ובשואל ומשיב רביעאה ח״ג סי׳ כט].

לא מה שנוהגים קהלות ישראל במקום שאין אתרוגים כשרים מצויים שם, שהגבאים של בית הכנסת עורכים מגבית לקניית אתרוג כשר בשותפות בשביל כל הקהל לצאת בו ידי חובה, והם יוצאים בו ידי חובה גם ביום הראשון של החג, הטעם הוא, שמכיון שקנאוהו לזכות את כל הקהל לצאת בו ידי חובה, מסתמא הוי כאילו כל הקהל שתורמים לקופת בית הכנסת, פירשו בהדיא, שהם נותנים חלקם במתנה לכל מי שנוטלו לצאת בו על מנת שיחזירהו להם. ומכל מקום טוב ונכון לכתחלה שיצא ידי חובה באתרוג של חבירו במתנה על מנת להחזיר, ולא באתרוג של הקהל, מפני שיש לחוש שלא כולם בקיאים בהלכה, ואולי יש מאלה שתרמו לטובת מצוה זו, על דעת שישאר להם חלקם לבדם. [ילקו״י מועדים עמ׳ קעט, חזו״ע סוכות עמ׳ תכו]. וכל זה מיירי שהקהל תרמו למצוה זו במיוחד, הא לאו הכי אלא שקנו הגבאים אתרוג מקופת בית הכנסת, בכהאי גוונא גרע טפי, כיון שהוא כסף השייך להוצאות בית הכנסת או לעניים. [כן העלה ברב פעלים ח״ב או״ח סי׳ סד].

לב מי שיש לו אתרוג כשר על פי הדין, אך אינו מהודר כל כך, והאתרוג של הקהל מהודר, יותר טוב שיצא ידי חובתו בשל עצמו ממה שיברך על אתרוג של צבור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפ]

לג מי שמכר לולב לחבירו והתנה עמו שלא יטלוהו הקהל, והלוקח עבר על התנאי ונטלו יחד עם כל הקהל, יש מי שכתב שלא יצאו ידי חובה, ורק אם הלוקח חזר ופייס את המוכר בדמים, יצאו. דכשמחל לו על התנאי, הוברר למפרע, שאין כאן תנאי, ולכן יצאו ידי חובה. [מהרשד״ם חאו״ח סי׳ כא]

לד מי שגזל אתרוג מגנת חבירו ונטלו ביום טוב, ובחוה״מ שב ורפא לו, ופייס לבעל הגנה בדמים, ומחל לו, יש מי שכתב שפיוסו מועיל לו למפרע, ויצא ידי חובה ביום הראשון, דלמפרע קרינן ביה משלכם ויצא ידי חובה. [שו״ת משאת משה ח״א סי׳ ד, ולמד כן מדברי המהרשד״ם הנ״ל]. ויש חולקים, דמאחר ובאיסורא אתא לידיה דרך גזלה, אף שאחר כך קנאו בדמים, אין קנייתו מועילה למפרע אלא מכאן ולהבא, שאינו קונה למפרע. [כ״כ בספר קרבן אליצור דף קל. ובספר גט מקושר דף קיג. ועוד]. וכן נראה עיקר הלכה למעשה. [חזון עובדיה סוכות עמ׳ שצו. ושם הביא מחלוקת במי שגזל חוטי ציצית מחבירו ואחר שהטילם בטליתו שילם לנגזל דמי הציצית ונתפייס לו, אם מחוייב לחזור ולהתירם משום תעשה ולא מן העשוי, או שיצא ידי חובה למפרע].

לה יש אומרים שיש להזהר שלא יקצץ הישראל בעצמו אחד מארבעת המינים שבלולב מפרדס הנכרי, לצורך המצוה, משום דקיימא לן קרקע אינה נגזלת, וסתם נכרים גוזלי קרקע הם, ואם יקוצנו הישראל נמצא שבגזילה בא לידו ואינו יוצא ידי חובה. אלא יקוצנו הנכרי ויקנה ממנו. [הרמ״א בהגה סי׳ תרמט ס״א, ע״פ הגמ׳ סוכה ל. וכ״כ מרן בש״ע (סי׳ תרסד ס״י), בדין ערבה של הושע״ר]. ובדיעבד אף אם קצץ הישראל כשר, משום דמספיקא לא חיישינן לגזלה. ומי שגזל על ידי כיבוש מלחמה קנה. [מג״א סי׳ תרמט סק״ה]. ויש מי שכתב להתיר לישראל לקצץ, כי היום בעלי הקרקעות בזמן הזה יש להם תעודה ואישור מערכאות של גוים, ובזה דינא דמלכותא דינא. ונמצא הקרקע של הנכרי. [הרדב״ז ח״א סי׳ תקיד]. ועוד, דלא אסרה תורה אלא גזל ודאי ולא ספק גזל. [מזבח אדמה סי׳ תרסד, חזון עובדיה סוכות עמוד שצט].

לו ראובן שהיה לו דין ודברים עם חבירו על האתרוג שבידו, ואחר שבאו לבית הדין והציגו טענותיהם לפניהם, מצאו חברי בית הדין שהדבר תלוי בפלוגתא דרבוותא, וזיכו את ראובן בטענת קים לי, מפני שאין להוציא מן המוחזק. לכתחלה טוב שיקח אתרוג אחר למצוה, ובדיעבד יצא ידי חובה באתרוג שזכה בו בטענת קים לי. [הגר״ח אבולעפייא בשו״ת נשמת חיים (חחו״מ סי׳ א), דן לענין קיום מצות עשה בלולב ואתרוג ביו״ט ראשון, דבעינן לכם, אם זכה בלולב ואתרוג שבידו בטענת קים לי, אם יוצא בהם י״ח, או דילמא כיון שאם יחזור שכנגדו ויתפוס, לא אמרינן קם דינא, וכמ״ש המבי״ט, שכיון שחזר שכנגדו ותפס לא מפקינן מניה. וא״כ אינו ברור שהוא שלו, ולא קרינן ביה לכם. והביא שגם הפמ״ג (א״א סי׳ קנו) נסתפק בכיו״ב. וע״ע בחזו״ע סוכות עמוד תיא].

דין נשים בנטילת לולב

א כל מי שחייב בשמיעת קול שופר, ובסוכה, חייב בלולב, וכל הפטור מהם פטור מנטילת לולב, הילכך נשים פטורות מנטילת לולב, שהיא מצות עשה שהזמן גרמא, וכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, ומכל מקום יש קצת מצוה שתיטולנה הלולב ובלבד שלא יברכו עליו, דהויא ברכה לבטלה לדעת הרבה פוסקים, ומרן שקבלנו הוראותיו, שאיך יברכו אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת לולב, וה׳ לא צוה, כי מן הדין הנשים פטורות. לכן אם חפצות הן ליטול הלולב, יטלוהו בלא ברכה. וכל ירא שמים יזהר שלא לתת להן הלולב לברך עליו, מחשש לפני עור לא תתן מכשול, ושב ואל תעשה עדיף. ובודאי שאין להתחשב במנהג קצת נשים ספרדיות המברכות, שאין זה ברצון חכמים. ואף שאין אנו יכולים למחות בנשים מבנות אשכנז שלא תברכנה, אין להורות להן לכתחלה לברך. [יביע אומר חלק א׳ סימן לט, ומב. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסה]

ב נכון מאד שנשים מבני עדות המזרח והספרדים, לא תברכנה אפילו ברכת ״שהחיינו״. ותטולנה הלולב בלי ברכה כלל. ומכל מקום נשים הנוהגות לברך שהחיינו בלבד על מצות עשה שהזמן גרמא, אין למחות בידן. ולכן נשים הרגילות לברך על מצוות אלה כדאי להפיס דעתן ולומר להן שתברכנה ברכת שהחיינו בלבד. ומיהו לכתחלה יש להסביר להן שגם ברכת שהחיינו לא תברכנה. [יביע אומר חלק ו׳ דף קמ. ובחלק ד׳ סימן נ. ובשו״ת יחוה דעת חלק א׳ סימן סט. ובילקוט יוסף מועדים עמוד קסו]

ג נשים אשכנזיות המברכות על מצות עשה שהזמן גרמא כמנהגן, וכגון על לולב וסוכה, ספרדי השומע את ברכתן, יהרהר אמן בלבו, ולא יענה בפיו. וכל שכן השומע ספרדיה המברכת על הלולב, שאסור לענות אמן. [יביע אומר ח״א סימן כט. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסו]

ד כשנותן לאשה אשכנזיה לולב לברך עליו, צריך לומר לה, על מנת שתצאי בו ידי חובה, דאי לאו הכי, הוה ליה ספק ברכה לבטלה. ואף לאשכנזים, אסור לבעל לברך עבור האשה על מצות עשה שהזמן גרמא, כמו שאיש מברך לחבירו. [יביע אומר חלק א׳ סימן מב סק״ה וט׳. ילקוט יוסף מועדים עמוד קסו].

ה הנשים שנוטלות הלולב [בלי ברכה] די שיטלו הלולב בידיהן, ומנענעות כל שהוא, ואינן צריכות לנענע הלולב לארבע רוחות העולם כדרך שעושים האנשים. [חזון עובדיה סוכות עמוד שנה. וכ״כ בשו״ת רב פעלים ח״א בקונט׳ סוד ישרים סי׳ יב].

סימן תרנט – סדר קריאת התורה בסוכות

א ביום טוב מוציאים ב׳ ספרי תורה, בראשון קורין חמשה עולים בפרשת אמור, שור או כשב וגו׳. והששי עולה בספר השני, והוא המפטיר, וקורא פרשת המוספין, ובחמשה עשר יום לחודש השביעי וגו׳. ומפטיר בזכריה הנה יום בא וגו׳. [חזון עובדיה סוכות, שם]

סימן תרס – סדר היקף הבימה

א אחר ההלל מוציאים ספר תורה מן ההיכל ומניחים אותה על התיבה, וכל הקהל מקיפים את התיבה עם הלולב ומיניו. וטוב שגם בעת ההקפה יחזיק בלולב בידו הימנית, ובאתרוג בידו השמאלית, כשהלולב והאתרוג צמודים יחדיו, ויתמוך בסידור בשתי ידיו ויאמר ההושענות. ואם אי אפשר לו בכך, רשאי להחזיק הלולב והאתרוג בידו הימנית, והסידור בידו השמאלית. שהרי כבר תפס כדינו בשעת הברכה. ואחר ההקפה בסיום ההושענא, יאמר הש״צ קדיש תתקבל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפ, חזו״ע סוכות, עמוד שפא]

ב מי שאין לו לולב לא יקיף, אלא ימתין עד שחבירו יסיים להקיף, ויקח ממנו את הלולב והאתרוג ויקיף בהם. ואם יש יחידים שרוצים להקיף בלי לולב, אין למחות בידם כלל, ובפרט לפי מה שכתב מהר״י עייאש שאין שום איסור להקיף בלי לולב, ואפילו איסור קל, ליכא. והביא מה שכתב בשיורי כנסת הגדולה, שביום הושענא רבה כולם יקיפו אף מי שאין לו לולב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפ, חזון עובדיה סוכות, עמוד שפו]

ג מי שהוא חולה ואי אפשר לו ללכת לבית הכנסת להקיף עם הצבור, יניח כסא או שלחן באמצע חדרו, ויניח עליו ספר תנ״ך שנדפס בקדושה, או חמשה חומשי תורה, ויקיף, כדי שלא יתבטל מן ההקפות. [בן איש חי סוף פרשת האזינו. ילקו״י מועדים עמ׳ קפ, חזו״ע סוכות עמ׳ שפח]

ד מנהגינו פשוט להקדים אמירת ההושענות, והקפת התיבה, לפני תפלת מוסף, שמאחר וכיום כל האנשים נמצאים בבית הכנסת בשעה זו, לכולי עלמא אין צריך לדחות אמירת ההושענות כדי לקיים מצות ברוב עם הדרת מלך, ובלאו הכי מצות זריזין מקדימין למצוות, קודמת למצות ״ברוב עם הדרת מלך״. [יבי״א חלק ב׳ חיו״ד סימן יז סק״ב]

ה בשבת חול המועד סוכות, אין לעשות הקפה של התיבה עם הס״ת, ואין לומר ההושענות של אותו יום כלל. וכן המנהג, ושב ואל תעשה עדיף. [יחוה דעת ח״ב סי׳ עה. חזו״ע סוכות עמ׳ שצ. ובספר צמח צדק כתב, שלמחרת השבת יאמרו ההושענות של ב׳ הימים. ע״ש. אך אין אנו נוהגים כן].

ו גם האבל על אביו ואמו תוך י״ב חודש, מקיף את התיבה עם ד׳ המינים. ואין לאבל להמנע מכך. וכבר נתבאר לעיל שאפילו מי שאירע לו אבל באמצע החג, שאינו נוהג אבילות בפרהסיא אלא אחר החג, מקיף את התיבה עם ד׳ המינים, כרגיל. ודעת הרמ״א שאינו מקיף. [בית יוסף סימן תרס].

סימן תרסא – קידוש ליל יום טוב השני

א בליל יום טוב שני של גלויות אומר קידוש ושהחיינו, ואחר כך ברכת לישב בסוכה. [והיינו לעושים ב׳ ימים טובים]. [חזון עובדיה סוכות, עמוד רטו]

סימן תרסב – תפלות יום שני וחול המועד

א בחול המועד מתפללים שחרית כמו בכל יום, ומזכירים יעלה ויבוא בעבודה, ואחר החזרה מברכים על הלולב, ואין מברכים שהחיינו, [אלא אם כן יום טוב ראשון חל בשבת, שאז מברכים שהחיינו ביום השני]. ומברכים לגמור את ההלל, וגומרים את ההלל, ומנענעים בהלל. ומוציאים ספר תורה [ואין עושים הגבהה באותה שעה], ומניחים הספר תורה על התיבה, ומקיפים התיבה והספר תורה פעם אחת בכל יום, ואחר ההקפות אומרים קדיש תתקבל. ואחר כך עושים הגבהה ומראים הכתב לצבור, ואומרים וזאת התורה וגו׳, וקוראים ד׳ גברי במוסף היום, והעולה הרביעי אומר חצי קדיש, ואחר הקריאה מחזירין הספר תורה למקומו, ואומרים אשרי ובא לציון, בית יעקב ושיר של יום, ואומרים שובה למעונך, וחצי קדיש, ומתפללים מוסף.

ב העושים יום טוב שני של גלויות מתפללים כמו ביום טוב ראשון, ומוציאים ב׳ ספרים וקורין בהם פרשה שקראו אתמול, ומפטיר במלכים ויקהלו וגו׳ עד בהוציאי אותם מארץ מצרים.

ג בשבת חול המועד מתפללים ערבית ושחרית ומנחה של שבת, בערבית אתה קדשת, ובשחרית ישמח משה, ואומרים יעלה ויבוא בעבודה, ואומר את יום מקרא קודש הזה. ואם טעה והתפלל אתה בחרתנו והזכיר של שבת באמצע הברכה, וחתם מקדש השבת וישראל והזמנים, יצא, ואין צריך לחזור ולהתפלל של שבת. ואם נזכר באמצע התפלה קודם חתימת הברכה, פוסק, ויחזור לומר אתה קדשת, או ישמח משה. ובמוסף אומר אתה בחרתנו, ומפני חטאינו וכו׳, וחותם מקדש השבת וישראל והזמנים. [חזו״ע סוכות עמ׳ ריח]

ד בשבת חול המועד מוציאין ב׳ ספרים, באחד קוראים ראה אתה אומר אלי, ומפטיר קורא בקרבנות היום, ובחו״ל של ספיקא דיומא, ומפטיר ביחזקאל והיה ביום בא גוג וגו׳. והעולה מפטיר אינו מזכיר בברכות ההפטרה את חג הסוכות, וכן אין לחתום אלא מקדש השבת בלבד. [חזון עובדיה סוכות, עמוד ריט]

מצות שמחת החג

א כתב הרמב״ם בהלכות יום טוב (פרק ו׳ הלכה יז, ויח), חייב אדם להיות שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו וכל הנלוים אליו במועדי ישראל, שנאמר ושמחת בחגך, ואין שמחה אלא בבשר ויין, וכשהוא אוכל ושותה חייב להאכיל גם לגר ליתום ולאלמנה עם שאר העניים האומללים. אבל מי שנועל דלתות חצרו ואוכל ושותה הוא ואשתו ובניו, ואינו מאכיל ומשקה לעניים ולמרי נפש, אין זו שמחת מצוה של החג, אלא שמחת כריסו, ועל העושה כן נאמר (הושע ט, ד) זבחיהם כלחם אונים להם כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם, ושמחה זו קלון היא להם, שנאמר (מלאכי ב, ג), וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם. עכ״ל. וכן הוא בזוהר הקדוש (פרשת יתרו דף פח:) ובכולהו חגין בעי בר נש ליחדי ולמחדי למסכני, ואי איהו חדי בלחודוי ולא יהיב למסכני, עונשיה סגי, דהא לא יהיב חידו לאחרי, ועליה כתיב (מלאכי ב), וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם. ע״כ. ובפרט בחג הסוכות צריך לשתף בשמחתו את העניים והאביונים, וכמו שאמרו בזוה״ק (פר׳ אמור דף קד.) ומאן דיתיב בצלא דמהימנותא איבעי ליה למחדי ולקבלא אושפיזין עלאין קדישין, ובעי למחדי למסכני, דהא חולקא דאינון אושפיזין עילאין דזמין, דמסכני הוא, ואי לא יהיב להון חולקיהון, כולהו קיימי מניה ואמרי (משלי כג, ו) אל תלחם את לחם רע עין וכו׳. [חזו״ע סוכות עמו׳ תסה].

ב מצוה לשמוח בחג בבשר ויין, ואף על פי שעיקר המצוה בבשר בהמה, מי שאינו יכול לאכול בשר בהמה מטעמי בריאות או כשרות, יכול לקיים מצות שמחה בבשר עוף. ומצוה לשמח את הנשים בראוי להם, דהיינו בבגדים ותכשיטין נאים, כאשר תשיג ידו. ואת הקטנים בראוי להם, בקליות ואגוזים, ובממתקים. [יחו״ד ח״ו סי׳ לג]

ג מצות שמחה בחג נוהגת בין ביום טוב בין בחול המועד. וראוי לכבד את החג בכסות נקיה, גם בחול המועד.

ד אף על פי שמצוה לשמוח בכל המועדות, בחג הסוכות היתה במקדש שמחה יתירה, שנאמר: ושמחתם לפני ה׳ אלהיכם שבעת ימים. כיצד היו עושים? בערב יום טוב הראשון היו מתקינים בבית המקדש מקום לנשים למעלה, ולאנשים למטה, כדי שלא יתערבבו אלו עם אלו, ומתחילים לשמוח ממוצאי יום טוב הראשון. וכן בכל יום ויום מימי חול המועד, מאחר הקרבת תמיד של בין הערבים עד סוף כל הלילה. והיאך היתה שמחה זו? החליל

מכה לפניהם ומנגנים בכינור ומצלתיים, ומרקדין ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין כל אחד ואחד כפי מה שיודע, ואומרים דברי שירות ותשבחות. ומצוה להרבות בשמחה זו. ולא היו עושים אותה עמי הארץ, וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה, הם הם שהיו מרקדים ומספקים ומנגנים ומשמחים בבית המקדש בימי חג הסוכות, וכל העם האנשים והנשים כולם באים לראות ולשמוע. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפא, חזון עובדיה סוכות, שם]

ה כתב הרמב"ם (פ"ח מהל' לולב הלכה טו): השמחה שישמח האדם בעשיית המצוה ובאהבת האל שציוה עליהן, עבודה גדולה היא להקדוש ברוך הוא. ומעבודת השם היא, וכל המונע עצמו משמחה זו, ראוי להפרע ממנו, שנאמר בקללות תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב. וכל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו במקומות אלו, בהמנעו משמחה של מצוה זו, הוא חוטא ושוטה, ועל זה הזהיר שלמה ואמר (משלי כה כו), אל תתהדר לפני מלך. ואדרבה כל המשפיל עצמו ומיקל גופו במקומות אלו, הוא הגדול והמכובד העובד את ה' מאהבה. וכן נאמר בדוד מלך ישראל, (שמואל ב ו, כב) ונקלותי עוד מזאת והייתי שפל בעיני, ואין הגדולה והכבוד אלא לשמוח לפני ה' בשמחה של מצוה, שנאמר והמלך דוד מפזז ומכרכר לפני ה'. ולכן מצוה רבה לשמוח בשמחת התורה בטיפוח וריקוד ובשירות ובתשבחות, אבל אסור להשמיע כלי שיר ביום טוב. ואסור לטפח ולרקד ביום טוב של סוכות, כמו בכל יו"ט, זולת בשמחת תורה בלבד שהתירו לכבוד התורה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפא, חזון עובדיה סוכות, עמוד תסד]

ו פשט המנהג בארץ ישראל לשמוח בכל לילה של חג סוכות, ממוצאי יום טוב הראשון, עד מוצאי יום טוב האחרון, ומנגנים בכלי זמר בחול המועד. וכן המנהג בארץ ישראל לעשות זכר לשמחת בית השואבה בשירים ותשבחות עם כלי זמר בלילי חול המועד סוכות, ועל זה נאמר: "וגילו ברעדה", במקום גילה שם תהא רעדה (ברכות ל:), לשמור על גדרי הצניעות ולא יתערבו אנשים ונשים יחדיו, (סוכה נב.). ויהיה מחנינו קדוש. ויהיו כל מעשינו לשם שמים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפא, חזון עובדיה סוכות עמוד רכ]

סימן תרסד – סדר הושענא רבא

א יום השביעי של חג הסוכות נקרא יום "הושענא רבה", והוא יום אחרון מנ"א יום שנתנו לישראל לעשות בהם תשובה ותתקבל תשובתם, ולכן נוהגים להרבות בו בסליחות ותחנונים בלימוד תורה ובתפלה. וילמד בשמחה ובהתלהבות, כי בהושענא רבא נמסרים הפתקים. ואף על פי שנמסרו יש אפשרות עוד להציל גם ביום שמיני עצרת, ולכן צריך להתעורר בתשובה גדולה בהושענא רבא, ויהא לבו חרד בתשובה כל היום. [וכתב בשער הכוונות (דף קב ע"ג), בשלשה זמנים אלו נידונים בני אדם, בר"ה, וביוהכ"פ, ובליל הושענא רבה. ובאותו לילה נחתמים לחיים טובים בחותם השלישי, הוא החותם החיצון, שנעשה מהארת החותם הפנימי של יסוד. ע"כ. וע"ע בחזו"ע סוכות עמוד תלו].

ב מנהג ישראל להיות ניעורים בליל הושענא רבה, ועוסקים בתורה, וטוב שיקראו הסדר המתוקן בספר קריאי מועד, כל הפרשיות של משנה תורה, ומדרש רבה פרשת וזאת הברכה, ואחר חצות יקראו בספר תהלים. ויש נוהגים לומר עמו סליחות עם שבעה כורתי ברית. [מנהג זה נזכר בשבולי הלקט (סי' שעא). וכ"כ רבינו האר"י בשעה"כ (דף קג ע"ד), שצריך להיות ניעור בכל ליל הושע"ר, יען נידונים בו כל הנבראים. ובחצי הלילה הראשון יש לקרוא משנה תורה עד סוף וזאת הברכה, ויש נוהגים לומר סליחות קרוב לאשמורת, וכו', אמנם אסור לומר ויעבור וי"ג מדות. וכ"כ בנגיד ומצוה (דף לב.), והוסיף, ויזהר האדם במאד בתפלתו ובכל מעשיו ביום הושע"ר, כי הדבר תלוי הרבה בתשובה ביום ההוא. והתפארת שמואל (ספ"ק דברכות) כתב, שהמהר"ם מרוטנבורג היה נוהג בהושע"ר לומר בתפלתו המלך הקדוש והמלך המשפט. ע"ש. ואין המנהג כן].

ג מי שמת לו מת בחג, הורו רבני ירושלים להתיר לו להשתתף בלימוד של הושענא רבא כדרכו. [ילקו"י מועדים עמ' קפג. יביע אומר ח"ד (חיו"ד סי' לא אות ו, עמ' שטז). וח"ה סי' ו'. יחוה דעת ח"ג סי' לג. וכ"כ במזבח אדמה בשם שלחן מלכים. מחב"ר (בקו"א סי' תרסד). אמנם בשו"ת לב חיים ח"ב (סי' קב), תמה, שמכיון שלימוד זה אינו חובה אלא רק מנהג ותיקים, הרי האבל אסור בד"ת אף ברגל, שדברים שבצינעא נוהג, ואפשר שבארץ הצבי נהגו בזה כהרמב"ם, שאף דברים שבצינעא אינו נוהג. אולם בטהרת המים (שיורי טהרה מע' א' אות קכז) כתב, שמכיון שלימוד זה הוקבע בתפוצות ישראל, נחשב כתיקוני התפלה שהוא חק הקבוע לצבור וכו'].

ד אחר עלות השחר יטול ידיו כמו בכל יום, אך בלי ברכה, ויברך כל ברכות השחר עם ברכות התורה, חוץ מברכת על נטילת ידים. ובאופן שלא ישן בלילה אין לברך ברכות התורה קודם עמוד השחר. [עלות השחר הוא שבעים ושתים דקות לפני הנץ החמה]. והמברך ברכות התורה קודם עלות השחר, הרי הוא כנושא שם שמים לבטלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפג, חזון עובדיה סוכות, עמוד תלח]

ה יש להזהר שלא להתפלל קודם הנץ החמה [והיינו שיתחיל שמונה עשרה עם הנץ החמה]. אלא אם כן בשעת הדחק כשהצבור עייפים ביותר, ואי אפשר להם להמתין לנץ, שאז יכולים להתחיל בברוך שאמר משעלה עמוד השחר (72 דקות קודם הנץ החמה). [שם]

ו יזהר שלא יתנמנם בתפלת שחרית, ויצא שכרו בהפסדו. ויתפללו שחרית ומוסף בהתלהבות ובשמחה. ויאמרו לפני הזמירות ה' הוא האלהים, ואחר כך ה' מלך, ובין ישתבח ליוצר יאמרו שיר המעלות ממעמקים, כמו שנוהגים לומר בעשרת ימי תשובה.

ז מקיפים התיבה שבע פעמים, [והטעם כתב מהר״ם בספר תשב״ץ (סי׳ קנו), כנגד שבע פעמים שהקיפו את יריחו, עד שנפלה חומתה, וכן איתא במסורה, אקומה נא ״ואסובבה״ בעיר, ״ואסובבה״ את מזבחך ה׳, שע״י ההקפות של התיבה הדומה למזבח ה׳ נוכל להפיל חומת האויבים ולהכריתם]. ומרבים בסליחות ותחנונים. ומתפללים לגשמי ברכה, לפי שבחג נידונים על המים (ר״ה טז.). וכשאומר הש״צ רחמנא, אין לענות אחריו ״בדיל ויעבור״, כיון שהאר״י ז״ל אסר לומר ויעבור ביום הושענא רבה. אלא יש לענות ״אמן״. [כך היה נוהג מרן החיד״א, וראה בשער הכוונות].

ח אחר תפלת מוסף יקח חמשה בדי ערבה, ולא יחברם עם הלולב כלל, ויחבטם בקרקע חמש פעמים, (כנגד חמש גבורות מנצפ״ך), לקיים מנהג נביאים שנהגו כן. זכר למקדש, שהיתה מצות ערבה נוהגת כל ז׳ הימים מהלכה למשה מסיני, והיו נוטלים הערבה, ומקיפים בה את המזבח. אלא שבכל יום היו מקיפים בה את המזבח פעם אחת, וביום השביעי שבע פעמים. לפיכך קבעו חכמים בזמן הזה יום שביעי של חג למצות ערבה זכר למקדש. ואין מברכים על חיבוט הערבה, כיון שאינו אלא מנהג. ובכמה סידורים נפל טעות סופר, שכתוב שם ב״לשם יחוד״ שלפני חביטת ערבה, לקיים ״יסוד נביאים״, וזה אינו, שהרי מבואר בסוכה (מד:) שהלכה כמ״ד מנהג נביאים הוא. [וכן תמה על זה הרב יפה ללב ח״ב (בקונטרס יפה תלמוד סוכה מד.). ע״ש. והמקור למנהג מצות חביטת ערבה, מתבאר ע״פ הגמ׳ סוכה (מב: ומד. ומה.), וב״י וט״ז סי׳ תרסד].

ט על פי דברי רבותינו המקובלים חובטים את בדי הערבה בקרקע עולם, ולא על רצפה. [ילקו״י מועדים (עמ׳ קפג). יחוה דעת ח״ג (סי׳ מח). והטעם מבואר בתשובת הגאונים, על פי מה שאמרו במדרש לקח טוב, לולב דומה לשדרו של אדם, הדס דומה לעינים, ערבה דומה לפה, והאתרוג דומה ללב. ובהיות שעד יום הושענא רבה, ישראל מרבים במצוות, ואם היה בא השטן לקטרג כנגדם, היה מתבטל ע״י ריבוי המצות, אך מכאן ולהבא אנו רומזים בחביטת הערבה בקרקע, שכל פה שיקום עלינו לקטרג לא יוכל לנו, ויפול ארצה, וכאמור: כל כלי יוצר עליך לא יצלח, וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה׳. ע״כ. וכ״כ רבינו האר״י בשעה״כ (דף קה.), שצריך לחבוט חמשת בדי ערבה ביום הושענא רבה ה׳ פעמים על הקרקע (כמנין אותיות מנצפ״ך), שמכוונות כנגד ה׳ גבורות, והחבטות באות להחליש כח הגבורות שיתמתקו ויתבשמו].

י מה שיש נוהגים שחובטים הערבה עד שיפלו כל העלין, מנהג תינוקות הוא משום שמחה. ולפי שיש אומרים שמצות חבטת ערבה היינו נענוע, [וכמו שפי׳ רש״י (סוכה מד:), חביט חביט, לשון נענוע]. ויש אומרים שמצותה לחבוט בה בקרקע, [הרמב״ם פ״ז הכ״ב]. וכבר פסק הרמ״א בהגה שיש לעשות שניהם לנענע בה ואחר כך לחבוט בה בקרקע ה׳ פעמים ודיו. [חיי אדם. ואף שמרן והאר״י ז״ל לא הזכירו אלא חבטה, טוב לעשות שתיהן. חזון עובדיה סוכות עמוד תמב].

יא דעת הרמ״ע מפאנו שיש ליטול בדי הערבה בלתי קשורים, אבל הרמ״ז חלק עליו וכתב, שצריך לקושרם. וכן מנהגינו. [חזון עובדיה סוכות עמוד תמב].

יב לכתחלה אין לקחת את הערבה שבלולב, לאחר שהותר אוגדו, לחביטת הערבה, אך בשעת הדחק שקשה לו להשיג ערבה אחרת, יש לסמוך על המקילים ליקח הערבה שבלולב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפג. יחוה דעת חלק ג׳ סימן מח. חזון עובדיה סוכות, עמוד תמב]

יג במקום הצורך אפשר שלאחר שחבט הערבה בקרקע חמש פעמים, יכול למסור אותה לחבירו שיחבוט בה גם הוא, וחבירו לחבירו, באופן שהערבה נשארה עדיין בשלימותה, ולפחות עם רוב העלים שבה. ושיעור אורכה כשיעור אורך ערבה שבלולב. [יחו״ד ח״ג סי׳ מח]

יד אין הערבה ניטלת אלא בפני עצמה, שלא יאגוד דבר אחר עמה, כדי שיהיה ניכר שהוא לשם מצוה. אבל אם יש בידו דבר אחר אין לחוש.

טו שיעור אורך הערבה למצוה זו, שלשה טפחים, כערבה שבלולב. ואיתא בגמרא (מד:), אמר רב נחמן צריך שיהיו שלשה בדי עלין לחין, ורב ששת אמר אפילו עלה אחד בבד אחד, ומן הדין הלכה כרב ששת, אלא שכתב רבינו האי גאון שמכוער הדבר שיהיה רק עלה אחד בבד אחד, ובפרט בזמנינו שערבה כשרה מצויה לכל דורש. לכן לכתחלה יקח בדי ערבה כשרים, ואם אינו מוצא ערבה כשרה, אלא ערבה שאין בה אלא עלה אחד בבד אחד, יכול לצאת בה ידי חובה מנהג נביאים. [חזון עובדיה סוכות עמוד תמג].

טז נשים פטורות ממצות חביטת ערבה, שכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. [ועיין בשו״ת רב פעלים ח״א בקונטרס סוד ישרים סי׳ יב].

יז נוהגים פעה״ק ירושלים, שאחר עלינו לשבח, חוזרים הקהל לבית הכנסת ופותחים את ההיכל, וכל הצבור יחדיו ירננו באמירת ״נשמת כל חי״ מתחלתו ועד סופו, עד ״ברוך מהולל בתשבחות״ בלא הזכרת השם. [ויש מסיימים בתיבות ״ומעולם ועד עולם אתה אל״. וכ״כ בספר נהר מצרים דף מח:]. ובסיומו אומרים: הרי אנחנו מקבלים עלינו בלי נדר קבלה גמורה לומר נשמת כל חי ביום הושענא רבה לשנה הבאה, בעת הזאת אחר תפלת שחרית ומוסף, ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיחתום אותנו בספר חיים טובים ונזכה ונחיה שנים רבות ונעימות, ונגילה ונשמחה בישועתו. והוא מנהג יפה.

יח ביום הושענא רבה יקרא פרשת וזאת הברכה שנים מקרא ואחד תרגום. [שער המצות (דף לד ע״ב), וברכי יוסף סי׳ רפה סק״ד]. ואם שכח או נאנס יקראנה בליל שמיני עצרת או בבוקר השכם לפני תפלת שחרית. [ע׳ מועד לכל חי (סי׳ כה אות יג). ילקו״י מועדים (עמ׳ קפד), חזו״ע סוכות (עמוד תנ). וכתב בארחות חיים (הל׳ קריאת התורה אות נח), ונהגו להסדיר פרשת וזאת הברכה ב׳ מקרא וא׳ תרגום בליל שמחת תורה. ובספר נגיד ומצוה (דף לב:) כתב, צריך לקרוא פרשת וזאת הברכה שמו״ת בערב שמחת תורה. ונראה כוונתו על תושבי א״י שערב שמחת תורה שלהם הוא יום הושענא רבה. אך מרן החיד״א במחז״ב (קו״א ר״ס קנו) כתב בשם הרמ״ע מפאנו שאין לקרות תרגום בלילה, ולא בשבת ויו״ט. ע״כ. אולם מרן החיד״א עצמו בברכי יוסף (סי׳ רפה סק״ד) כתב בשם מהר״ם זכות, שבחו״ל שעושים שני ימים טובים, הקורא שמו״ת של פרשת וזאת הברכה ביום שמיני עצרת לא

הפסיד. ולפמ״ש בשיו״ב (יו״ד סי׳ פט סק״ו), שסודות שלא גילה האר״י אין אחריותם עלינו. ע״ש. לכן בחו״ל יש לקרוא וזאת הברכה שמו״ת, ביום שמיני עצרת סמוך למנחה. ומרן החיד״א בשו״ת יוסף אומץ כתב, שבליל שבת ויו״ט שיש התעוררות הרחמים מותר לקרוא מקרא, וע״ע בשו״ת יביע אומר ח״ו סוף סימן ל׳].

יט נוהגים להתיר בו אוגדו של לולב, דהיינו אוגדו של מעלה, אבל לא הקשר שאוגדו עם ההדס והערבה. [ש״ע (סי׳ תרסד ס״א), וכ״כ ראבי״ה (סוכה סי׳ תרנט), שמעתי דמה שכתוב בלולב כפת תמרים, חסר ו׳, כי ששה ימים הוא כפות וקשור, ודומה לכף אחת, וביום השביעי מתירין אוגדו. וכתב בספר טל אורות (דף נא) דהיינו הקשר שעושים בראש הלולב עצמו, אבל האגד שעושים ללולב עם ההדס והערבה אין מתירין אותו לעולם. ועכ״פ אין אנו נוהגים להתיר איגודו כלל, אף בהושע״ר, ומי שירצה להתיר איגודו, לא יתיר אלא לאחר הנענועים וההקפות כשכבר יצא י״ח, אם אינו מצפה ליתנו לאחרים].

כ הלולב ומיניו, וכן הערבה לאחר חביטה בקרקע, תשמישי מצוה הן, ונזרקים. (מגילה כו:). ומכל מקום לא ינהוג בהם מנהג בזיון, ולא יזרקם למרמס רגלי בני אדם, אלא יניחם בצדי רשות הרבים. [מרן הש״ע (סי׳ תרסד ס״ח) כתב, שההושענא שבלולב אע״פ שנזרקת אין לפסוע ולדרוך עליה. וכתב המג״א (ס״ס תרלח), שאף לאחר החג לא יפסע על עצי סוכה, דתשמישי מצוה הם, כמו ציצית ולולב. ובברכי יוסף (סי׳ כא סק״א) כתב, שלפי מ״ש מרן הש״ע שם (סי׳ כא ס״ב), בגד של ציצית שבלה אדם בודל עצמו ממנו, ואסור לייחדו לתשמיש מגונה, כ״ש שיש להזהר בציציות של מצוה שלא לזורקם לאשפה. והוסיף בברכ״י (סי׳ טו סק״ד), דמ״ש מרן (סי׳ כא ס״א), שמותר לזרקו לאשפה, זהו מעיקר הדין, ומ״מ נהגו להזהר בהם גם לאחר מצותן, וכמ״ש הר״ן בשם הראב״ד. ע״ש. וע״ע בשואל ומשיב ח״ה (סי׳ מז) שהביא מדברי הרמב״ן והר״ן שכתבו שמותר מן הדין להשתמש אחר מצותם אפי׳ תשמיש מגונה וכו׳. ע״ש. ולכן אע״פ שאם יניח עצי הסכך והערבה בצדי רה״ר, באים אח״כ פועלים ולוקחים אותם לאשפה, מ״מ אין בזה איסור מן הדין, כיון שהוא עצמו לא זרקם לאשפה].

סימן תרסה – אתרוג ביום השביעי

א אתרוג ביום השביעי אסור באכילה, שהרי הוקצה למצותו לכל שבעת הימים, ואפילו אם נפסל אחר שעשה בו מצותו אסור כל שבעת הימים, ובשמיני עצרת מותר. ובחוץ לארץ שנוהגים לעשות שני ימים טובים של גליות האתרוג אסור גם בשמיני ומותר בתשיעי. [סוכה מו: מימרא דר׳ יוחנן, ש״ע סי׳ תרסה ס״א. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד תמה].

ב אם הפריש שבעה אתרוגים לשבעה ימים, כל אחד יוצא בו ואוכלו למחר, אבל ביומו אסור, שהוקצה למצותו לכל אותו היום. [חזון עובדיה על סוכות, עמוד תמד]

ג נהגו הנשים המעוברות שנושכות הפיטם של האתרוג ביום הושענא רבה, ואחר כך מחלקות צדקה לעניים ומתפללות שיציל אותן השי״ת בשעת הלידה ושתלדנה ולד בר קיימא. ואין ראוי לעשות כן ביום הושענא רבה. כיון שהוא מוקצה למצותו, אלא יעשו כן אחר שמחת תורה. [חזו״ע סוכות עמוד תמט. עפמ״ש בספר ליקוטי מהרי״ח דף קו. בשם ספר זכירה].

ד המנהג לעשות מן האתרוג מרקחת עם סוכר, אחר החג, להעלותו על השלחן בליל ט״ו בשבט שהוא ר״ה לאילנות, עם שאר הפירות שמברכים עליהם בלילה ההוא, ויברכו עליהם אנשי הבית, [ספר מטה אפרים, אלף המגן סי׳ תרס, בקונט׳ אחרון אות ו]. ואשה מעוברת שתאכל ממרקחת האתרוג אשר בירכו עליו בחג הסוכות יש לה סגולה בזה שתלד בריוח ולא בצער, ובטרם תחיל ילדה, ויצא הולד לחיים טובים ולשלום. [כף החיים סופר סי׳ תרסד אות ס]. ואין צריך לברך עליו שהחיינו שכבר נפטר בשהחיינו שבירך בחג על המצוה. אבל אשה יכולה לברך שהחיינו על האתרוג, [אם לא אכלה עד עתה], אחר שלא בירכה עליו בסוכות. [כן העלה ביפה ללב (בקונט׳ יושר לבב סי׳ רכה). וע״ע בשדי חמד מע׳ ברכות סי׳ ב אות ב].

סימן תרסו – סוכה ביום השביעי

א אף על פי שגמר לאכול ביום השביעי שחרית, לא יסתור סוכתו, אבל יכול להוציא ממנה את הכלים מן המנחה ולמעלה, ומתקן את הבית לכבוד יום טוב אחרון.

ב בני ארץ ישראל אינם רשאים לאכול בשמיני עצרת בסוכה, כדי שלא יהיה נראה כמוסיף על המצוה, ולכן אם אין לו מקום ראוי לסעוד בו ביום טוב, אלא בסוכה, יפחות בסכך ארבעה טפחים על ארבעה טפחים לפוסלה, כדי שיהיה היכר שהוא יושב בה שלא לשם מצות סוכה. [חזון עובדיה סוכות, עמוד תפ]

ג העושה סוכה לשם חג כדת, ורוצה לישון בסוכה בערב החג, אין בזה איסור בל תוסיף, דלא שייך איסור זה אלא לאחר שהמצוה נעשית כבר ובא להוסיף אחריה, אבל קודם החג לא שייך בל תוסיף. ועוד, דשלא בזמנו צריך כוונה לצאת, וכל שאינו מכוין כלל לשם מצוה אין בזה איסור. [שו״ת יביע אומר חלק ט חאו״ח סי׳ סב].

ד יש נוהגים כשיוצאים מהסוכה אומרים, יהי רצון שנזכה לישב בסוכת עורו של לוייתן.

ה אם רוצה לאכול בסוכה אחר שמחת תורה, אין צריך למעט בה בסכך, דלא נראה כמוסיף על המצוה אלא ביום השמיני. [חזון עובדיה סוכות, עמוד תפא]

ו גם לאחר חג הסוכות לא יפסע על עצי הסוכה, כי תשמישי מצוה הם, ולא ישליכם לאשפה, אלא טוב שיניחם במקום צנוע, או בצידי רשות הרבים, וכדין טליתות של מצוה דקי"ל בש"ע (סי' כא ס"ב), שאף לאחר שבלו אדם בודל עצמו מהם ולא ישתמש בהם תשמיש מגונה. ומכל מקום מותר לזרוק אותם ולשורפם. [ראה בילקו"י הלכות ציצית ר"ס כא. וכ"כ הט"ז (סי' כא סק"ב) שטוב להזהר בעצי סוכה שלא לעשות בהם לצורך דבר שאינו כבוד למצוה שעברה. ע"ש. ומיהו מותר לזרוק אותם, דתשמישי מצוה נזרקים. והיינו, עצי סוכה ולולב ושופר וציצית. וכתב באור זרוע ח"ב (סי' שפו), ונוהגים ביום הושע"ר שזורקים ההושענות בביהכ"נ ואין בכך כלום, דלא עדיפי משופר ולולב שהם נזרקים. וע' בחזו"ע סוכות עמוד צד].

סימן תרסז – סוכה ונויה ביום השמיני

א סוכה ונויה אסורים גם בשמיני עצרת, ובחוץ לארץ שעושים שני ימים טובים של גלויות, אסור גם בתשיעי, שהוא ספק שמיני.

ב אם חושש מפני הגנבים, או מפני הגשמים, מותר להוריד את הקישוטים או הסדינים ביום הושענא רבא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קלז, חזון עובדיה סוכות, עמוד צב]

סימן תרסח,תרסט – סדר תפלות שמחת תורה

א בליל שמיני עצרת אומרים מזמור למנצח על השמינית, הוא יום שמיני עצרת. [כ"ה במסכת סופרים (פי"ט ה"ב). והוא ע"פ מדרש רבה (ס"פ וזאת הברכה), כשנפטר משה רבינו, היה יהושע בן נון בוכה ואומר, הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו "אמונים" מבני אדם. זה משה שאמר עליו הקב"ה בכל ביתי נאמן הוא. וראה בחזון עובדיה סוכות עמוד תנא הערה א]. ובקידוש של ליל החג צריך לברך שהחיינו, מפני שהוא חג בפני עצמו, ואין לו שייכות לחג הסוכות. [יבי"א ד/נא. וח"י סי' מט].

ב ליל שמחת תורה אומר בתפלתו את יום (השבת הזה ואת יום) שמיני חג עצרת הזה. ואם טעה ואמר את יום חג הסוכות הזה, בין בליל שמחת תורה בין ביומו, בין בארץ בין בחוץ לארץ, לא יצא ידי חובת התפלה, כי שמיני עצרת חג בפני עצמו הוא, כדאיתא בגמרא (ראש השנה ד.). ואם נזכר באמצע ברכת רצה, יחזור לברכת אתה בחרתנו. והוא הדין אם נזכר אחר כך בברכת שים שלום, או אפילו באמצע "אלהי נצור", חוזר לאתה בחרתנו, ואם עקר רגליו, חוזר לראש התפלה. [וטוב שיתנה ויאמר: אם אני חייב לחזור ולהתפלל, הריני חוזר ומתפלל כדת, ואם אינני חייב לחזור ולהתפלל, תהיה תפלתי זו תפלת "נדבה"]. והוא הדין בכל זה למי שטעה בקידוש כנ"ל, שאם טעה ואמר בקידוש את יום חג הסוכות הזה, במקום את יום שמיני חג עצרת הזה, צריך לחזור ולקדש. ואין חילוק בזה בין שטעה וחשב שעודנו עומד בחג הסוכות, לבין שיודע שהוא שמיני עצרת, וסירכא דלישנא נקט "חג הסוכות הזה" דבכל אופן לא יצא, כיון שהוא חג בפני עצמו. וכן אין חילוק בזה בין טעות בתפלה ובין טעות בקידוש של ליל שמיני עצרת, שבכולם יש להורות לחזור ולהתפלל ולקדש. [בגמרא (ר"ה ד: וסוכה מח.) אמרו, שמיני עצרת רגל בפני עצמו הוא. ופירש רש"י שאין שם חג הסוכות עליו. וראה בילקו"י מועדים עמ' קפד. יביע אומר חלק ד' סימן נא. וח"י סימן מט].

ג אם אמר בתפלתו אתה בחרתנו ויעלה ויבא, ובהיותו מתפלל סמוך למודים, נסתפק אם אחר שאמר יעלה ויבא, סיים כהוגן, והשיאנו וכו', וחתם ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים, או שמא אחר יעלה ויבא טעה ואמר מיד, ואתה ברחמיך הרבים וכו', ותחזינה עינינו, וסירכא דראש חודש וחול המועד נקט, ונמצא שלא חתם ברכת קידוש היום, צריך לחזור מתחלת והשיאנו ויחתום בברכת קדושת היום, ואחר כך ימשיך תפלתו. ואפילו אם סיים תפלתו, צריך לחזור לראש, ואין לומר בזה ספק ברכות להקל. [חזו"ע סוכות (עמ' תנד הערה ג'). משום שעל הרוב מתוך ההרגל אחר יעלה ויבא שבתפלת ר"ח וחוה"מ מסיים ואתה ברחמיך הרבים וכו', ומה שלמוד הוא מזכיר. ואף את"ל שהוא ספק שקול י"ל שצריך לחזור וכו'. ואין לחוש לסב"ל, שאם נאמר לו שימשיך מודים וכו', שמא באמת דילג חתימת ברכת קדושת היום, ואז כל שממשיך הוי ברכה לבטלה. וכן העלה בגנת ורדים (א"ח כלל ד סי' יט).].

ד בליל שמיני עצרת שהוא יום שמחת תורה בארץ ישראל, שבו ביום מסיימים קריאת התורה בפרשת וזאת הברכה, מתפלל השליח צבור תפלת ערבית בניגון יפה בשמחה ובטוב לבב. ויש שנהגו שבעת הקדיש של ערבית בליל שמחת תורה, עומדים על עומדם כמו שנוהגים בקדיש של תפלת ערבית בליל שבת, אולם לפי הטעם שכתב בסידור האר"י, שהקימה בליל שבת היא כדי לקבל תוספת הרוח של שבת, נראה דביום טוב לא שייך טעם זה, הילכך אין צורך לעמוד בקדיש של ערבית בליל יום טוב. [ספר בית השואבה].

ה אחר התפלה מנהג ישראל להקיף שבע הקפות את התיבה, כשספר תורה מונח עליה, ובספרי תורה בידיהם. וכן נוהגים ביום שמחת תורה אחר התפלות. וששים ושמחים בשירות ותשבחות בשמחת התורה, בריקודים ובמחיאות כפים, ואפילו אם חל בשבת מותר. ואף על פי ששנינו במשנה (ביצה לו:) אין מרקדים ולא מטפחים (כף אל כף במחיאות כפים) ביום טוב קל וחומר בשבת, ואמרו בגמרא שם, שהוא משום גזרה שמא יתקן כלי שיר, אף על פי כן ביום שמחת תורה התירו חכמים ריקוד ומחיאות כפים לכבוד התורה. ומצוה נמי איכא. [כ"כ רבינו יצחק בן גיאת (עמוד קיז); נוהגים אצלינו לרקד ביו"ט בשמחת

תורה בשעה שאומרים קילוסין לתורה, ואפי׳ כמה זקנים נוהגים כן לכבוד התורה. וכתב המהרי״ק (שרש ט), שאף שהוא איסור שבות, נהגו בו היתר משום כבוד התורה. ע״ש. ופשוט שהוא הדין שמותר למחוא כפים לכבוד התורה בשעה שאומרים שירות ותשבחות לכבוד התורה. וכ״כ הרמ״א בהגה (סי׳ תרסט), וע׳ בשעה״צ (שם סק״ה).].

ו **גם בשמחת תורה אסור לקשקש בכוונה בפעמוני הרימונים של ספר התורה. שלא התירו חכמים לכבוד התורה אלא מחיאות כפים וריקוד, שהוא שבות קל, אבל להשמיע כלי שיר, שבנקל יכול לעשות מלאכה, במתיחת המיתרים דהוי מלאכה גמורה, שהוא מתקן כלי שיר, לא התירו חכמים כלל.** [ואף מ״ש התוס׳ (ביצה ל.) דלדידן שרי, כי דוקא בימיהם שהיו בקיאים לעשות כלי שיר, היה שייך לגזור, אבל לדידן שאין אנו בקיאים לעשות כלי שיר, לא שייך לגזור. ע״כ. הנה לא נתכוונו התוס׳ להתיר אלא טיפוח וריקוד, אבל לנגן בכלי שיר, מודים לאסור] **לכן יש למחות במי שבא לפרוץ גדר לנגן בכלי שיר ביום שמחת תורה בתואנה שעושה כן לכבוד התורה, והבל יפצה פיהו, כי כבוד התורה בראש ובראשונה הוא לשמור ולעשות ככל אשר יורו רבותינו להלכה ולמעשה.** [ילקו״י מועדים עמ׳ קפח. חזו״ע סוכות עמ׳ תנח הערה ו].

ז **קודם ההקפות יניחו ספר תורה בתיבה, ויהיה עומד אצלו איש ירא שמים ואוחז בידו הספר תורה כל זמן ההקפות.** [כן נהג החיד״א (בקונטרס צפורן שמיר סי׳ יב), ע״פ מה שקיבל ממהר״ש שרעבי, שהיה מקפיד בזה. ובשו״ת לב חיים ח״ב (סי׳ קכב) כתב, שבכמה מקומות בטורקייא לא נהגו להניח ס״ת בתיבה, ואף בביהכ״נ של בעל חקרי לב לא נהגו כן. אולם כשהוא נתמנה להרביץ תורה בעץ החיים, הנהיג לעשות כן בהסכמת רוב הצבור].

ח **יוצאי אשכנז נוהגים כדעת הרמ״א לקרוא בספר תורה בליל שמחת תורה פרשיות הנדרים שבתורה, ואין צריך למנוע את מנהגם מטעם שאין קורין מקרא בלילה, דבכהאי גוונא אין לחוש בזה.** [ילקו״י שאר״י ח״ג עמ׳ שסח, ע״פ יבי״א ח״ז (סי׳ יז אות א). וז״ל הרמ״א (סי׳ תרסט ס״א)״נהגו לקרות בלילה בס״ת בתורת הנדרים״. וכתב בביכורי יעקב (ס״ק יג) דהיינו פרשיות משובחות שרגילים למוכרם בכל השנה כגון פרשת ויתן לך, ופרשת המלאך הגואל אותי, ופרשת השירה, ופרשת מה טובו אהליך יעקב. וע׳ בחזו״ע סוכות עמ׳ תנז].

ט **יש להמתין מלקדש בליל שמיני עצרת עד הערב, ואף על פי שבכל שבת ויום טוב יכול לקבל תוספת שבת ויום טוב מבעוד יום, בשמיני עצרת אין לקדש ולאכול מבעוד יום, כדי שלא להכנס בספק איסור תורה. ולכן לא יקדש ולא יאכל בליל שמיני עצרת עד שתחשך ויצאו ג׳ כוכבים, כי אם יקדש ויאכל מבעוד יום, יצטרך לאכול בסוכה.** [ילקו״י מועדים (סוף עמ׳ קפד), חזון עובדיה סוכות (עמ׳ תסט). ילקו״י אבלות (סי׳ מב הערה ג). וכ״ה בשו״ת מהרש״ל (סי׳ סח). ואע״פ שהט״ז (סי׳ תרסח) כתב להשיג עליו, וס״ל שכל שקיבל עליו יו״ט מבעו״י פטור מן הסוכה, כיון שחל עליו דין שמיני עצרת. מ״מ הא״ר (שם סק״ג) הסכים להמהרש״ל ודחה מעליו כל השגות הט״ז. וכ״כ בברכי יוסף (שם סק״ה). ובמנחת אלעזר (ס״ס לג) כתב שאף הט״ז מודה למהרש״ל לגבי א״י שאסור לקדש ולאכול קודם הלילה, ולא כתב הט״ז להתיר אלא בחו״ל. ע״ש. וע״ע בשואל ומשיב תנינא (ח״ב סימן ט). ע״ש].

י **בשחרית שמחת תורה מתפללים תפלה של יום טוב, וגומרים ההלל בברכה.** [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה, חזון עובדיה סוכות, עמוד תסט] (ואומר את שמיני חג עצרת הזה)

יא **בית כנסת שביום שמיני עצרת היו בה שלשה חזנים יקרים, שיש להם נעימה, וקולם ערב מאד, והקהל שמח לשמוע אותם, נראה שהגבאי רשאי לכבד את האחד בתפלת שחרית, והשני באמירת ההלל וקריאת התורה, והשלישי במוסף, ואף שהרמ״א בהגה** (סי׳ תקפא ס״א) **כתב, יש נוהגים שהמתפלל סליחות הוא מתפלל כל היום, משום שאמרו בירושלמי** (פ״ק דר״ה), **המתחיל במצוה אומרים לו גמור. מ״מ יש עדיפות להזמין לעבור לפני התיבה את שלשתם, מפני שיש בזה משום ״ברוב עם הדרת מלך״.** [חזו״ע סוכות עמ׳ תנו].

יב **בשעת פתיחת ההיכל ביום שמיני עצרת צריך להמנע מאמירת י״ג מדות, ומנהגינו שלא לומר י״ג מדות בכל יו״ט בשעת פתיחת ההיכל, וכל שכן בשמיני עצרת שנוהגים בו שמחה יתירה.** [הגרש״ז אויערבאך בספר הליכות שלמה (מועדים, עמוד רמו) כתב, שאף הנוהגים לומר ביו״ט י״ג מדות ג׳ פעמים בשעת פתיחת ההיכל, מכל מקום בשמיני עצרת שיש בו שמחה יתירה, אין ראוי לומר בו י״ג מדות. ע״ש. ואנו נוהגים שלא לאומרו כלל בכל יו״ט, כמ״ש בשעה״כ (דף קג ע״ד), שאפי׳ בליל הושענא רבה אסור לומר י״ג מדות, מפני קדושת המועד, וכל שכן ביו״ט. וכמו שנתבאר בחזון עובדיה פסח עמוד רמה].

יג **ביום שמיני עצרת, שהוא יום שמחת תורה, מוציאים מן ההיכל שלשה ספרי תורה. וקוראים בספר תורה הראשון בפרשת וזאת הברכה, ונוהגים להעלות לספר תורה את כל הקהל, לכבודה של תורה, וחוזר החזן לקרוא ״ולאשר אמר״ לעולים הנוספים.** [וכשחל שמיני עצרת בשבת, יכולים להפסיק לכהן בפסוק ״ישא מדברותיך״, כדי שיהיו שבעה עולים עד עליית חתן תורה].

יד **יש מקומות שנוהגים שכאשר יש צבור גדול בבית הכנסת, וכולם רוצים לזכות לעלות לספר תורה ביום שמחת תורה, שמוציאים ספר תורה נוסף, ומלווים אותו יותר מעשרה אנשים מן הקהל לחדר אחר הסמוך לבית הכנסת, שיש שם תיבה, ועומד שם שליח צבור נוסף, וקורא בתורה בפרשת וזאת הברכה, לכל אחד מן הקהל שבאו עם הספר תורה,** (מלבד הקריאה בבית הכנסת), **ומיד כשמסיימים הקריאה בספר תורה בחדר הסמוך לבית הכנסת מחזירים הספרי תורה להיכל של בית הכנסת. וזאת כדי לחסוך זמן, למנוע טורח צבור, ולסיים במהרה את קריאת כל העולים לספר תורה. ומותר לטלטל הספר**

תורה לחדר האחר לצורך קריאה זו. וכל שכן בנידון דידן שעל פי הרוב הוצאת ספר תורה וטלטולו לחדר אחר נעשית בבנין ההוא תחת קורת גג אחת. [חזון עובדיה סוכות].

טו נוהגים שביום שמחת תורה מזמינים ילדים רבים לעליית ספר תורה בבת אחת, ופורסים טלית מעל ראשם, והגדול שבהם מברך ברכות התורה בעד כולם. ואחר כך השליח צבור מברך את כולם בפסוק, המלאך הגואל אותי וכו' וברכת כהנים ושאר פסוקי התורה שכוללים טומוס של ברכות. ואין לערער על המנהג בפריסת הטלית שמעל ראשם משום עשיית אהל עראי ביום טוב, שאסרו חז"ל גזרה משום אהל קבע, שבפריסת הטלית שאנשים אוחזים בה בידיהם מעל ראשי הילדים, אין בזה משום עשיית אהל. ומנהג זה יסודתו בהררי קודש, והנח להם לישראל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה. יביע אומר ח"ז סימן נה].

טז מנהגינו להוסיף "חתן מעונה" שקורא בתורה עד ואתה על במותימו תדרוך, לפני חתן תורה וחתן בראשית. ואחר כך עולה החתן המסיים שנקרא בשם "חתן תורה", וחוזר וקורא מתחלת פרשת וזאת הברכה, עד גמירא, ומברך לפניה ולאחריה. ומיד אחריו מתחיל "חתן בראשית" בספר תורה השני בפרשת בראשית, וקורא עד "אשר ברא אלהים לעשות", ומברך גם כן לפניה ולאחריה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה סעיף ה'].

יז מותר להעלות שני כהנים, או שלשה בזה אחר זה, אחד לחתן תורה, ואחד לחתן בראשית, ואחד למפטיר. והוא הדין לשלשה לויים בזה אחר זה, שכל שיש קדיש מפסיק בינתים מותר להעלותם בזה אחר זה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה. שו"ת יחוה דעת ח"ג סימן נ].

יח אם אין בבית הכנסת אלא כהן אחד, וזכה בעליית חתן תורה, רשאי לעלות גם לעליית כהן, וגם לחתן תורה. והוא הדין ללוי. אבל אם זכו בקריאת חתן בראשית, לא יעלו לספר תורה בתור כהן או לוי, אלא יקרא אחר במקומו, או כהן במקום לוי, שאין אדם אחד רשאי לקרות בשני ספרים, משום פגמו של ראשון. וטוב שהלוי יצא מבית הכנסת בעת שהכהן עולה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה. חזון עובדיה על סוכות, עמוד תעו, תעז]

יט וכן אם כל הקהל עלו לתורה בשמחת תורה זה אחר זה לכבוד התורה, כנהוג, ונמצא שאין מי שיעלה לתורה למפטיר, אלא רק מי שעלה כבר בספר הראשון, מותר להעלות מפטיר אף על פי שהוא בספר תורה אחר, ואין לחוש לפגמו של ראשון, שהכל יודעים שהיום כולם עולים לכבוד התורה. אבל לכתחלה לא יעשו כן. ומיהו אם הכהן או הלוי זכו בעליית חתן תורה, ואין כהן או לוי אחר בבית הכנסת, רשאים לכתחלה לעלות בעליית כהן או לוי, ולעלות שוב לחתן תורה, מכיון שגם קריאת חתן תורה באותו ספר תורה עצמו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפה סעיף ו. חזון עובדיה סוכות עמוד תעז].

כ יש להתיר לשני אחים או לאב ובנו, להיות שניהם חתנים בשמחת תורה, האחד חתן תורה, והשני חתן בראשית, ואף על פי שהמנהג להקפיד בכל ימות השנה שלא להעלות לתורה שני אחים זה אחר זה, (מפני עין הרע), בשמחת תורה מותר שהכל עולים לכבוד התורה. והוא הדין לאב ובנו שיעלו לתורה זה אחר זה, האחד חתן תורה והשני חתן בראשית. (וכל שכן שיכולים לעלות אחד חתן בראשית ואחד מפטיר, שיש הפסק גם בקדיש). ועל הצד היותר טוב, מיד כשיסיים חתן תורה ירד מהתיבה, טרם שיעלה החתן בראשית, שבאופן שמוציאים שני ספרי תורה, והשני עולה בספר תורה האחר, אין חוששין כלל לעין הרע. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפו. יחו"ד חלק ג' סימן נ].

כא כמו כן שני כהנים שבכל השנה אינם עולים לתורה זה אחר זה, שלא להטיל פגם בכהן הראשון, מותר שיעלו לתורה בשמחת תורה האחד חתן תורה, והשני חתן בראשית. וכן שני לויים זה אחר זה, ואפילו שלשה כהנים, האחד חתן תורה והשני חתן בראשית, והשלישי מפטיר, מותר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפו. חזון עובדיה סוכות עמוד תער].

כב מי שקנה מבעוד מועד עליית חתן תורה, ומת לו מת ברגל, שחייב להתאבל עליו, רשאי לעלות בעצמו בשמחת תורה לחתן תורה. [ילקו"י מועדים עמ' קפו, חזו"ע סוכות, עמוד תעג]

כג נוהגים להעלות לספר תורה לעליית חתן תורה, תלמיד חכם המוכתר בכתר תורה, ובפרט את המרא דאתרא. ומכל מקום אם החתן תורה הוא בעל תשובה גמורה, אשר בתורת ה' חפצו הולך תמים ופועל צדק, ככל אחיו בני ישראל הכשרים, יכולים להעלותו לעליית חתן תורה. וכתב בכנסת הגדולה שבמקומו היו נוהגים למכור את עליית חתן תורה, בדמים מרובים, ועמדו גדולי הקהל וביטלו מנהגם, והנהיגו שהחתנים יהיו מן החשובים שבקהל. [בכורי יעקב סי' תרסט אות ג. וכ"כ במועד לכל חי סימן כה אות לד יא].

כד מה שנהגו באיזה קהלות, שחתן בראשית מפסיק באמירת "בסימנא טבא" בין ברכת התורה לקריאה שלו, יש לבטל מנהגן, דהוי הפסק, אלא יאמר "בסימנא טבא" קודם ברכת התורה. [שו"ת יביע אומר ח"י (סי' נה אות לג). ילקוט יוסף מועדים עמוד קפו, יביע אומר חלק י' תאו"ח בהערות לרב פעלים ח"ג או"ח סימן מב. חזון עובדיה סוכות עמוד תע]

כה מנהגינו כמו שכתב מרן הבית יוסף, שלא לומר קדיש בשמחת תורה אחר ספר תורה הראשון, ואפילו עלו חמשה גברי ויותר. אלא אחר קריאת פרשת בראשית אומרים (שני החתנים, חתן תורה וחתן בראשית, או אחד מהם) חצי קדיש. ומכל מקום אם טעו ואמרו קדיש אחר הספר תורה הראשון, חוזרים לומר קדיש אחר השני. ואחר כך עולה המפטיר וקורא בספר תורה השלישי, ואומר חצי קדיש ומפטיר.

כו אם נמצאה טעות בספר תורה שקראו בו לחתן בראשית, אין צריך להוציא ספר תורה אחר, אבל לא יברך ברכה אחרונה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפו. יביע אומר חלק ד׳ סימן כב סק״ב]

כז ההפטרה ביום שמיני עצרת, נהגו להפטיר ויהי אחרי מות משה עבד ה׳, עד חזק ואמץ. [בגמ׳ (מגילה לא.) אמרו שמפטירים ויעמוד שלמה (מלכים א ח). וכ״כ הרא״ש בשם הירושלמי].

כח אחר ההפטרה קודם מוסף, אומרים תיקון הגשם, בפיוט אל חי יפתח אוצרות שמים ישב רוחו יזלו מים, ושאר תפלות הגשם, ומכריזים משיב הרוח ומוריד הגשם. ומי שטעה והזכיר גשם בליל שמיני עצרת, אינו חוזר, ומי שטעה במוסף או במנחה של שמיני עצרת ולא הזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם, אלא רק מוריד הטל, כדרכו בכל ימות הקיץ, אינו חוזר, והוא הדין למי שטעה בזה בכל ימות החורף. (מרן בש״ע סי׳ קיד ס״ה).

כט המתפלל בקיץ ואינו יודע אם אמר משיב הרוח ומוריד הגשם, או מוריד הטל, כל שלשים יום חזקה מה שהוא למוד הוא מזכיר, מכאן ואילך מה שצריך הוא מזכיר. והמהר״ם מרוטנבורג היה רגיל בשמיני עצרת לומר תשעים פעם מתחלת ברכת אתה גבור לעולם עד משיב הרוח ומוריד הגשם, כנגד שלשים יום שאומר בכל יום שלש פעמים כן. ומעתה אם הוא מסופק אם אמר משיב הרוח ומוריד הגשם, אינו חוזר (אפילו למנהגם שבקיץ לא אומרים מוריד הטל, שבספק בימות החורף אם הזכיר גשם מחזירין אותו). ואף לדידן שאנו מזכירים בקיץ ״מוריד הטל״ טוב לחזור תשעים פעמים. ודי שיחזור מתיבת מחיה מתים אתה רב להושיע משיב הרוח ומוריד הגשם. ואם הוא שליח צבור, שחוזר התפלה בכל יום פעמיים, בשחרית ובמנחה, די לו בעשרים יום כדי להבטיח שמכאן ולהבא מה שצריך הוא מזכיר. וכן אם מתפלל ט״ו יום, ואח״כ חזר על זה ארבעים וחמש פעמים, שפיר מהני, מכיון שהכל תלוי בהרגל לשונו. ואמנם דעת הגאון חתם סופר (תאו״ח סי׳ כ), דתשעים פעם לאו דוקא, אלא צריך מאה ואחד פעמים להרגיל לשונו. ושלשים יום שלאחר חג הפסח, יש בהם מאה ואחד פעמים להרגל לשונו לומר מוריד הטל, כיצד מיום הראשון של פסח, ט״ו ניסן, עד ט״ו אייר, תשעים פעם של תפלת שחרית מנחה וערבית, צא מהם ערבית ושחרית של פסח, נשארו פ״ח. ושמנה מוספים של פסח (בחו״ל), ושלש שבתות באמצע, ושני ימים של ר״ח, הרי י״ג, ועם פ״ח פעמים, הוי מאה ואחד פעמים. וסיים, ומיהו אף על פי כן מי שחזר עד צ׳ פעמים ואחר כך נסתפק, אין להצריכו לחזור ולהתפלל. [ילקוט יוסף תפלה ב׳, חזון עובדיה סוכות, בסוף הספר].

ל הרמב״ן ז״ל היה אומר ההזכרה מעט בקול כל שלשים יום הראשונים, כדי שידע אם הזכיר או לא. וכן אנו נוהגים בהזכרה ובשאלה. [שם].

לא אחר מוסף עושים ז׳ הקפות, ומרבים בשמחה ובמשתה לכבוד התורה, שזכינו לסיימה היום. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפז. חזון עובדיה על סוכות, עמוד תפה]

לב יש ליזהר ולהזהיר שלא יבואו לשמחה של הוללות וליצנות, ובמקום גילה שם תהא רעדה. וכל שכן שלא יעשו חילול יום טוב בהשמעת קול כלי שיר, לא תהא כזאת בישראל. שלא התירו לכבוד התורה אלא לספק ולרקד בלבד, אבל לא לנגן בכלי שיר. וכן אסור להפעיל מערכת דיסקטים, או רדיו, או טייפ, אפילו מערב יום טוב, לשמוע שירים ביום טוב של שמיני עצרת, ואפילו עושים כן לכבודה של תורה. ומי שנוהג היתר, מוחין בידו, אלא ישמחו באמירת פזמונים ושירים ותשבחות לה׳ יתברך. ואפילו לקשקש בפעמוני ספר התורה אסור. והאיסור להשמיע כלי שיר בשמחת תורה, הוא גם בחוץ לארץ ביו״ט שני של גלויות. [ילקו״י מועדים עמו׳ קפח. יביע אומר ח״ג סי׳ כט. יחוה דעת ח״ג סי׳ מט].

לג מותר להוציא ספרי תורה לרחובה של עיר ביום שמחת תורה, ובמוצאי שמחת תורה, בשמחה וריקודים, ולהקפות שניות, להרבות כבודה של תורה. ובכדי לצרף את כל שכבות העם בשמחתה של תורה, לכבדה ולחבבה בעיני כל הצבור. ויזהרו מאד שלא תהיה תערובת נשים וגברים יחדיו. [ילקו״י מועדים עמוד רפח. יביע אומר ח״ז חאו״ח סי׳ נו. ובח״ד סי׳ טו. ובשו״ת יחוה דעת ח״א סי׳ עב. וכן פסק להתיר המהריק״ש בספרו ערך לחם סי׳ קלה].

לד כשעושים ההקפות עם ספרי התורה בשמחת תורה, וממשיכים שעה ארוכה בשירים ותשבחות, מותר לזקנים וכן לחולים הסובלים מחולשת רגליהם לישב בין הקפה להקפה, ודי שיעמדו לכבוד ספרי התורה בעת ההקפה בלבד, אבל הבריאים, על עמדם יעמודו, ואין להם לשבת בעת ההקפות, ואף בין הקפה להקפה, ישארו כולם עומדים על עומדם, עד שיחזירו את ספרי התורה להיכל. [ילקו״י מועדים עמוד קפח. על פי שו״ת יחוה דעת ח״ו סי׳ מב].

לה בסיום ההקפות, כשמחזירים את ספרי התורה לארון הקודש, ישירו יחדיו המזמור ״הודו לה׳ קראו בשמו״, שאמרו שלמה המלך בעת שהכניס את הארון בבית המקדש. [חמדת ימים דף רלו ע״א. יפה ללב ח״ב סי׳ תרסט סק״ו].

לו מי שאירע לו אבל בימי חול המועד, מותר לו להקיף ההקפות ביום שמחת תורה, אך ימנע עצמו מלרקוד. (שלמי מועד עמוד קסו).

לז אבל תוך י״ב חודש לאב ואם, צריך להקיף בשמחת תורה, וטוב שיזדרז להקיף לעצמו שבע הקפות עם אמירת היהי רצון, וילך לביתו. [חזו״ע סוכות, עמ׳ תסז]

לח הנאנס ומתפלל יחיד בשמיני עצרת, לא יתפלל מוסף עד זמן שבבית הכנסת אומר השליח צבור משיב הרוח ומוריד הגשם.

לט נוהגים לעשות הקפות גם אחרי מנחה, וגם אחרי ערבית של מוצאי יום טוב, ומנהג זה של עריכת הקפות שניות עם ספרי התורה במוצאי שמחת תורה, יסודתו בהררי קודש, בפרט אם משמיעים בהם דברי תורה, להיות ראויים לשמוח בשמחתה של תורה. ואף בחוץ לארץ יכולים לנהוג כן. ובמוצאי יום טוב מותר להשמיע קול שיר בכלי נגינה.

מ כל מי שמרבה לשמוח בשמחת התורה, בריקוד ובמחיאות כפים, הרי זה משובח, וכל אדם ישתדל לשמוח בשמחת התורה, בכל כחו. ואמרו במדרש, ודוד מכרכר בכל עוז לפני ה׳, מהו בכל עוז, בכל כחו, ומהו מכרכר, שהיה מוחה כפיו, כף ימין על כף השמאל, להגביר מדת הימין על השמאל. ואומר כירי רם, והיה מכוין להגביר הימין שהוא רומז על מדת החסד, על השמאל שהוא רומז על מדת גבורה, ולהגביר מדת רחמים על הדין. ומכאן סמך לשמחת התורה. וכל זה להראות חיבה ושמחה לגומרה של תורה. וראוי לגבאי בתי הכנסת, להשגיח בעינא פקיחא שלא לתת ספרי תורה לנערים צעירים לימים, או ילדים, לרקוד ולהקיף עמם, פן יפלו מידיהם חס ושלום כפי שקרה כמה פעמים, וכמו שכתב השדי חמד בדברי חכמים (סי׳ קלא). וגם ישגיחו שלא ירכיבו אדם על כתפיהם לרקד, שהוא מנהג לא טוב. ועושים סעודה לגומרה של תורה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפט. חזון עובדיה סוכות עמ׳ תס. וכ״ה במדרש שיר השירים (פרשה א סי׳ ט), וייקץ שלמה וכו׳].

שמחת תורה בחוץ לארץ

מא בחוץ לארץ יום שמיני עצרת נידון כספק, שמא הוא יום שביעי, ולכן צריכים לישב בסוכה בסעודות היום, אבל לא יברכו לישב בסוכה, שספק ברכות להקל. אבל נוהגים בו קדושת יום טוב, ומקדשים בברכת שהחיינו. [חזון עובדיה סוכות עמוד תעט].

מב תושב חוץ לארץ שבא לבקר בארץ ישראל על מנת לחזור לחוץ לארץ, ומתארח אצל קרוביו או ידידיו, וקשה לו לאכול לבדו בסוכה, ולהטריח על מארחיו, יש לו לנהוג בשמיני עצרת כבני הבית, לקדש ולאכול בבית, ולא בסוכה. ורק אם עומד ברשות עצמו, כגון שנמצא במלון וכדומה, יעשה כמנהגו שבחוץ לארץ לקדש ולאכול ולישן בסוכה. [שו״ת יחוה דעת חלק ב׳ סימן עו]

מג בחוץ לארץ שעושים שני ימים טובים של גליות, מסיימים קריאת התורה ביום התשיעי של החג, ואז הם חוגגים את שמחת התורה, בריקודים ובמחיאות כפים, כמו שנוהגים לעשות בארץ ישראל ביום שמיני עצרת, ומקיפים את התיבה שבע הקפות (חסר סוף הסעיף)

מד בחוץ לארץ יש נוהגים לעשות ההקפות ושמחת תורה בשני הימים, בשמיני עצרת ובשמחת תורה, ויש להם על מה שיסמוכו. [חזון עובדיה סוכות עמוד תפב].

מה תושב ארץ ישראל שנסע לחוץ לארץ על דעת לחזור לארץ ישראל, יום שמחת תורה של חוץ לארץ, אצלו הוא חול גמור, ולכן ישכים ויניח תפלין בביתו, ויקרא בו קריאת שמע, וילבוש בגדי החג, וישתתף בתפלות הצבור בבית הכנסת. ואף על פי שהם מתפללים תפלת יום טוב ״אתה בחרתנו״, הוא מתפלל בלחש תפלת חול, אתה חונן וכו׳. ובהלל יקרא בספר תהלים, ולא יתפלל מוסף, אלא כשהצבור מתפללים מוסף, יעמוד ויאמר בלחש מזמורי תהלים. [כן כתב הרב פרי האדמה חלק א׳ (דף כ׳ ע״ב), ושכן נעשה מעשה].

מו בן ארץ ישראל שיצא לחוץ לארץ על דעת לחזור, אינו רשאי לעלות לספר תורה בשמחת תורה של חו״ל לחתן תורה. הואיל ויום שמחת תורה שלהם הוא אסרו חג אצלו, והוא כיום חול לגמרי, ואם הזמינוהו לעלות לחתן תורה, לא יעלה לספר תורה, וימציא להם איזו אמתלא, וימנע מלעלות לחתן תורה, מאחר שאצלו הוא יום חול. וחייב להניח תפילין בביתו בצינעא, כיון שדעתו לחזור, אינו יכול לברך על קריאת התורה ביום זה. [שו״ת יביע אומר חלק י׳ חאו״ח סימן נ׳ עמוד פד. וחלק ט׳ סימן סה עמוד צט].

מז תושב חוץ לארץ המבקר בישראל, על מנת לחזור לחוץ לארץ, רשאי לעלות לספר תורה ביום טוב ראשון, שהוא שמיני עצרת, כחתן תורה או חתן בראשית.

מח בני חוץ לארץ העושים יום טוב שני בשמחת תורה, אין להם לחלל יום טוב בכלי שיר ונגינה, וכדומה, ואסור להם לרקוד עם אבוקה של שעוה לפני הספרי תורה, שיש בזה גרם כיבוי. ויש נוהגים בחוץ לארץ לעשות את ההקפות עם ספרי התורה גם ביום טוב ראשון של שמיני עצרת, וגם ביום טוב שני של גלויות, ויש להם על מה שיסמוכו. [שו״ת יחוה דעת חלק ג׳ סימן מט]

מט אסור לעשות מוגמר לעשן לפני הספר תורה, ואפילו יום טוב שני של גליות, שהרי הוא בקדושה כיום טוב ראשון לכל דבר. [חזון עובדיה סוכות עמוד תסז].

נ אין אומרים וידוי ונפילת אפים אחר חג הסוכות עד ב׳ חשון. ואין לשנות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קפט, חזון עובדיה סוכות, עמוד תפז. ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ (מהדורת תשס״ד) סימן קלא